

Men det er vel ikke egentlig overgrep?

- en studie av eldre som er utsatt for overgrep i familien

- Astrid Solhaug
- Vår 2007
- Masteroppgave i Sosiologi
- Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
- Det samfunnsvitenskapelige fakultet
- Universitetet i Oslo

Forord

Denne oppgaven er det største, og mest krevende prosjektet jeg noen gang har måttet gjennomføre. Men enda viktigere: det har været spennende, og lærerikt! Jeg vil få rette en stor takk til mine informanter, som hadde mot til å stille opp og snakke om et så vanskelig tema som overgrep fra en av sine nærmeste. Uten dere ville denne oppgaven aldri vært mulig! Videre vil jeg få takke min hovedveileder Ole Kristian Hjemdal ved NKVTS, og biveileder Arnlaug Leira ved instituttet. Dere har begge vært til uvurderlig hjelp! Jeg må også få takke Olaug Juklestad ved NKVTS som har lang erfaring innenfor dette feltet, og Vern for Eldre i Oslo som hjalp meg å komme i kontakt med informantene mine. Randi Wærdahl og Jon Ivar Elstad har også bidratt med god hjelp som henholdsvis leder for prosjektseminar og veiledningsseminar 3.semester, og leder for veiledningsseminaret 4. semester. Til sist vil jeg også takke min mor som har lest igjennom og kommentert utkastene mine gang på gang, og Glenn André for god støtte og oppmuntring!

Oslo, 9. februar 2007

Astrid Solhaug

Innhold

Sammendrag	- 7 -
1. Innledning	- 9 -
1.1 Bakgrunn	- 9 -
1.2 Problemstilling og avgrensninger	- 10 -
1.3 Historisk bakgrunn	- 13 -
1.3.1 Overgrep mot eldre i Norge	- 14 -
1.4 Oppgavens gang	- 16 -
2. Kunnskapsgrunnlag og teori	- 19 -
2.1 Innledning	- 19 -
2.2 Kunnskapsgrunnlag	- 19 -
2.2.1 Møller	- 19 -
2.2.2 Eisikovits m.fl.	- 22 -
2.2.3 Hightower, Smith og Hightower	- 25 -
2.3 Teoretisk grunnlag for studien	- 26 -
2.3.1 Levin og Trost: symbolsk interaksjonisme	- 26 -
2.3.2 Goffman	- 28 -
2.4 Avslutning	- 34 -
3. Metode	- 35 -
3.1 Innledning	- 35 -
3.2 Det kvalitative forskningsintervju	- 36 -
3.3 Forberedelser	- 36 -
3.4 Informantene	- 38 -
3.5 Intervjuguiden	- 40 -
3.6 Intervjuene	- 41 -
3.7 Analyse	- 43 -
3.8 Verifisering	- 44 -
3.9 Nærhet og distanse	- 45 -
3.10 Avslutning	- 46 -
4. Etikk	- 47 -
4.1 Innledning	- 47 -
4.2 Grunnprinsippene	- 47 -
4.2.1 Informert samtykke	- 47 -
4.2.2 Konfidensialitet	- 49 -
4.2.3 Konsekvenser	- 50 -
4.3 Ethiske hensyn i forbindelse med kvalitative intervjuer	- 51 -
4.4 Å intervju om overgrep	- 54 -
4.5 Å intervju eldre	- 55 -
5. Informantene	- 59 -
5.1 Innledning	- 59 -
5.2 Informantene	- 59 -
6. Ektefelle som overgriper	- 65 -
6.1 Innledning	- 65 -
6.2 Forholdet til overgriperen	- 65 -
6.3 Tradisjonelle kjønns- og familieroller	- 68 -

6. 4 Utradisjonelle kjønnsroller: yrkesaktivitetens betydning	- 71 -
6.5 Konklusjon.....	- 74 -
7. Barn eller barnebarn som overgriper	- 77 -
7.1 Innledning.....	- 77 -
7.2 Tradisjonelle foreldreroller.....	- 77 -
7.3 Positivt fokus og bortforklaringer.....	- 80 -
7.4 Å trenge hverandre	- 84 -
7.5 Konklusjon.....	- 86 -
8. Sammenfattende analyse	- 87 -
8.1 Innledning.....	- 87 -
8.2 Definisjonen av situasjonen.....	- 87 -
8.3 En privatsak	- 90 -
8.4 Å be om hjelp	- 93 -
8.5 Forklaringsmodeller.....	- 97 -
8.6 Konklusjon.....	- 98 -
9. Avslutning	- 101 -
9.1 Innledning.....	- 101 -
9.2 Teoriens bidrag.....	- 101 -
9.3 Sentrale funn.....	- 102 -
9.4 Konklusjon.....	- 104 -
Litteraturliste	- 107 -
Vedlegg.....	- 110 -
Tabeller	- 110 -
Godkjenning NSD	- 112 -
Informasjonsskriv	- 113 -
Intervjuguide.....	- 114 -

Sammendrag

Tema for denne oppgaven er overgrep i nære relasjoner, nærmere bestemt eldre som utsettes for overgrep fra sin ektefelle eller et eller flere av sine barn eller barnebarn. Overgrep mot eldre er et tema det generelt er lite bevissthet rundt, selv om Norge er relativt lagt fremme blant europeiske land både når det gjelder forskningsarbeid og hjelpetiltak innenfor dette feltet.

I oppgaven har jeg studert hvilke barrierer eldre møter i prosessen med å be om hjelp mot overgrep fra en av sine nærmeste, og hva som får dem til å be om hjelp til slutt, til tross for disse barrierene. For å finne svar på dette har jeg gjennomført kvalitative halvstrukturerte intervjuer med syv eldre som har vært utsatt for overgrep fra ektefelle eller barn (i ett tilfelle også barnebarn), og som har fått hjelp for disse problemene. Informantene ble rekruttert gjennom Vern for Eldre, et offentlig tilbud til alle eldre i Oslo, som tilbyr hjelp nettopp til eldre som utsettes for overgrep. Overgrepene kan være fysiske, psykiske eller økonomiske.

Det grunnleggende teoretiske ståstedet i oppgaven, er symbolsk interaksjonisme.

Hovedsakelig er Goffman benyttet som teoretisk bidrag i analysene av intervjuene, særlig hans forståelser av situasjonsdefinisjonen, stigma, roller og kjønn.

Et av de viktigste funnene i oppgaven, er at det er et klart skille mellom de sakene hvor overgriperen er offerets ektefelle, og de sakene hvor overgriperen er offerets barn eller barnebarn. Spesielt snakket ofrene om overgriperen på svært ulike måter, etter dette skillet. Derfor er analysekapitelene i oppgaven delt inn slik at ektefellesakene og barn/barnebarnsakene først blir drøftet hver for seg, før et kapittel med sammenfattende analyse, hvor alle intervjuene blir sett under ett.

Videre er det et viktig funn at det for mange av ofrene er vanskelig å se at de lever i en overgrepssituasjon. Spesielt har det vært vanskelig for foreldrene å innse at deres egne barn begår overgrep mot dem. For å kunne be om hjelp er det helt vesentlig at ofrene får en ny

situasjonsdefinisjon for samhandlingen mellom dem selv og overgriperne. En slik forståelse av at man faktisk er utsatt for overgrep, kan komme gradvis, over mange år, eller man kan bli tvunget til en ny forståelse i en dramatisk akuttsituasjon.

Generelt møter ofrene mange barrierer som gjør det vanskelig for dem å be om hjelp. Noen av disse er knyttet til forholdet til overgriperen (mange av ofrene er redde for å miste kontakten med overgriperen, og er glad i vedkommende til tross for overgrepene), noen av dem er knyttet til samfunnet rundt (som frykten for stigmatisering, og hvordan venner og familie forholder seg til overgrepene), mens andre barrierer gjelder hjelpetilbudet, og at det er vanskelig å vite hvor man kan henvende seg for å få hjelp ut av overgrepssituasjonen.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

”Elder abuse” er et problem som har fått lite fokus i Norge og i verden generelt. Det er et problem det er vanskelig å se hvis en ikke ser godt nok etter, og et problemområde som sannsynligvis rommer store mørketall. Overgrepene kontekst, i hjemmet og mellom nære personer, gjør det vanskelig for utenforstående å oppdage overgrepene og vanskelig å rapportere om hva som skjer. Men privatlivets fred har sine grenser, og de siste tiårene har fokuset på denne typen overgrepssaker økt sakte men sikkert.

Eldre kan på mange måter være blant de svakeste i samfunnet. De kan være svekket av alderdommen både mentalt og fysisk, og dermed ha vanskeligere enn mange andre for å stå imot en overgriper. Når overgrepene da som vist er kjennetegnet ved at utøverer ofte er en som står offeret nær, som barn, barnebarn, ektefelle, nabo, helsepersonell eller lignende, er det forståelig at det kan oppleves svært vanskelig for den eldre å si ifra om og gjøre noe med situasjonen (Nasjonalt Kunnskapscenter om Vold og Traumatisk Stress 2004).

Overgrepene kan foregå på flere arenaer, hovedsakelig i hjemmet eller på institusjon, og på flere nivåer, individ- eller strukturnivå. Det kan dreie seg både om fysiske, psykiske og økonomiske overgrep. Fysiske overgrep kan for eksempel være slag, spark, dytting, seksuelle overgrep, å bli holdt fast, bli innestengt, eller å få hardhendt stell. Psykiske overgrep kan innbefatte ”hakking”, trusler, utskjelling, umyndiggjøring og å bli behandlet som barn. Ofte er overgrepene økonomisk motivert, der den eldre tvinges til å låne bort eller gi fra seg penger, å kausjonere på lån, eller til og med kan presses til å gi fra seg huset eller leiligheten. En kan også snakke om spesielle typer strukturell vold. Strukturelle overgrep er overgrep som følge av regler, normer eller praksiser, i samfunnet generelt eller for eksempel på institusjon. Strukturelle overgrep i hjemmet kan dreie seg om et for dårlig hjelpetilbud fra det offentlige, som med en hjemmehjelp som bare kommer noen få minutter hver uke. Beboere i institusjoner kan oppleve strukturelle overgrep i form av dårlig eller manglende stell, eller at

ansatte i institusjoner tar kontroll over hva de eldre kan bruke av penger, når de skal legge seg, at de ikke får lov til å drikke alkohol eller lignende (Daatland og Solem 2000, Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress 2004).

Det har vist seg vanskelig å anslå noe presist om omfanget av overgrep mot eldre. Norske studier har vist at 3-5 % av alle over 65 år utsettes for overgrep (Juklestad og Johns 1997), mens regjeringen opererer i St.mld. nr. 25 (2005-2006) med at 4-6 % utsettes for dette. Men hvorvidt disse tallene gjelder til en hver tid, eller i løpet av pensjonstiden for eksempel, er det vanskelig å få klarhet i. I en rapport fra Verdens Helseorganisasjon (WHO) drøftes usikkerheten som et resultat av at man har relativt få studier å konkludere ut fra, og at disse er vanskelige å sammenligne ved at de for eksempel har ulike definisjoner av "eldre" og av hva som er overgrep, samt ulike tidsdimensjoner (WHO 2002). I rapporten vises det til flere ulike studier hvor antallet eldre som er utsatt for overgrep anslås å være alt fra 1 % av eldre (et tall som kun gjelder fysiske overgrep), til 9 % av alle eldre i andre studier. Samtidig er det relativt bred enighet om at det sannsynligvis er en del mørketall her, fordi mange ikke ønsker eller tør å fortelle om sin situasjon, eller kanskje, som jeg vil se nærmere på senere i oppgaven, ikke definerer det som skjer som overgrep (WHO 2002, Hjemdal og Juklestad 2006).

Selv om en ikke kan si noe helt sikkert om hvor mange eldre som faktisk er utsatt for overgrep, er det liten tvil om at dette er et problem som forekommer oftere enn folk flest er bevisste på. Overgrepene er også svært alvorlige for de som rammes av dem. Derfor mener jeg det er viktig å få mer kunnskap om denne formen for overgrep, både innenfor sosiologien, og i samfunnet generelt, fordi dette faktisk er et relativt stort problem som vi har liten kunnskap om hvordan vi skal oppdage, forebygge og håndtere.

1.2 Problemstilling og avgrensninger

At overgrep mot eldre ofte blir utført av en av den eldre aller nærmeste, det være seg barn, barnebarn, ektefelle, en nabo eller andre, kan føre til at den eldre kvier seg for å søke hjelp, og synes det er vanskelig å gjøre noe med situasjonen. Blant de som jobber med å hjelpe eldre som utsettes for overgrep blir det uttrykt frustrasjon over at selv når voldsofferet har fått seg til å be om hjelp, kan han eller hun ha problemer med å akseptere og ta imot hjelpen som tilbys (Juva 2005). Selv om de ber om og ønsker hjelp, er mange motvillige til å ta det oppgjøret med gjerningsmannen som hjelpepersonellet gjerne ønsker. Dermed havner

hjelperne ofte i en posisjon der de prøver å hjelpe, men ikke kommer frem med hjelpen i den grad de ønsker. De blir sittende på sidelinjen og kan kanskje ikke gjøre annet enn å være en mental støtte og en å prate med om den vanskelige situasjonen, mens de må se på at overgrepene fortsetter som før. Overgrepsofferet ønsker hjelp, men vil samtidig beskytte overgriperen. Ofte kan offeret forsvare de voldelige handlingene, og mange er nok redde for de konsekvenser det kan få for overgriperen dersom de går videre med saken (Juva 2005). Siden overgriperen som regel er blant offerets aller nærmeste, er det gjerne også slik at den eldre står i et avhengighetsforhold til denne. Hvis offeret trenger hjelp i det daglige, som til å stå opp eller kle på seg, eller hjelp til å handle, er ofte overgriperen den personen som hjelper til med dette. Dermed kan det bli ekstra vanskelig å be om hjelp, livet uten overgriperen kan fortone seg skremmende og vanskelig fordi en da mister den hjelpen og støtten overgriperen tross alt bidro med (WHO 2002).

Med dette som grunnlag vil oppgavens problemstilling være ***hvordan foregår prosessen med å be om hjelp for eldre som er utsatt for overgrep fra en av sine nærmeste?*** Jeg vil se på hvilke barrierer eldre overgrepsofre møter i prosessen med å be om hjelp, hvordan denne prosessen påvirkes av det nære forholdet mellom offer og overgriper, og hva som skal til for at ofrene klarer å be om hjelp til slutt. Målet med oppgaven vil være å få innsikt i typer av nære relasjoner en ikke hører så mye om, og forhåpentligvis gi kunnskap som kanskje kan brukes til å forbedre hjelpetilbudet til den forholdsvis store gruppen av eldre som faktisk opplever å utsettes for overgrep.

Studien avgrenses ved at jeg kun har tatt for meg overgrep mot hjemmeboende eldre. Overgrep mot eldre som bor på institusjon er dermed ikke med her. Jeg har valgt å ta for meg saker der overgriperen enten er offerets ektefelle, eller offerets barn eller barnebarn. Andre nære relasjoner er altså ikke representert i mitt materiale. Denne avgrensningen er valgt for å få et bedre sammenligningsgrunnlag i det materialet jeg har hentet inn, og for at ikke datamaterialet skule bli så bredt at det ville være vanskelig å behandle. Det kan dermed verken bekreftes eller utelukkes at de konklusjoner som trekkes i løpet av denne studien også vil stemme i andre typer nære relasjoner, for eksempel hvis overgriperen er en nær venn, eller en omsorgsperson med et annet slektsforhold til overgriperen enn de som er med i denne studien.

Innenfor det internasjonale arbeidet mot overgrep mot eldre, er det jobbet mye med å finne gode definisjoner av hva overgrep mot eldre egentlig er. Jeg har valgt å komme med en todelt definisjon til denne studien.

På den ene siden vil jeg si at overgrepshandlingene kan deles inn i underkategorier. Det vanligste innenfor arbeidet med "elder abuse" er å operere med fem slike underkategorier. Disse er økonomiske overgrep, psykiske overgrep, fysiske overgrep, seksuelle overgrep og omsorgssvikt (Hjemdal og Juklestad 2006). I denne studien har jeg for enkelhets skyld valgt å ta utgangspunkt i tre av disse, økonomiske, psykiske og fysiske overgrep. Jeg har valgt å definere seksuelle overgrep og omsorgssvikt inn under kategorien for fysiske overgrep. Men det er viktig å merke seg her at de psykiske overgrepene alltid er tilstede så lenge det er snakk om overgrep. En kan aldri ha fysiske eller økonomiske overgrep uten at det er et psykisk aspekt ved overgrepene i tillegg, men en kan ha situasjoner der overgrepene kun er psykiske, uten at de trenger være mindre alvorlige enn andre former for overgrep av den grunn.

Videre vil jeg også definere hvilke situasjoner en kan kalle for overgrep. En definisjon som er mye brukt innenfor dette feltet, kommer fra organisasjonen "Action on Elder Abuse" i England, og lyder som følger: "overgrep er en enkeltstående eller gjentatt handling, eller fravær av passende handling, som forårsaker skade eller ubehag for en eldre person og som skjer i et hvilket som helst forhold hvor det er en forventning om tillit" (oversatt i Hjemdal og Juklestad 2006). Et annet forslag til en definisjon av overgrep mot eldre, er at overgrep er situasjoner der en person i det en normalt vil regne for et tillitsforhold føler seg krenket, og hvor en nøytral tredjeperson også vil si seg enig i at situasjonen er et overgrep. En definisjon som minner om denne er blant annet brukt av Hydle og Johns (1992)¹. Den mest vesentlig forskjellen mellom den førstnevnte, mer vanlige definisjonen, og den siste, er at den første gir en subjektiv vurdering av hva overgrep er, mens den andre også krever en mer objektiv vurdering fra en tredje part. I sistnevnte definisjon er det ikke nok at den eldre selv føler seg krenket, eller finner en situasjon ubehagelig, situasjonen må også med rimelighet kunne kalles overgrep av en person som står på utsiden av tillitsforholdet overgrepet skjer innenfor.

¹ Hydle og Johns gir definisjonen "overgrep er en sosial akt med minst to aktører, der den ene *krenker den andres personlige grenser*. Denne akten er overgrep dersom den blir *fortolket og moralsk vurdert som illegitim (ikke tillat) av en tredje part: vitnet*" (Hydle og Johns 1992: 58).

I denne studien har jeg valgt å ta utgangspunkt i den siste av disse definisjonene. Selv om den første definisjonen nok er den mest brukte innenfor feltet, mener jeg den har den svakhet at den kan bli for vid når vurderingen av hva overgrep er blir så subjektiv. Jeg mener en handling innenfor et tillitsforhold kan oppleves ubehagelig for en eller begge parter i forholdet uten at det av den grunn vil være snakk om et overgrep. Den første definisjonen kan for eksempel innbefatte en krangel mellom ektefeller, en situasjon jeg ikke tror er uvanlig, og som jeg i de fleste tilfeller ikke mener kan kalles overgrep (selv om det i noen tilfeller også kan være det, avhengig av krangelens art, maktutøvelse under krangelen, om det er noe som skjer ofte eller en sjelden gang og så videre). Hva som er overgrep er dermed også kontekstavhengig.

I fermstillingen blir til tider ordene vold og overgrep brukt om hverandre, til tross for at overgrep er et videre begrep som dekker det man normalt tenker på som vold (det rent fysiske) samt andre former for overgrep. Jeg vil også bruke ordene informant og respondent om hverandre. Dette er kun gjort for språklig variasjon og økt leservennlighet.

1.3 Historisk bakgrunn

Vold generelt, og familievold spesielt, er emner det er blitt forsket på innenfor flere fagfelt, blant annet sosiologi. Et fellestrekk i denne forskningen har ofte vært et fokus på kjønn. Som regel har en sett på menn som utøverne av vold, mens ofrene har vært kvinner og eventuelt barn (Biggs, Phillipson og Kingston 1995). Dette er selvfølgelig riktig i mange tilfeller, men en har også etter hvert fått en økende bevissthet om at det finnes saker der ofre og gjerningsmenn er andre enn de en vanligvis får beskrevet. Også eldre utsettes for overgrep, noe en lenge nærmest ikke hørte om i det hele tatt.

Frem til 1960- og 70 tallet var vold og overgrep i familien et tabubelagt emne som hørte privatsfæren til. Da en begynte å ta tak i problemene, og se også denne formen for vold som et mer offentlig anliggende, havnet fokuset som nevnt over på menn som slo kvinner og barn. Dette til tross for at en også ble oppmerksom på at overgrep innad i familier i mange tilfeller rammet eldre (Biggs, Phillipson og Kingston 1995). Det kan være flere grunner til at de eldre ble oversett denne perioden. Biggs, Phillipson og Kingston nevner tre mulige årsaker: for det første måtte profesjonene og instansene som var involvert i arbeid med familie, helse og andre relevante felt først tilpasse seg de andre, kanskje mer vanlige, formene for familievold som

ble avdekket. De måtte lære seg hvordan en skulle forebygge, ta tak i, og rette opp situasjoner der menn begikk overgrep mot koner og/eller barn. For det andre hadde i denne konteksten, hvor familievold generelt ble sett på som et nyoppdaget problem, problemet med ”battered grannies”, som det ble kalt, vanskelig for å bli tatt seriøst. Som et tredje moment kom den generelt lave statusen til yrkesgrupper involvert i arbeid med eldre. At eldre overgrepsofre lenge ble oversett kan nok også henge sammen med de generelle holdningene til eldre i samfunnet (WHO 2002). I det moderne samfunn forbindes gjerne alderdom med sykdom og svekkelse. Eldre blir ofte oppfattet som en homogen gruppe med bestemte egenskaper, og en gruppe mange ønsker å distansere seg selv fra. Alderdom har altså generelt negative konnotasjoner hos veldig mange, som kan resultere i ulike former for diskriminering (Daatland og Solem 2000).

De første artiklene om overgrep mot eldre ble publisert i England i 1975 (WHO 2002). Siden den gang har forskning og arbeid på dette feltet fått et stadig økende omfang, til å begynne med i industrialiserte land, men utover på 1990-tallet også i utviklingsland. Mesteparten av forskningen på feltet er fra Nord Amerika (USA og Canada), Europa (spesielt Storbritannia) og Australia, men en har tilstrekkelig materiale fra øvrige land og verdensdeler til å kunne si at overgrep mot eldre er et universelt problem (WHO 2002). I forsøk på å finne forklaringer på hvorfor og hvordan overgrep mot eldre skjer, er det blitt brukt både psykologisk, sosiologisk og gerontologisk teori, samt teorier om familievold. Et problem med mye av forskningsarbeidet som er gjort til nå, er at det er lagt ulike forutsetninger til grunn for studiene², slik at det i liten grad er mulig å sammenligne resultater fra ulike studier, og fra land til land (WHO 2002).

1.3.1 Overgrep mot eldre i Norge

I Norge ble man oppmerksom på vold mot eldre på begynnelsen av 1980-tallet, ved at forskningsmiljøer og fagmiljøer innenfor helse og samfunnsfag ble kjent med problemstillinger knyttet til overgrep mot eldre gjennom amerikansk litteratur. I USA har en vært klar over og hatt fokus på at også eldre utsettes for vold siden 1970-tallet, og USA var også først ute med et godt utviklet støtteapparat for å ta tak i denne typen saker (WHO 2002, Juklestad 2004). Her tillands ble det utgitt en artikkel av Stang i 1982 der spørsmålet om

² Det er for eksempel brukt ulike definisjoner av hva ”overgrep” og ”eldre” innebærer, og ulike tidsdimensjoner, som hvorvidt de spurte har opplevd noen form for overgrep i løpet av det siste året, de siste årene, siden de nådde pensjonsalder og så videre (WHO 2002).

hvorvidt eldre kan utsettes for overgrep ble stilt. Artikkelen ble møtt med skepsis fra flere hold, og den generelle holdningen så ut til å være at denne typen ting ikke kunne skje i velferdsstaten Norge uten å ha blitt fanget opp. I 1983 ble den første norske undersøkelsen på området gjennomført, og siden 1986 har helsedepartementet støttet flere undersøkelser og prosjekter på feltet. Disse viste at til tross for et velutbygd velfedssystem fikk ikke eldre voldsoffer den hjelpen de trengte (Juklestad 2004). Det er nå med bakgrunn i forskning og klinisk erfaring anslått at mellom tre og fem prosent³ av eldre rammes av overgrep i hjemmet, og problemet er blitt anerkjent innenfor politiske kretser og flere fagmiljøer. I dag ligger Norge fremdeles langt etter USA når det gjelder kunnskap om og tiltak på dette feltet, men i forhold til de andre skandinaviske landene, og de fleste europeiske land, er det norske forskningsmiljøet på området langt fremme, og i stadig utvikling (Juklestad 2004). I Verdens Helseorganisasjons rapport om vold og helse fra 2002 trekkes det frem at "Norway leads among the Scandinavian countries, having obtained parliamentary approval for a service project in Oslo and a resource centre for information and research on violence, the latter largely as a result of action by campaigners against elder abuse" (WHO 2002: 135).

I Oslo, Drammen, og Bærum kommune, er det opprettet tilbud med navnet "Vern for Eldre" som hjelper eldre som er utsatt for overgrep, og deres pårørende. Vern for Eldre ble først gjennomført som et statlig finansiert prøveprosjekt i Manglerud bydel i Oslo fra 1991 til 1994 (Juklestad og Johns 1997). Målet med prosjektet var å innhente kunnskap, og å utvikle en modell for hvordan et støttetilbud til eldre overgrepsofre kunne utformes. De ansatte i Vern for Eldre er blant annet sosionomer, vernepleiere og psykiatriske sykepleiere, alle med lang erfaring, som hjelper eldre og deres pårørende med forslag til hvordan en kan løse en vanskelig situasjon, hvilke andre instanser en kan få hjelp fra og lignende spørsmål. Målet er nå at en på sikt skal få slike tilbud over hele landet, da de har vist seg å gi svært positive resultater. Sosial- og helsedepartementet sendte derfor ut informasjon om prosjektet til alle landets kommuner allerede på 1990-tallet (Juklestad og Johns 1997). Trondheim kommune er nå også i gang med et prosjekt etter Vern for Eldres modell, foreløpig med et gratis grønt nummer for eldre ofre for overgrep og andre, for eksempel i helsevesenet, som møter på problemer knyttet til dette (St.mld. nr. 25 2005-2006).

³ Se også diskusjon i avsnitt 1.1 om problemene med å anslå omfanget av overgrep mot eldre.

Når det gjelder forskning på dette feltet, er det i stor grad Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress (NKVTS) som har stått for dette i Norge (St.mld. nr. 25 2005-2006, og Hjemdal og Juklestad 2006). De tar blant annet på seg oppdrag fra departementer og direktorater. Eldre ofre for overgrep har de siste årene vært en prioritert gruppe, både for Sosial- og helsedirektoratet og Justisdepartementet, noe som har kommet frem i oppdragsbrevet til NKVTS (Hjemdal og Juklestad 2006).

Den 22. september 2006 la Helse- og Omsorgsdepartementet frem storingsmelding nr. 25 2005-2006, med navnet ”Mestring, muligheter og mening. Framtidas omsorgsutfordringer”. Dette er en plan for offentlig omsorg som skal gjelde frem til 2015. Her blir vold og overgrep mot eldre trukket frem i to egne avsnitt (avsnitt 3.6.1 og 9.8.1). Overgrep mot eldre blir i denne meldingen anerkjent som et vanlig, men også skjult problem. Departementet er oppmerksomt på at eksisterende hjelpetilbud som politi, krisesentre og lignende i liten grad er tilgjengelige for og omfattende nok for eldre overgrepsofre, og hevder at de derfor ønsker å styrke kommunenes kompetanse innenfor dette feltet. Som et konkret tiltak skal det opprettes en støttetelefon til eldre overgrepsofre, og regjeringen vil også vurdere hvorvidt helse- og omsorgspersonell bør ha opplysningsplikt i forbindelse med overgrep mot eldre (St.mld. nr. 25 2005-2006: 95). Dette viser at problematikken med at eldre utsettes for overgrep begynner å få fotfeste i politiske kretser, at en er bevisst på problemet, og at det er et ønske om å gjøre noe med det.

1.4 Oppgavens gang

Fremstillingen er delt inn i ni kapitler. Innledningsvis har jeg nå definert begreper og gitt oppgavens problemstilling, og beskrevet bakgrunnen for studien.

I kapittel to tar jeg for meg mitt kunnskapsgrunnlag, og oppgavens teoretiske fundament. Jeg presenterer en del artikler og bøker som har vært særlig nyttige i arbeidet med oppgaven og for min forståelse av datamaterialet, før en grundigere presentasjon av symbolsk interaksjonisme og Goffman, som utgjør det teoretiske grunnlaget for analysene.

Kapittel tre er viet metode. Valget av metode blir begrunnet, og jeg drøfter arbeidsprosessen steg for steg med de metodiske valg jeg har tatt under veis. Det blir korte beskrivelser av

forberedelsene før intervjuene, hvordan jeg fikk tak i informanter, gjennomføringen av intervjuene og andre temaer det faller naturlig å diskutere i et metodekapittel.

I kapittel fire tar jeg for meg de etiske utfordringene jeg har støtt på i arbeidet med dette prosjektet. Etikk blir som oftest drøftet som en liten del av et metodekapittel, men på grunn av denne oppgavens sensitive tema, har jeg også måttet ta en del ekstra etiske vurderinger. Derfor har jeg valgt å ta for meg etikk i et eget kapittel. Jeg tar for meg generelle etiske prinsipper og viser mer konkret hvordan jeg har forholdt meg til disse i løpet av arbeidet med denne masteroppgaven.

Kapittel fem er et rent empirisk kapittel, hvor informantene og deres historier blir presentert. Her skal leseren bli kjent med respondentene, og få et innblikk i de historiene jeg har fått høre, som forhåpentligvis vil bidra til en bedre forståelse av analysekapitlene.

Kapitlene seks, syv og åtte er oppgavens analysekapitler. I kapittel seks tar jeg for meg intervjuene hvor overgriperen er offerets ektefelle, mens i kapittel syv ser jeg på intervjuene der overgriperen er offerets barn eller barnebarn. Denne inndelingen virket naturlig helt fra jeg hadde gjennomført de første intervjuene til studien, fordi det var klare forskjeller i historiene jeg fikk høre, avhengig av forholdet mellom offer og overgriper. Kapittel åtte er en sammenfattende analyse hvor alle intervjuene blir sett under ett, i forhold til oppgavens problemstilling.

Kapittel ni er oppgavens avslutning, hvor jeg samler trådene, og trekker konklusjoner om svar på problemstillingen ut fra de funn og analyser jeg har gjort, og diskuterer nytten i de teoretiske begrepene som er valgt for å analysere datamaterialet.

2. Kunnskapsgrunnlag og teori

2.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg presentere teoriene og begrepene som blir brukt i analysene senere i oppgaven. Det gis også en innføring i og oversikt over en del annen litteratur om overgrep som har gitt et godt og viktig grunnlag for analysearbeidet og forståelsene av datamaterialet. Jeg vil begynne med å presentere dette kunnskapsgrunnlaget. Videre viser jeg mitt teoretiske ståsted, og hvilke teoretiske perspektiver og begreper som brukes i forklaringen av de funn jeg har gjort i løpet av studien.

2.2 Kunnskapsgrunnlag

I arbeidet med oppgaven har jeg lest mye både om overgrep generelt og overgrep mot eldre. Noen bøker og artikler har jeg hatt mer nytte av enn andre, de har utgjort verdifulle bidrag for å forstå og analysere datamaterialet. Jeg vil her gi en kort presentasjon av disse.

2.2.1 Møller

Mogens Møller er en forsker som skriver under pseudonym i boken ”I fars vold”. Boken gir et sammensatt og helhetlig bilde av familievold fordi den både gir drøftinger av teoretiske perspektiver på vold, men også tar for seg forfatterens egne erfaringer med å vokse opp med en voldelig far. Ved å ta for seg disse erfaringene, og knytte dem opp mot teorier om vold, gir han gode illustrasjoner av hva familievold er, hvordan volden arter seg og hvilke konsekvenser den kan ha.

Med dette utgangspunktet hevder han at volden ikke kan reduseres til biologi, psykologi eller sosiologi. Vold kan ta mange former, ha ulike forklaringer, og føre til ulike resultater. Vold kan ikke bare forklares med biologi som noe en er arvelig belastet for, eller i psykiatrien med en diagnose. Det blir også feil å si at volden enten er et resultat av samfunnsmessige faktorer

utenfor individets kontroll, eller kun av frie valg. Møller mener mye teori om vold tyr til forenklinger, og enkle forklaringer på et komplekst problem. Hans bidrag dreier seg om det han kaller ”mykdeterminisme”. Han vektlegger hvordan mennesket har valgmuligheter, men at disse er begrenset av en kontekst, av samfunnet. Hans syn ”bygger på et helhetlig og dynamisk menneskesyn, der enkeltmennesket, dets tanke- og væremåter, forklares ut fra det *indre forholdet* mellom den enkelte og omverdenen, ikke minst enkeltmenneskets forhold til både de naturlige og de menneskeskaptede livsbetingelsene” (Møller 2000: 116).

Møller viser også trekk som samsvarer med et interaksjonistisk syn på aktører og handling. Mot slutten av boken skriver han blant annet direkte til sin far at ”Jeg fordømmer ikke deg, men mange av dine handlinger. Du må kritiseres for de handlingsvalgene du foretok: Ved å handle som du gjorde, unnlot du å handle annerledes” (Møller 2000: 156). Man *er* ikke en overgriper, overgrep er noe man *gjør*. Dermed stiller han også spørsmålet om hvorvidt man også *gjør* rollen som voldsoffer.

Boken gir et sterkt innblikk i hvordan det er å leve med overgrep fra en av sine nærmeste i sitt eget hjem, og har dermed vært en god hjelp når jeg har skullet forstå mine informanters situasjon og deres historier. Møller skriver utfyllende om hva familievold faktisk er. Han beskriver et stort antall makt- og hersketeknikker, men det presiseres at skillene mellom de ulike voldsformene er et analytisk skille, i praksis går de over i hverandre. Én overgrepssituasjon kan romme mange ulike former for vold og overgrep, å skille disse fra hverandre er kun hensiktsmessig for å prøve å skape et overblikk over situasjonen, og å gjøre det enklere å forstå hva som faktisk skjer.

Møller opererer med et vidt voldsbegrep. Dette forsvarer han med at ”Et vidt voldsbegrep som blant annet omfatter mange forskjellige voldsformer, gjenspeiler mangfoldet i de sosiale situasjonene og relasjonene som de oppstår og utvikles i. Man har dermed redskap til å analysere hverdagsvoldens totalbilde. (...) Det som oppfattes som voldelig og svært aggressivt i én sammenheng, trenger ikke å bli opplevd på samme måte i en annen” (Møller 2000: 24-25). Volden kan være planlagt eller impulsiv, den kan være langvarig eller eksplosiv, den kan være et mål i seg selv, eller et middel for å nå et annet mål. Den kan være aktiv eller passiv, åpen eller skjult, direkte eller indirekte.

Det som nok er et kjennetegn når det gjelder vold og overgrep innad i familier, er nettopp det at overgrepene kan ta så mange ulike former. Dette finner jeg også igjen i mitt datamateriale. Denne variasjonen skaper en ekstra utrygghet, fordi det ofte er vanskelig å vite når, hvordan og hvorfor det neste overgrepet vil finne sted. Usikkerheten og redselen for nye overgrep, kan sees på som et overgrep i seg selv, og fører til at man lever med overgrepene konstant.

Vold henger i stor grad sammen med makt, selv om makt vanligvis ses på som noe mer enn vold. Vold og overgrep er én form for maktutøvelse, men makt trenger ikke innebære voldsbruk. Mens vold nok er et negativt begrep i de flestes øyne, er makt i større grad også positivt. Overgrep kan være et uttrykk for makt, eller et middel for å oppnå makt. Jeg har tidligere i oppgaven nevnt at det i forbindelse med overgrep mot eldre er vanlig å operere med fysiske, psykiske og økonomiske overgrep⁴. Møller nevner også vold mot gjenstander, eller med gjenstander, sosial vold (ofte med utgangspunkt i hierarkiske systemer som klasse), det å stjele andres tid, symbolsk vold, hvor en blir påtvunget overgriperens verdensbilde i den grad at man til slutt ikke er klar over det selv en gang, og ”estetikkens vold” som Møllers mor ble rammet av utenfor hjemmet fordi hun så ”sjuskete” ut etter mange år med en hverdag preget av vold og overgrep. Han nevner også blant annet latterens vold, taushetens vold og løgnens vold. Hovedpoenget er at volden kan være så mangt, og ta mange ulike former. Det viktige i følge Møller, er at så lenge en part føler at det andre gjør mot ham eller henne er vold, så må disse handlingene (eller fraværet av handlinger) også diskuteres med utgangspunkt i dette perspektivet. Når hjemmet og hverdagslivet er arena for voldsutøvelsen vil den gjennomsyre hele livet til de som lever med den. Volden er noe som blir med deg også utenfor hjemmets fire vegger, i form av stigmaets vold. Naboer ser og hører, rykter går i nærmiljøet, på skolen, på arbeidsplassen. Folk holder avstand. Selvfølelsen blir ødelagt, slik at sosiale settinger oppleves vanskelige. Møller skriver at ”Å være *utenfor* samfunnet er bare en annen måte å være *i* det på” (Møller 2000: 56).

Hvordan kan man så hankses med disse overgrepene? Som nevnt henger vold sammen med makt. Volden, som en ekstrem form for maktutøvelse, skaper avmakt, og videre motmakt. Møller trekker her inn Hegel, og forholdet mellom herren og slaven (Møller 2000: 20-22). Den enes rolle er betinget av den andres. Herrens makt er avhengig av slavens avmakt. Slik blir slavens ufrihet også herrens ufrihet, fordi herren er avhengig av å opprettholde et skjett

⁴ Se drøfting i kapittel 1, under avsnitt 1.2.

maktforhold. Når den undertrykte innser dette, vil det være mulig å bryte mønsteret. Før denne erkjennelsen, vil avmakten være en dominerende følelse hos offeret.

2.2.2 Eisikovits m.fl.

Eisikovits, Winstok og Gelles (2002 a og b) har blant annet skrevet to artikler om familievold hvor de ser på strukturer og dynamikk for eskalering av volden. Fokuset i artiklene ligger på handling og samhandling. Det interessante er prosessen, handlingene, som fører til vold. Forfatterne har laget figurer som skjematisk viser hvordan eskaleringen av volden foregår, sett fra både overgriperens og offerets side. De fokuserer på hvordan denne eskaleringen er en prosess som krever to deltakere, hvor begge kan se seg selv i rollen som offer. De hevder at ved å se på hvordan volden oppstår, og å studere situasjonene og hvordan disse utvikler seg, kan en få mer nyttig kunnskap enn om man kun fokuserer på resultatet, altså volden. ”The study of escalation rather than violence, shifts the focus from outcome to process in the study of intimate violence” (Eisikovits, Winstok og Gelles 2002b:150), dermed gir disse artiklene et verdifullt bidrag til voldsforskningen, og et nytt perspektiv for forståelse.

Artiklene bygger på kvalitative intervjuer med menn og kvinner som er blitt værende i voldelige ekteskap til tross for volden. Den ene artikkelen er sett fra overgriperens, og den andre fra offerets perspektiv.

Fra overgriperens perspektiv (Eisikovits, Winstok og Gelles 2002a) er volden ofte en reaksjon på situasjoner hvor de føler at de har mistet kontrollen. Eskaleringen av en situasjon fra ikkevoldelig til voldelig, innebærer en sterkt følelsesladet prosess, der mennenes følelse av for eksempel angst, mangel på kontroll, sinne eller ydmykelse resulterer i at de bruker vold for å gjenoppnå makt og kontroll. Overgriperne beskriver sine handlinger under eskaleringsprosessen som reaksjoner på partnerens handlinger. Mennene fokuserer ofte på de av partnerens handlinger som i deres øyne setter forholdet, interaksjonen mellom partene ut av balanse. Når mennene tyr til vold, er det fordi de ser dette som nødvendig for å opprette den riktige balansen igjen. En kan kanskje si det med Goffman, som at mennenes definisjon av situasjonen er truet (jf. avsnitt 2.3.2). Mennene mener at de i visse situasjoner har rett til, og sågar også er forventet å beskytte sitt ”dyadic life”. Mennene ser seg selv som de som lager reglene i forholdet, og de har dermed også rett til å bedømme partnerens handlinger og utsagn som aksepterte eller uaksepterte, og å komme med sin dom og eventuelle straff. Det

ble identifisert tre faktorer som mennene mente påvirket hvordan eskaleringen av situasjonen utartet. Den første er mennenes egen selvkontroll, som sees på som en konstant, et karaktertrekk. Den neste faktoren er nivået av opphisselse, en situasjonsbetinget faktor som avhenger av truslene fra partneren. Til sist finner de mennenes ”behavioral reactions”, som er et resultat av de to første faktorene. Eskaleringen innebærer også en cost/benefit vurdering, så når utfallet av situasjonen blir voldelig, er det fordi mennene mener de kan oppnå det de ønsker, å gjenopprette balansen i forholdet, og redde sin oppfatning av virkeligheten, gjennom voldsbruken. Forfatterne presenterer en modell som viser hvordan kvinnens handlinger blir vurdert under eskaleringsprosessen, og bestemmer om reaksjonen på disse handlingene vil være voldelig eller ikke.

Kvinnene ser volden som uønsket, men allikevel en situasjon de kan leve med (Eisikovits, Gelles og Winstok 2002b). Eskaleringsprosessen blir også fra deres side vurdert som en gjensidig prosess, noe som impliserer at også kvinnene har sin del av ansvaret for utfallet. Men når det gjelder hvorvidt kvinnene mener de kan kontrollere denne eskaleringsprosessen, er vurderingene delte. Enten ser kvinnene på seg selv som i stand til å kontrollere eskaleringsprosessen, eller så ser de seg selv som styrt av prosessen. Uansett, så lenge kvinnene tilskriver seg selv en del av ansvaret for eskaleringsprosessen, vil de også ha en viss kontroll over situasjonen, om enn bare i form av at de vet hvilke av deres egne handlinger som vil føre til at situasjonen eskalerer ytterligere. Prisen å betale for å føle at man er i stand til å kontrollere eskaleringen, er at kvinnene er konstant på vakt etter små tegn fra mannen som de tolker, og videre handler ut fra. Kvinnene ser ofte volden som et resultat av mannens selvkontroll, eller mangel på sådan, på den ene siden, og sin egen provoserende atferd på den andre.

Kvinnene kan være med på å styre eskaleringsprosessen, og det endelige utfallet av situasjonen på flere måter. De kan rømme fra situasjonen eller bli værende, la vær å si noe eller komme med utsagn de vet provoserer. Hvordan de håndterer situasjonen er forskjellig fra kvinne til kvinne, men alle har sine teknikker for å styre, eller forsøke å styre situasjonen, selv om de ikke alltid har teknikker for å roe gemyttene. Utviklingen fra en ikkevoldelig til en voldelig situasjon illustreres av forfatterne med en femtrinnsmodell. På hvert trinn finnes muligheten for eskalering til neste trinn (og til sist til vold), og en ”rømningsvei” tilbake til den rolige utgangssituasjonen eller forrige trinn. Hvordan paret beveger seg mellom disse

trinnene kommer an på kvinnens handlinger på den ene siden, og mannens handlinger på den andre. Begge ser sine reaksjoner som svar på den andres handlinger.

Eisikovits og Winterstein har skrevet en artikkel ved navn ”The Experience of Loneliness of Battered Old Women” (2005). Her er fokuset mer konkret på overgrep mot eldre, ikke overgrep i ekteskapet som i artiklene over. Datamaterialet er også her kvalitative intervjuer, med 21 eldre kvinner. Her viser de at en vesentlig konsekvens av å leve med overgrep, er ensomhet. Ensomhet fører igjen til personlig lidelse, sosial fremmedgjøring og økt sårbarhet. Det er også aspekter ved ensomhet som er karakteristiske når en blir eldre, på grunn av de begrensningene alderdommen legger på ens liv både fysisk og mentalt. Ensomheten omslutter store deler av kvinnenens hverdag, og den øker jo lenger en er i et voldelig forhold.

Kvinnene i undersøkelsen opplevde ensomhet i forhold til mannen, overgriperen, blant annet ved at de distanserte seg emosjonelt fra mannen, som en overlevelsesmekanisme. De opplevde ensomhet i forhold til familie, venner og andre rundt seg, fordi ingen skjønnte hvordan de hadde det, og fordi det var tabubelagt å snakke om forholdene i hjemmet. Noen ganger ble denne ensomheten forsterket av at mannen la bånd på kvinnens sosiale liv. Men det som kommer frem som kanskje den verste ensomheten, er den i forholdet til barna. Morsrollen er svært viktig for mange kvinner som lever med overgrep, fordi det kan være den eneste ”empowering” rollen de har. De ofrer alt for barna, og kan få et bilde av seg selv nærmest som martyrer, som igjen gjør det mulig for dem å forsvare at de blir i forholdet til mannen. Siden de ofrer seg i så stor grad for sine barn, får de også høye forventninger til barnas lojalitet overfor dem selv, og disse forventningene blir ikke alltid innfridd. Resultater av å ha vokst opp i et hjem med vold og overgrep er ofte at barna flytter hjemmefra tidlig, og kanskje bryter helt kontakten med foreldrene. Dermed kan det være slik at kvinnene ved å ofre seg for barna og bli hos en voldelig mann, bare gjør seg selv en bjørnetjeneste, fordi de driver barna fra seg. Når barna flytter ut, er sjansene store for at volden øker. Det er ikke lenger ”vitner” i huset som kan begrense omfanget av overgrepene. Konklusjonen i artikkelen er at ensomheten øker med alderen, etter hvert som også nettverket rundt kvinnene tynnes ut. Ensomheten blir nærmest altomsluttende, og jo mer lidelse kvinnene legger i ”martyrdommen” sin, jo større blir gapet mellom det de selv mener de fortjener, og det de faktisk oppnår.

2.2.3 Hightower, Smith og Hightower

Artikkelen ”Hearing the Voices of Abused Older Women” fra 2006 er det bidraget jeg har funnet som ligger nærmest mitt prosjekt både i tema og metode. Hightower, Smith og Hightower har gjennomført en større kvalitativ studie av eldre kvinner i Canada som er eller har vært utsatt for overgrep fra en av sine nærmeste. Kvinnenes historier er blitt samlet inn både gjennom kvalitative intervju, telefonintervju og via brev. Data er her samlet inn fra kvinner som er 50 år og eldre, og utvalget skiller seg dermed fra mitt hvor alle informantene er over normal (norsk) pensjonsalder. Gjennom studien ble det ønsket svar på hvorfor kvinnene ble hos overgriperen, hvor de søkte hjelp, og hvor de fikk hjelp, samt hvordan de selv mente at de og andre i samme situasjon best kunne hjelpes.

De fremhever blant annet at overgrep er et tabubelagt emne, og mange av informantene ville ikke selv bruke ordet ”overgrep” om sine erfaringer. Selv om familievold i dag er sett på som noe kriminelt, i motsetning til tidligere hvor det var en privatsak, ser det ut til at mange av de eldre kvinnene fortsatt tenker på dette som privat.

Hightower, Smith og Hightower fant at overgrep fra barn stort sett dreide seg om økonomi, og svært ofte hus eller eiendom. De øvrige formene for overgrep var det i hovedsak en ektemann eller partner som stod for. Ofte ble overgrepene verre etter at offer og overgriper nådde pensjonsalder, noe jeg også finner igjen hos noen av mine informanter. Ofte har det tatt svært lang tid før ofrene har bedt om hjelp, hvis de har søkt hjelp i det hele tatt. Alderen gjør det også vanskelig for utenforstående å identifisere overgrepene, da symptomene på overgrep kan forveksles med symptomer på aldersrelaterte tilstander. Mange av de intervjuede hadde aldri fortalt noen om overgrepene, og heller aldri bedt om hjelp. Allikevel var det flere som visste at overgrepene var kjent i nærmiljøet, uten at noen gjorde noe med situasjonen og forsøkte å hjelpe. Ensomheten er også et svært viktig aspekt ved å være i en overgrepssituasjon. Som i artikkelen til Eisikovits og Winterstein, beskriver også kvinnene i denne studien hvordan flere av dem mister kontakten med sine egen barn, og har et svært snevert nettverk.

Det kvinnene selv ønsket fra et hjelpeapparat, var emosjonell støtte, noen å snakke med som gjerne hadde lignende erfaringer, men også praktisk hjelp i forbindelse med økonomi og bolig. Mange av funnene i denne studien stemmer godt overens med det jeg selv har sett.

2.3 Teoretisk grunnlag for studien

Mitt perspektiv i denne studien tar utgangspunkt i interaksjonistisk teori. Forskningsprosjektet mitt er på mikronivå, hvor jeg ser på et avgrenset fenomen og hvordan det rammer enkeltmennesker. Overgrepene jeg ser på, og slik jeg ser på dem, dreier seg om samhandlingen mellom nære personer. Derfor var interaksjonistiske teorier, som fokuserer på interaksjon eller samhandling mellom mennesker, et perspektiv som føltes riktig i denne sammenheng.

Min forståelse av interaksjonisme i denne fremstillingen bygger i hovedsak på boken ”Hverdagsliv og samhandling. Med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv” av Irene Levin og Jan Trost (2005). De fremmer det syn at man ikke kan snakke om én symbolsk interaksjonisme, men heller om ulike teorier og perspektiver med en del vesentlige fellestrekk (Levin og Trost 2005). Boken deres kan sees som en god innføring i symbolsk interaksjonisme, hvor grunnprinsipper og viktige personligheter innenfor denne retningen blir presentert.

Analysene mine vil i stor grad bygge på Goffmans teorier. I utgangspunktet syntes jeg det var vanskelig å finne teorier som forklarte det jeg mener å ha sett gjennom intervjuene, men Goffman har flere begreper som gir et interessant og nyttig perspektiv på mine funn.

Jeg vil nå gi en grundigere presentasjon først av symbolsk interaksjonisme, så av Goffmans teoretiske bidrag.

2.3.1 Levin og Trost: symbolsk interaksjonisme

Levin og Trost trekker frem fem grunnelementer i symbolsk interaksjonistiske teorier. Det første av disse er *definisjonen av situasjonen*. Situasjonsdefinisjonen er først og fremst forbundet med Thomas-teoremet: ”if men define situations as real, they are real in their consequences” (sitert i Levin og Trost 2005:11). Dette går ut på at menneskers oppfatninger av hva som skjer eller av hva virkeligheten er, legger føringer på hvordan vi handler i ulike situasjoner. Hvis man tror at noe er på den ene eller andre måten vil man handle med utgangspunkt i denne oppfatningen, selv om det skulle vise seg etter hvert at man har misforstått hvordan forholdene egentlig er. Vi kan altså ikke handle ut fra en objektivt sann virkelighet.

Det neste grunnelementet dreier seg om *interaksjon* eller *samhandling* (i denne oppgaven vil jeg bruke disse begrepene om hverandre). All samhandling er sosial, og kan sees på som kommunikasjon. Når vi samhandler samtaler vi med eller uten ord. Dette er en av de viktigste grunnforståelsene for symbolske interaksjonister.

Det tredje grunnelementet går på *symboler*. Symboler er meningsbærere. Det kan være ord, tegn, bilder eller gester. Forutsetningen for at vi skal kunne kalle dem symboler, er at de har en felles betydning for mennesker i en felles kontekst. Eksempler på slike symboler kan være trafikklys (i vårt samfunn har vi en felles oppfatning av at rødt lys betyr at man skal stoppe), eller ord som "familie" som kan bety mye forskjellig for ulike personer, men som alle allikevel har en felles grunnforståelse av hva innebærer.

Det fjerde grunnprinsippet Levin og Trost trekker frem, er *aktivitet*. Mennesker er aktive og handlende, og i det ligger det også en forståelse av at man er foranderlige. Vi *er* ikke, vi *gjør*. Sett i sammenheng med min oppgave, kan en si at ingen mennesker er "overgripere", overgrep er noe man gjør, og dermed kan man også forandres. Siden vi er aktive og definerer situasjoner ulikt, vil også sosialt liv være uforutsigbart. Her kan man også trekke inn forståelser av selvet. Mead er kanskje den som er mest kjent for sin definisjon av selvet. Han illustrerer et selv som består av "me" -det forutsigbare som bygger på tidligere erfaringer, og "I" -det impulsive som reagerer og handler på impulser i nået (Mead 1962). Dette gjør at man til en viss grad er i stand til å komme med antagelser om fremtiden, ved å ta utgangspunkt i tidligere handling.

Det femte og siste grunnprinsippet, er *nået*. Fokuset på nået henger sammen med det at vi er foranderlige. Vi handler og definerer situasjoner med utgangspunkt i nået. Vi handler og samhandler i nået, men allikevel har vi alltid med oss tidligere erfaringer som vi bygger våre handlinger på. Dermed kommer noe av dualiteten som ble vist over (under punktet om det fjerde grunnprinsippet) også frem igjen her: på den ene siden handler vi impulsivt, og er i stadig forandring, men samtidig har vi alltid med oss erfaringer og minner både bevisst og ubevisst, som er med på å påvirke hvordan vi reagerer i ulike situasjoner, i nået.

2.3.2 Goffman

Erving Goffman hadde sin akademiske bakgrunn hovedsakelig fra University of Chicago, hvor han ble kjent med interaksjonistiske perspektiver blant annet gjennom Blumer og Mead. Goffman selv er allikevel vanskelig å sette i bås. Det er blitt hevdet at han har skapt en egen teoretisk retning, dramaturgisk teori, men det er også vanlig å se ham som en symbolsk interaksjonist (Levin og Trost 2005). Goffman ønsket ikke selv å plasseres i denne typen kategorier, og hevdet at han ikke var noen interaksjonist. Viktige deler av hans teori stemmer likevel godt overens med interaksjonistiske prinsipper (Levin og Trost 2005). Med utgangspunkt i Levin og Trosts syn på at det finnes flere ulike varianter av symbolsk interaksjonisme, vil også jeg se ham i sammenheng med disse tradisjonene. En del forskjeller er det allikevel. Noe av det viktigste er at Goffman i større grad enn de tradisjonelle interaksjonistene overskrider grensene mellom aktør- og strukturnivå. Goffman forsket ikke på mennesker eller samfunn, men på samhandling og møter, i brytningspunktet mellom individ og struktur (Album 1996).

I arbeidet med oppgaven har jeg brukt både litteratur av Goffman, og litteratur om han. Bøkene jeg bygger min forståelse av Goffman på er hovedsakelig "Vårt rollespill til daglig" (1974), "Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity" (1990, opprinnelig 1963), og "The Goffman reader" av Lemert og Branaman (1997). Sistnevnte inneholder artikler og utdrag av bøker fra hele Goffmans forfatterskap, samt redaktørens egne innføringer til Goffmans teorier. Jeg bruker også "Gender Advertisements" av Goffman (1976) og "Erving Goffman and modern sociology" av Philip Manning (1992). Videre har jeg hatt nytte av en tidligere masteroppgave i sosiologi som også bruker Goffman som teoretisk grunnlag, "Med Goffman på sykehjem. En studie av pasienters verdighetsarbeid" av Houg (1998). Som nevnt over har jeg også brukt Levin og Trost (2005), som gir en kort og generell innføring til Goffman, samt en masteroppgave av Thorjussen (2004) som diskuterer ulike tolkninger av Goffman.

Goffman kan leses og tolkes på mange måter (jf. for eksempel Thorjussen 2004), og man kan være enig i deler av hans teorier, samtidig som en ikke ser andre bidrag som like fruktbare. Analysene i denne oppgaven vil bli illustrert med en del av de begrepene som er mest sentrale hos Goffman, men jeg bruker også artikler fra hans forfatterskap som ikke er blant de mest kjente innenfor sosiologien. Jeg vil her forklare kort hva disse begrepene går ut på. Jeg har valgt å legge fokus på de delene av Goffmans teorier som jeg ser det hensiktsmessig å benytte

i analysene, samt noen av hans mest sentrale begreper som må til for å få en bedre forståelse av Goffmans bidrag til sosiologisk teori. Dette er mine tolkninger av hans begreper, andre vil kanskje se dem på andre måter, og vektlegge andre begreper som sentrale i hans forfatterskap.

Dramaturgisk teori

Det dramaturgiske perspektivet Goffman er kjent for kommer klart frem i "Vårt rollespill til daglig". Goffman bruker teateret som en metafor for å forklare sosialt liv. Han hevder at vi alle går inn i *roller* i vår samhandling med andre. Gjennom disse rollene driver vi *inntrykksstyring*, vi prøver å vise hvem vi er, og sette oss selv og andre i godt lys. Hvilken rolle man går inn i, og hvordan man utøver rollen, styres i stor grad av normer for samhandling og felles definisjoner av hva slags situasjon en er i og hva som er passende for de aktuelle personene i situasjonen. Goffman skiller også mellom inntrykk man gir og inntrykk man avgir. Inntrykksstyringen går ut på inntrykk man gir, hvor man aktivt prøver å fremstå som en "god" person, mens inntrykk man avgir kan være kroppsspråk eller lignende som man ikke er bevisst på selv og som kan støtte opp om eller undergrave det inntrykket man bevisst prøver å gi av seg selv.

Rollene øver man på *backstage* og fremfører *frontstage* eller på scenen. Frontstage er der rollen man er i har sitt publikum eller sine samhandlingspartnere, mens backstage er der en kan øve seg på å gå inn i rollen, og der en kan la masken falle uten å være redd for hva andre ("publikum") skal tro om en. Et godt eksempel for å illustrere dette, er med en servitør. På jobb vil frontstage være ute i restauranten blant gjestene, mens backstage er på kjøkkenet med de andre ansatte, hvor en ikke trenger å være blid og høflig og serviceinnstilt. Samtidig vil kjøkkenet være frontstage i forhold til servitørens egen stue. Slik jeg forstår det, er Goffmans perspektiv at samhandling er preget av at man prøver å bli "godtatt", og prøver å komme overens med sine medmennesker. Når en møter andre mennesker i sosiale situasjoner, ønsker man gjennom kommunikasjonen å fremstå som en aktverdig person. Litt forenklet kan en rett og slett si at samhandling bærer preg av at vi alle ønsker å bli likt. For å oppnå dette må en finne ut hvilken rolle som er passende i situasjonen en befinner seg i.

Definisjonen av situasjonen

Her kommer begrepet *definisjonen av situasjonen* inn. Når en møter andre fremforhandler aktørene en definisjon av situasjonen. Denne definisjonen bygger på hvem som er tilstede, hvor de møtes, tidspunkt på døgnet og andre kontekstuelle faktorer. En blir rett og slett enige

om hva som er en passende måte å samhandle på i den gitte situasjonen, og aktørene tar på seg passende roller med utgangspunkt i dette. Hvis noen skulle "bomme" på sin definisjon av situasjonen, eller falle ut av rollen ved å gjøre noe "upassende", har man mekanismer for å glatte over feilen slik at samhandlingen kan gå videre så knirkefritt som mulig. Dette kan skje for eksempel ved at den eller de andre aktørene later som de ikke hørte det den ene sa, eller kikker bort og later som de ikke så et pinlig øyeblikk. Her kan det passe å trekke inn Goffmans artikkel "The Nature of Deference and Demeanor" (i Lemert og Branaman 1997). "Deference and demeanor" kan på norsk oversettes med "respekt og respektabilitet" (Houg 1998), eller kanskje respekt og aktverdighet. Her viser Goffman hvordan man prøver å gi et godt inntrykk av seg selv for å være en person andre respekterer, og at dette ofte oppnås ved å vise andre respekt.

Definisjonen av situasjonen er som vist viktig i symbolsk interaksjonisme generelt, men Goffman er ikke helt enig i Thomas-teoremet. Han mener at dette er "true as it reads but false as it is taken" (Lemert og Branaman 1997:149). Definisjonen av hva som skjer i en bestemt setting har konsekvenser, men disse har ikke alltid så mye å si for hva som faktisk skjer. I tillegg mener Goffman at vi ikke alltid egentlig lager definisjoner av situasjonene vi er i. Ofte bygger man bare på tidligere definisjoner fra lignende situasjoner. En situasjonsdefinisjon er nesten alltid til stede, men det er ikke nødvendigvis slik at de som er i situasjonen skaper denne definisjonen der og da. Dette hører heller til sjeldenhetene. Vanligvis tar man en bevisst eller ubevisst vurdering av hva slags situasjon en befinner seg i, og selv om det hender en forhandler seg frem til aspekter ved en situasjonsdefinisjon, handler man normalt ut fra vane, ut fra tidligere situasjonsdefinisjoner (Lemert og Branaman 1997). Definisjonene avhenger også av det Goffman kaller "frame". Frame eller rammer hjelper oss til å tolke hva som skjer. En og samme handling kan tolkes innenfor flere rammer, og dermed få ulik betydning. Et eksempel kan være noen gutter som lekeslås. Det en ser kan tolkes ut fra rammen om en slåsskamp, eller ut fra en ramme om at de leker. Rammene er en form for strukturer i sosialt liv, som gir oss muligheten til å tolke det vi opplever. Frame avgjør hvordan man tolker situasjoner, og er dermed med på å gi definisjonen man får av situasjonen (Manning 1992).

Selvet

Selvet spiller en viktig rolle hos Goffman, slik det også gjør i symbolsk interaksjonisme generelt. Det som skiller Goffmans forståelse av menneskers selv, fra det som er mest vanlig i interaksjonismen, er at Goffman ser på selvet som et sosialt produkt, uten noen "indre kjerne"

(Lemert og Brannaman 1997:xlvi). Slik jeg ser det henger begrepene om selvet og roller tett sammen, og til dels får jeg også inntrykk av at de går i hverandre. Selvet kan kanskje sees på som summen av rollene et menneske har (eller de roller et menneske tar). Selvet er et produkt av våre opptredener i sosiale settinger, det er noe andre tillegger oss gjennom rollene vi spiller. Hvilke roller vi går inn i, og hvilke selv vi viser vil til en viss grad være bundet av normer, man vil presentere seg selv på en måte som kan gi aksept i den aktuelle settingen. Personlig tenker jeg at selvet på den måten Goffman fremstiller det allikevel vil ha en slags kjerne. Alle rollene en person går inn i vil jo ha ett fellestrekk: personen selv. Dermed vil de selvene denne personen har i ulike sosiale situasjoner aldri være helt ulike. Selv om en oppfører seg ulikt i ulike situasjoner, og avhengig av hvem en samhandler med, vil det allikevel være den samme personen som tolker de ulike rollene og hvordan disse skal fylles. På denne måten blir selvet sosialt konstruert, men uten å være så falskt og kalkulert som mange gir uttrykk for at de synes selvet hos Goffman virker (jf. for eksempel Manning 1992). Rollene en person går inn i, og dermed personens selv, vil være påvirket både av kontekst og av tolkning. Goffman beskriver også selvet på en noe tvetydig måte gjennom sitt forfatterskap, for eksempel får jeg i ”Stigma” (1990) inntrykk av at personlige og ytre kjennetegn ved en person også utgjør en del av dennes selv.

Kjønnsroller

Goffman skriver om kjønnsroller i artiklene ”Gender display” (i ”Gender Advertisements” fra 1976) og ”The Arrangement between the Sexes” (i Lemert og Brannaman 1997, artikkelen er opprinnelig fra 1977). I ”Gender display” viser han hvordan vi ”gjør” kjønn. I møter med fremmede vil en alltid se etter tegn på hvem denne fremmede ”egentlig” er, trekk ved denne personen som er kontekstuavhengige (personenes ”essential nature”). Et av de enkleste slike tegnene å klassifisere mennesker etter, er nettopp kjønn.

I løpet av livet lærer vi alle å gå inn i en rekke ulike roller, men ett sett med roller vi alle får erfaring med, uavhengig av kjønn, er rollene som barn og foreldre⁵. Senere i livet, i nye situasjoner og i møter med nye mennesker, er dette roller en ofte finner frem igjen i ulike varianter. Kvinner, og menn i underordnede posisjoner, tar på seg en rolle tilsvarende barnerollen, mens menn generelt, eller menn i overordnede posisjoner i interaksjon med andre menn, går inn i det som kan tilsvare en foreldrerolle. Selv om det i utgangspunktet ligger mest

⁵ Selv personer som ikke får erfaring med foreldrerollen gjennom selv å være foreldre, vil allikevel ha vært barn med erfaringer av hva et forhold mellom foreldre og barn og deres roller innebærer.

åpenbar makt i rollen som foreldre (det er for eksempel foreldre som har makten til å til syvende og sist bestemme hva som skal og ikke skal gjøres), følger det også en viss makt med barnerollen. Barn har for eksempel makt i den forstand at de har ”rett til” hjelp og beskyttelse, også fra fremmede voksne.

Fra vi er barn lærer vi også hvordan man skal gå inn i rollene som gutter og jenter, vi lærer å reprodusere normene for hva de ulike kjønnene innebærer. Kjønsrollene er roller vi bruker i alle sosiale situasjoner, og som det er vanskelig å rømme fra. Goffman har et funksjonalistisk syn på dette med kjønnsroller. Forskjellene mellom kvinner og menn er hensiktsmessige i den forstand at de kan hjelpe oss å opprettholde en viss orden i samfunnet (kjønnsrollene gir for eksempel regler for hvem som skal gå først inn en åpen dør). Ulempen er at dette er en orden som fører til mye undertrykking.

I ”The arrangement between the sexes” videreføres tanken om ”essential nature”, altså kjennetegn ved mennesker som viser hvem de ”egentlig” er, viser menneskers ”naturlige” selv. Han forteller her hvordan det er en vanlig (miss)oppfatning at kjønnsforskjeller skyldes biologiske forskjeller mellom kjønnene, og avdekker sitt syn på hvor forskjellene egentlig har sitt opphav. Han viser hvordan mange samfunn forsterker og overdriver de biologiske forskjellene som faktisk er der. Videre blir hvert kjønn i sosialiseringen fra barndommen av, et ”verktøy” for det annet. Man lærer å være jente, ved å sammenligne seg med gutter, og omvendt. Kjønn er likheter og ulikheter som overskrider klasse og andre klassifiseringer for å identifisere våre medmennesker, og Goffman sier i denne sammenheng at ”gender, not religion, is the opiate of the masses (Lemert og Brannaman 1997:203). Vi bruker kjønn for å identifisere våre samhandlingspartnere for å definere hvem de er så vi kan vite hvordan vi skal fortsette samhandlingen.

Stigma

Et annet begrep Goffman er kjent for, er *stigma*. Et stigma er et kjennetegn, en annerledeshet, ved en person, som gjør at andre får et negativt inntrykk av vedkommende. Goffman opererer med tre former for stigma, fysiske defekter, karakterdefekter (som manglende viljestyrke, homofili, uærlighet, sinnssykdom og lignende) og til sist, tribal stigmas, som for eksempel kan dreie seg om hudfarge, religion og land (Goffman 1990). Effekten av disse tre formene for stigma er allikevel den samme: andre vil vende seg bort fra den stigmatiserte, i både bokstavlig og overført betydning, som uten dette stigmaet ville vært akseptert som en vanlig

interaksjonspartner. Ved stigmatiseringen mister man litt av sin menneskelighet, det blir et skille mellom ”de vanlige”, folk flest, og den stigmatiserte. Og den stigmatiserte, som tross alt er en deltaker i det samme samfunnet som ”de andre”, vil gjerne ha samme syn på seg selv som det andre har, den stigmatiserte vet at han eller hun har et stigma, og er annerledes. Ofte kan dette føre til skamfullhet, de stigmatiserte ser selv at de ikke er slik de burde være, de lever ikke opp til andres og egne forventninger. Den stigmatiserte vil dermed prøve å justere sine ”feil”, og gjøre dem mindre synlige for sine samhandlingspartnere. Disse andre vil igjen ofte overse annerledesheten i en samhandlingssituasjon, men kanskje prøve å unngå mer samhandling med den stigmatiserte enn høyst nødvendig. Vi har alle små eller store avvik, og mekanismene for å hankses disse er de samme. Dette kan også være noe av grunnen til at mange støtter stigmatisering som ikke rammer dem selv. Ved å flytte fokus over på andres annerledeshet, kan en kanskje skjule sine egne avvik (Goffman 1990).

Overgrep

I ”The Structure and Function of Situational Proprieties” (opprinnelig fra 1963, republisert i Lemert og Branaman 1997: 111-114) skriver Goffman faktisk mer direkte om overgrep og vold. Overgrep forutsetter interaksjon, de kan bare foregå i sosiale situasjoner. Når personer møtes i en sosial situasjon står de i fare for å bli et offer, eller en overgriper. Slike farer er alltid tilstede i møter med andre mennesker. Det er gjennom kroppsspråk og væremåte i situasjonen man viser at man ikke har tenkt å utnytte muligheten til å bli en overgriper. Når disse signalene er mottatt føler man seg trygg nok til å glemme å forsvare seg selv, og gå inn i de roller situasjonen krever. Et interessant spørsmål her blir om det er slik at dette forsvarsverket er lavere overfor mennesker vi kjenner fra før. Kan rollene i en situasjon være så innøvde at man ikke evner å forsvare seg? Og kan et forhold hvor overgrep foregår også få roller som blir så innøvde at en ikke vet hvordan en kan få endret overgrepssituasjonen? Sett i sammenheng med Goffmans syn på definisjonen av situasjonen, virker dette sannsynlig. Hvis vi i samhandling med mennesker vi kjenner fra før tar utgangspunkt i tidligere situasjonsdefinisjoner, vil vi antakelig vis være mindre på vakt, enn i møter med nye mennesker.

Den totale institusjon

Jeg vil også kort trekke inn Goffmans beskrivelser av den totale institusjon. Dette fordi et hjem preget av overgrep i noen sammenhenger faktisk kan bære preg av en del av de samme elementene som totale institusjoner. Dette kommer også frem i Møllers bok, som ble

beskrevet nærmere i avsnitt 2.2.1. Selv om han aldri bruker begrepet ”den totale institusjon”, beskriver han et ”fengsel” i hjemmet, som har en del fellestrekk med Goffmans begrep.

Den totale institusjon er en teoretisk konstruksjon som i større eller mindre grad kan brukes til å beskrive for eksempel fengsler, psykiatriske sykehus, aldershjem, forsvaret og andre institusjoner (Lemert og Branaman 1997, Houg 1998). Kjennetegn ved den totale institusjon er at ”den innsatte” i stor grad blir fratatt muligheten til å bestemme over seg selv.

Institusjonen skaper barrierer mot verden utenfor, og frarøver de innsatte muligheten til å veksle mellom ulike roller slik vi gjør det i dagliglivet ellers. Man blir låst fast i rollen som syk eller kriminell. Den totale institusjon bryter systematisk ned personers selv, og former dem i institusjonens ramme. Livet i institusjonen er generelt preget av institusjonens tilnærmet totale kontroll og overvåkning (Lemert og Branaman 1997). Å leve med en overgriper, kan på noen områder fortone seg nærmest som å være innsatt i en total institusjon. Overgriperen overvåker, bryter ned offerets selv, begrenser mulighetene for kontakt med verden utenfor og fører streng kontroll over offeret og hjemmet.

2.4 Avslutning

Jeg har nå presentert mitt teoretiske ståsted, et litt bredere kunnskapsgrunnlag, og de teoretiske begrepene som vil bli brukt i analysene senere i oppgaven. Noen begreper, som definisjonen av situasjonen, og stigma, vil bli brukt mer enn mange av de andre. I kapittel seks brukes hovedsakelig roller og stigma for å analysere og forstå datamaterialet. Disse to begrepene er også viktige i kapittel syv, sammen med inntryksstyring og situasjonsdefinisjonen. I kapittel åtte brukes hovedsakelig definisjonen av situasjonen, roller og rolleforventninger og stigma. Men før jeg kommer til analysene, vil jeg nå ta for meg metode, og videre etikk.

3. Metode

3.1 Innledning

I denne studien har jeg hatt som mål å få dypere innsikt i eldres erfaring med overgrep i hjemmet. Jeg har ønsket å høre deres beskrivelser av og tanker om det som har hendt, høre hvordan de forteller sine historier, og hvordan de forklarer prosessen med å be om hjelp.

For å besvare problemstillingen i oppgaven, er det valgt et kvalitativt forskningsdesign. Kvalitative og kvantitative metoder har begge sine fordeler og kan på hver sin måte gi verdifull kunnskap om temaet en ønsker å studere. Kvantitative metoder kan gi informasjon om hyppighet, forekomster, fordelinger og grupperinger, gjerne for et stort utvalg. Kvalitative metoder tar som regel utgangspunkt i mindre utvalg, og kan gi dypere og grundigere kunnskap om fenomenet en studerer enn det kvantitative metoder ofte kan. Problemet her blir hvorvidt en kan generaliserer fra de data en har samlet inn og bruke disse til å si noe om en større gruppe enn akkurat ens egne informanter. Litt forenklet kan en si at kvantitative metoder fokuserer på bredde, mens kvalitative fokuserer på dybde (Stordalen 2000). Et viktig poeng er at det er problemstillingen som skal bestemme hvilken metode en bruker, en må se på hva en ønsker svar på, og så vurdere hvilken metode som best kan hjelpe en til å finne disse svarene (Widerberg 2001). Denne tanken vil allikevel ofte kun bli et ideal, noen ganger er en nødt til å ta til takke med den metoden det er praktisk mulig å gjennomføre. En studie med et representativt utvalg eldre overgrepsoffer ville for eksempel vanskelig la seg gjøre selv om det kunne være interessant.

Til denne studien synes det mest hensiktsmessig med et kvalitativt design, da jeg her er ute etter menneskers egen erfaringer, deres fortellinger om opplevelser de har hatt som offer for overgrep fra en av sine nærmeste. Jeg har valgt å bruke intervjuer for å få tak i kunnskap om disse erfaringene og fortellingene.

Jeg vil i dette kapittelet først gi en kort fremstilling av det kvalitative forskningsintervju generelt, før jeg viser hvordan jeg har valgt å bruke metoden, og hvilke metodiske valg som er tatt under arbeidet med denne studien.

3.2 Det kvalitative forskningsintervju

”Det kvalitative forskningsintervjuet forsøker å forstå verden fra intervjupersonens side, å få frem betydningen av folks erfaringer, og å avdekke deres opplevelse av verden, forut for vitenskapelige forklaringer” (Kvale 2001: 17). Det kvalitative forskningsintervju er normalt et intervju som følger en delvis strukturert intervjuguide, en samtale mellom forsker og informant der forskeren styrer temaene en skal innom, men hvor det også åpnes for informantens egne innspill utover det forskeren i utgangspunktet spør om. Gjennom denne typen intervjuer kan en få innsikt i hvordan andre mennesker beskriver og forstår sine erfaringer, og hva de tenker og føler om et bestemt emne (Thagaard 2002).

Under intervjuene er det vanlig å bruke en intervjuguide med spørsmål en ønsker at respondenten skal svare på i løpet av intervjuet. Denne intervjuguiden er mer eller mindre strukturert, med konkrete spørsmål i en fastsatt rekkefølge som alle respondentene skal svare på i den ene enden, og en løsere utforming, kanskje kun med noen overordnede temaer som en ønsker at informanten skal komme inn på i løpet av intervjuet, som det andre ytterpunktet. Det vanligste i kvalitative intervjuer er en mellomposisjon mellom ytterpunktene.

Intervjuet som metode innebærer et paradoks det er viktig å være bevisst på. Under intervjuet må intervjueren opprette en kontakt med informanten som i utgangspunktet ikke kan være kunstig. Den mellommenneskelige kontakten som ofte er selve målet med en samtale, blir i intervjusituasjonen et middel for å nå målet om et godt datamateriale (Fog 2004). Dette innebærer noen etiske utfordringer, som jeg vil drøfte videre i kapittel 4 om etikk.

3.3 Forberedelser

Viktigheten av forberedelser før en går i gang med selve intervjuene blir ofte fremhevet i bøker om kvalitativ metode (Kvale 2001, Silverman 2001, Widerberg 2001). Under intervjuene er en nødt til å bruke seg selv som instrument for å få tak i de data en er ute etter. Dette krever trening og bevisstgjøring om sosiale og psykologiske prosesser, og kunnskap om

temaet en spør om (Fog 2004). Som student har jeg tilnærmet ingen erfaring med kvalitative intervjuer, derfor så jeg forberedelsene som enda viktigere i min situasjon enn for en erfaren forsker.

De første forberedelsene gikk ut på å repetere pensum fra tidligere metodefag, og lese annen relevant litteratur om metode. Videre leste jeg også mye om overgrep mot eldre, som Thagaard skriver: ”utgangspunktet for et vellykket intervju er at forskeren på forhånd har satt seg godt inn i informantens situasjon” (Thagaard 2002: 86). Da overgrep er et vanskelig emne som kan vekke sterke følelser, så jeg det også som hensiktsmessig å være mentalt forberedt på hva jeg kunne komme til å høre under intervjuene. Her var boken ”*Lang, lang rekke... Om eldre- og familievold*” av Øivind Aschjem (1990) til stor hjelp. Han har selv intervjuet eldre som har vært utsatt for overgrep, og i denne boken forteller han deres historier. Innenfor en del teoretiske retninger, som naturalismen, er det hevdet at det er lite hensiktsmessig å på forhånd sette seg inn i feltet en skal studere, for eksempel ved å lese tidligere studier eller annen litteratur om emnet. Det hevdes at dette kan ”låse” forskeren slik at han eller hun kan gå glipp av viktig informasjon (Silverman 2001). Andre hevder imidlertid det motsatte, at jo mer en vet om feltet før en går ut i det selv, jo bedre rustet er en til å se og finne viktige data (Kvale 2001, Fog 2004). Det er den sistnevnte tankegangen, om å være åpent forberedt, som er fulgt i gjennomføringen av denne studien.

Kvales fremstilling av intervjuundersøkelsens syv stadier (Kvale 2001) var det metodeteoretiske grunnlaget det i hovedsak ble tatt utgangspunkt i under forberedelsene. I stor grad har denne studien vært forsøkt gjennomført i tråd med hans råd. Disse syv stadiene er kort oppsummert tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, verifisering og rapportering. På et punkt valgte jeg likevel å fravike fra Kvale. Han mener at det teoretiske grunnlaget for studien, og forskerens teoretiske ståsted må være klart tidlig i prosessen. Selv bestemte jeg ikke hva som skulle tjene som det teoretiske grunnlaget for oppgaven før etter at intervjuene var gjennomført. Dette fordi jeg syntes det var vanskelig å skulle si hvilken teori eller teoretisk retning som best kunne beskrive og forklare mine data, før jeg visste hva jeg faktisk ville finne.

Som forberedelse til selve intervjusituasjonen ble det gjennomført tre prøveintervjuer. Den beste måten å lære å intervju på, vil jo være gjennom å gjøre det selv (Kvale 2001, Thagaard 2002). Jeg ønsket først og fremst å få erfaring med å intervju eldre, for å se om jeg kunne

finne en form hvor vi ikke ble hemmet av generasjonsmessige språklige ulikheter og prøve ut hvilke andre mulige utfordringer aldersforskjellen mellom oss kunne by på. Siden oppgavens tema er av en ganske sensitiv karakter, vurderte jeg det som etisk uforvarselig å bruke intervjuguiden som ble brukt under de virkelige intervjuene til prøveintervjuene. Derfor ble det laget en kortere intervjuguide om et nøytralt emne. Jeg tok kontakt med et dagsenter for eldre i nærheten, og fikk tillatelse til å komme dit en formiddag. Her var det fire eldre som ønsket å stille opp på prøveintervjuene, to av dem ville gjerne bli intervjuet sammen. Disse intervjuene ga meg god trening i det å intervjuere eldre, og gjorde meg bevisst på ting som stemmeleie og volum som en må være ekstra nøye på når en snakker med eldre personer. De fire jeg intervjuet var også fire svært ulike personer, og jeg fikk dermed verdifull trening i å takle på den ene siden personer som er svært pratsomme, og på den andre siden personer som er mer tilbakeholdne og som ikke snakker like mye. Disse prøveintervjuene gjorde også at jeg ble mer sikker på meg selv som intervjuer. Det er vanlig at uerfarne forskere fokuserer for mye på seg selv og hvorvidt de gjør en god jobb, og på denne måten kan en fort gå glipp av mye viktig informasjon fra informantene (Thagaard 2002). Prøveintervjuene i denne studien var en svært god hjelp for å unngå å gå i denne fellen, jeg var faktisk mer nervøs før prøveintervjuene enn jeg var før hovedintervjuene.

Prøveintervjuene ble tatt opp med diktafon, slik at jeg også kunne høre på de selv i etterkant av intervjuene, og jeg skrev feltdagbok rett etter at intervjuene var gjennomført. Dermed var det også mulig å høre gjennom intervjuene og bli bevisst på hva som fungerte og ikke fungerte.

3.4 Informantene

Informantene ble funnet ved hjelp av Vern for Eldre i Oslo. Vern for Eldre er, som beskrevet i kapittel 1.3.1, et offentlig hjelpetilbud drevet av Oslo kommune til nettopp eldre som har erfaring med overgrep eller andre problemer. De kan blant annet tilby hjelp i form av samtaler, fungere som et bindeledd mellom andre offentlige institusjoner som politi og sosialkontor, og gi generelle råd om steder å henvende seg eller hvordan en på andre måter kan takle overgrep. Vern for Eldre har tre kontorer i Oslo, med to eller tre ansatte ved hvert kontor. Det ble holdt et informasjonsmøte med de ansatte i Vern for Eldre der jeg informerte om denne studien, og de sa seg villige til å hjelpe meg med å få tak i informanter. Senere

besøkte jeg også alle de tre avdelingene og fikk høre mer om hvordan de arbeider, og historier om saker de har hatt som var en god forberedelse før intervjuene.

Informantene ble valgt ut delvis gjennom strategisk utvalg, og delvis gjennom et tilgjengelighetsutvalg (Thagaard 2002). Problemstillingen ble innsnevret til å se på tilfeller der overgriperen er fra den aller nærmeste familie, enten offerets ektefelle, barn eller barnebarn. Dermed var det ønskelig å få med noen tilfeller innenfor hver av disse kategoriene. I tillegg ønsket jeg å ha representanter for begge kjønn, og ulike former for overgrep. Et ”ønsket utvalg” ble skissert opp, så bredt som mulig, blant annet ved hjelp av de ansatte i Vern for Eldre, og deres oppfatninger av for eksempel fordeling mellom kjønn hos offer og gjerningsmenn.

Den første kontakten med informantene var det de ansatte i Vern for Eldre som stod for. Med utgangspunkt i mitt ”ønskede utvalg” tok de kontakt med klienter de trodde kunne passe. De fortalte om studien, og hørte om de aktuelle klientene kunne tenke seg å stille opp. De hadde også fått utdelt et informasjonsark der studien ble kort beskrevet og hvor min kontaktinformasjon også var oppgitt. Alle informantene ga muntlig samtykke til å la seg intervjuet først til de ansatte i Vern for Eldre, og før selve intervjuet begynte, til meg. Jeg vurderte det som unødvendig å kreve skriftlig samtykke i tillegg, delvis i frykt for at noen av informantene skulle føle at de bandt seg til noe eller var forpliktet til å stille opp hvis de måtte skrive under på noe.

Å få tak i informanter viste seg å være enklere enn fryktet. Det tok ikke de ansatte i Vern for Eldre mange uker å få tak i åtte informanter, og intervjuene ble gjennomført etter hvert som informantene sa seg villige til å stille opp. Det må antas at dette prosjektet ikke ville vært mulig å gjennomføre uten denne hjelpen fra Vern for Eldre. Informantenes tillit til Vern for Eldre har sansynligvis kommet meg til gode, og uten denne ville det nok vært vesentlig vanskeligere både å få kontakt med potensielle informanter, og å få deres samtykke til å stille opp til intervju.

Etter at informantene ga de ansatte i Vern for Eldre sitt samtykke til å stille opp på et intervju, fikk enten de min kontaktinformasjon slik at de kunne ringe meg for å avtale tid, eller jeg fikk deres navn og telefonnummer slik at jeg kunne ta kontakt.

Av de åtte informantene var det én som da jeg møtte opp til intervjuet ikke ville innrømme å ha noen erfaring med overgrep allikevel. Hva som var årsaken til dette kan jeg kun spekulere i. Det kan tenkes at vedkommende angret og ikke ønsket å dele sine overgrepserfaringer allikevel, men da det er snakk om eldre informanter er det også tenkelig at informanten var begynt å bli psykisk svekket og ikke husket hvorfor jeg kom eller å ha sagt ja til å stille opp. Det ble imidlertid helt fra starten av diskutert med de ansatte i Vern for Eldre at informantene måtte være friske nok både mentalt og fysisk til å kunne være med på et intervju. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 4 om etikk.

Utvalget ble til slutt ganske variert. To av de syv jeg fikk gjennomført intervjuer med var menn, i to av tilfellene var overgriper ektefelle, i fire var det barn, og i ett tilfelle var overgriper også offerets barnebarn. I utgangspunktet skulle studien ta for seg saker der overgriper var ektefelle eller barn, men for å slippe å bruke lang tid på å få tak i en siste informant valgte jeg å godta at overgriperen var barnebarn og ikke barn i det ene tilfellet. Alle overgriperne var menn. De ansatte i Vern for Eldre fikk ikke tak i noen potensielle respondenter som hadde vært utsatt for en kvinnelig overgriper, selv om også dette forekommer, om enn i mindre grad enn mannlige overgripere (Johns og Juklestad 1995). Informantene hadde erfaringer med ulike typer overgrep, både psykiske, fysiske og økonomiske overgrep er representert i utvalget.

3.5 Intervjuguiden

Til tross for min begrensede erfaring med kvalitative intervjuer, har jeg relativt god erfaring med intervjuer innenfor kvantitativ tradisjon. Ved siden av studiene jobbet jeg en periode (syv måneder, minst to ganger hver uke) for TNS Gallup (tidligere Norsk Gallup) som telefonintervjuer. I løpet av denne tiden fikk jeg en god føling med blant annet operasjonalisering av spørsmål, og fikk faglig nyttig erfaring om hvordan spørsmål bør stilles, og hvilke formuleringer av spørsmål og eventuelle svaralternativer som fungerer og ikke fungerer. Jeg så tydelig hvor forsiktig en må være med å bruke faguttrykk eller vanskelige ord generelt. Dette la et godt fundament for utformingen av intervjuguiden, og var også til hjelp under selve intervjuene, til tross for intervjumetodenes ulike karakter.

Det ble utformet en intervjuguide (vedlegg 4) ut fra temaer som skulle kunne belyse problemstillingen. Intervjuguiden var delvis strukturert, med ulike temaer med klart

formulerte underspørsmål. Disse spørsmålene var i stor grad tenkt som en hjelp hvis jeg skulle stå fast i intervjusituasjonen, det var ikke meningen at hele intervjuguiden skulle følges slavisk, og at alle respondentene skulle svare på alle spørsmålene. Ikke alle spørsmål ville passe like godt til alle informantene, og det var også åpnet for at informantene selv kunne ta opp temaer som ikke var med i intervjuguiden. En kan gå glipp av mye interessant materiale hvis en ikke lar respondentene komme med innspill selv. Det er tross alt de som sitter på erfaringene en er interessert i kunnskap fra, og de vet selv hva som har vært viktig i situasjonene de beskriver.

3.6 Intervjuene

I utgangspunktet var tanken som vist over å gjennomføre åtte intervjuer. I kvalitative studier er generalisering et problem som stadig blir nevnt, siden utvalgene ofte er små. Imidlertid setter et prosjekt av denne størrelsen en del naturlige begrensninger for hvor mange intervjuer en kan ha mulighet til å gjennomføre og analysere, dermed ble åtte bestemt som et greit tall hvor det ville være nok å analysere selv om ikke alle intervjuene skulle bli like gode, men samtidig ikke mer en at det burde være mulig å gjennomføre på det året en masteroppgave normalt skal holdes innenfor.

To av intervjuene ble gjennomført i et av Vern for Eldres lokaler, der vi fikk låne et kontor. Ett av intervjuene foregikk på et aldershjem i Oslo hvor informanten bodde, mens i de siste fire reiste jeg hjem til informantene.

Intervjuene var berammet til å vare ca. en time. Variasjonen ble imidlertid ganske stor, det korteste intervjuet tok kun 35 minutter, mens det lengste varte i én time og 37 minutter. Dette skyldes at noen informanter var mer snakkesalige enn andre, men det kan nok også henge sammen med at jeg fikk bedre kontakt med noen av informantene enn med andre. I en intervjusituasjon blir den menneskelige relasjonen mellom intervjuer og respondent viktig, og noen mennesker kommer en lettere overens med enn andre. Særlig to av informantene fikk jeg svært god kontakt med. Disse er av typen jeg vil kalle ”gode informanter” (Album 1996), og det var disse to jeg hadde de lengste intervjuene med. Det var også en informant jeg fikk mindre god kontakt med, og i ettertid tror jeg dette kan skyldes et ønske om å distansere meg fra vedkommende. Det var en person jeg ikke ønsket å ha noe til felles med. Dette er nok ting en ikke kommer unna, selv om en som forsker må gjøre så godt en kan for å få kontakt med

alle informantene, også de det er vanskeligere å snakke med eller som en ikke får så god kontakt med. Det er imidlertid viktig å være bevisst på slike ting under intervjuene, og også i etterkant, for å se om ens egne følelser kan si noe om intervjusituasjonen eller om det som er blitt fortalt (Fog 2004). I ettertid ser jeg også store forskjeller på intervjuutskriftene. I noen av intervjuene trengte jeg nesten ikke å stille spørsmål, informantene snakket mye og kom selv inn på de fleste punktene i intervjuguiden, mens under andre intervjuer måtte jeg selv delta mer aktivt med oppfølgingsspørsmål og utdypningsspørsmål, der informantene ikke fortalte like mye på egen hånd.

Ved hvert intervju begynte jeg med en kort introduksjon der jeg fortalte om meg selv og studiene mine, og så om masteroppgaven min. Dette for å begynne litt forsiktig, og la respondentene få bli litt kjent med meg. Tanken var at dette kunne fungere som en liten motvekt mot det asymmetriske forholdet man får mellom forsker og respondent i intervjusituasjonen, hvor kun den ene i samtalen skal dele sine personlige erfaringer (Kvale 2001, Thagaard 2002). Jeg informerte også om anonymitet og personvern, og spurte om det var greit at intervjuet ble tatt opp på diktafon. Alle informantene samtykket til dette⁶. Jeg delte også ut et informasjonsskriv til samtlige respondenter (vedlegg 3), selv om noen hadde fått dette tidligere av de ansatte i Vern for Eldre. Det ble sagt klart ifra at hvis noen skulle ha spørsmål i etterkant av intervjuene, var det bare å ta kontakt med meg eller min veileder.

Generelt ble jeg overrasket under intervjuene over hvor lett det var å snakke om dette emnet. I utgangspunktet var jeg forberedt på at dette var et vanskelig og sårt tema, som mange av informantene kanskje ville synes det var tungt å snakke om. Intervjuene gikk imidlertid mye lettere enn forventet på dette punktet, og de fleste respondentene fortalte mye og detaljert også uten konkrete oppfordringer fra meg. Det var sjelden noen trykket stemning, og kleenexpakken jeg hadde tatt med i vesken for sikkerhets skyld, var det kun én av informantene som hadde bruk for.

Mot slutten av intervjuene, når vi var kommet gjennom intervjuguiden, ble alle informantene spurt om det var noe mer de tenkte på som de så på som viktig eller som de ønsket å få med.

⁶ Fra to av informantene ble opptakene av intervjuene så dårlige (grunnet bakgrunnsstøy, og at den ene informanten snakket svært lavt) at det ikke var mulig å transkribere de. Dette skjønnte jeg imidlertid under intervjuene, slik at jeg fikk tatt ekstra fyldige notater. Derfor mangler det dirkede sitater fra disse to informantene i analysekapitlene, men historiene deres har allikevel vært gode og viktige bidrag til studien.

Dette var for å fange opp eventuelle ting som var oversatt i intervjuguiden, og jeg fikk mye nyttig informasjon ved å avslutte på denne måten.

3.7 Analyse

Helt fra starten av prosjektet var det klart at jeg ønsket analyse ut fra et helhetsinntrykk av datamaterialet. Det jeg har funnet interessant har hele tiden vært det jeg føler har gått igjen etter å ha hørt informantenes historier. Det kan kanskje kalles en form for intuitiv analyse, hvor jeg har fulgt magefølelsen og det jeg har fått inntrykk av at er essensen i materialet.

Dette påvirket også transkriberingen av intervjuene. Det ble ikke brukt tid på å ta med absolutt alt av ”mhm”, ”mm”, ”hm”, ”ja” og andre småord som den ene bruker for å kommentere eller bekrefte det den andre sier. Det ble heller ikke skrevet opp nøyaktig lengde på alle pauser. Disse tingene var ikke viktige ut fra den analysen som var planlagt. Målet var aldri å se på *hvordan* man snakker om overgrepserfaringer eller å gjennomføre noen analyse som går på det rent språklige. Hovedessensen av det som blir fortalt kommer allikevel klart frem i intervjuutskriftene, og det er som nevnt den som har vært av interesse her. Det reises også en del etiske spørsmål rundt transkribering av intervjuer, dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 4 om etikk.

Etter transkriberingen av intervjuene ble det brukt mye tid på å lese igjennom disse, og finne ting som gikk igjen som kunne brukes som analytiske kategorier. Kategoriene ble valgt ut fra tanken om å finne essensen og hovedtrekkene i historiene som ble fortalt under intervjuene. Mye analysearbeid foregikk også underveis når jeg holdt på med intervjuene. Selv etter det første intervjuet sitter en igjen med masse tanker om hvordan og hvorfor, og det som kom frem under intervjuene har ligget og surret i bevisstheten gjennom hele perioden jeg har arbeidet med dette prosjektet. I perioder har disse tankene vært nærmest ubevisste, og ofte har de vært så abstrakte at det har vært vanskelig å finne ut hva jeg egentlig har tenkt, mens innimellom, gjerne helt plutselig, dukker det opp klare tanker om viktige sider ved datamaterialet.

Analysene er gjort med en hermeneutisk tilnærming med utgangspunkt i en forforståelse av emnet og ved å lese og sortere intervjuene i flere runder. Forslag til kategorier ble funnet, intervjuene ble gjennomlest på nytt, og nye kategorier dukket opp mens andre ble strøket. Det ble brukt mye tid på å klippe og lime fra intervjuene for å se hvilke kategorier det virket mest

hensiktsmessig å bruke. På dette stadiet ble også teorien koblet inn i større grad, og jeg gikk mer aktivt inn for å finne begreper og forklaringsmodeller fra teorien som kunne brukes for å analysere og forstå datamaterialet.

3.8 Verifisering

Det kvalitative forskningsintervju som metode må ofte tåle kritikk for å gi data som ikke er generaliserbare, og at dataene en kommer frem til er for subjektive og ikke kan regnes som ”sanne”. Positivismens regler for å teste om en studie er godt og riktig gjennomført, og om det en kommer frem til er ”objektive fakta”, lar seg vanskelig bruke ved kvalitative metoder. Det finnes allikevel måter å teste kvalitative studier på også. Kvale gir en modell for verifisering der han viser at generaliserbarhet, reliabilitet og validitet også er mulig å oppnå i kvalitative studier. Et hovedpoeng er at en skal ha særlig validiteten i bakhodet i alle stadier av forskningsprosjektet (Kvale 2001).

Det er viktig i et slikt arbeid å være bevisst på at de data en samler inn er påvirket av situasjonen de er kommet frem i (Album 1996). Det informantene fortalte til meg har vært historier som er påvirket av situasjonen de ble fortalt i. De er også påvirket av meg som forsker, og av forholdet mellom respondenten og meg. Dette betyr ikke at det som kommer frem ikke er ”sant”, men at sannheten kan oppleves og gjenfortelles på ulike måter i ulike situasjoner. Også intervjuutskriftene og analysene påvirkes av forskeren. Jeg leser intervjuene på en annen måte enn det en annen person ville gjort, og tolker dem også på min måte. En annen forsker som hadde gjennomført den samme studien ville sannsynligvis fått andre resultater enn meg, uten at det trengte bety at noen av oss tok feil.

Validitet, eller gyldighet, dreier seg om hvorvidt studien måler det den er ment å måle. Ordet ”måle” henviser ofte til kvantitative metoder, der tall og formler brukes for å teste om en studie gir valide data eller ikke. Dette validitetsbegrepet kan allikevel også tolkes videre, og henseile på hvorvidt undersøkelsen, og metoden en har brukt, gir svar på det en ønsket å undersøke (Kvale 2001). I dette tilfellet altså hvorvidt jeg svarer på oppgavens problemstilling. Forskerens ansvar blir her å være bevisst på hva en ønsker å finne ut, og å velge den mest hensiktsmessige metoden for å få svar på de spørsmålene en stiller. Videre blir det opp til leseren å vurdere hvorvidt denne er enig i de valgene forskeren har tatt, og om en synes forskningen ”måler det den var ment å måle”.

I kvalitativ forskning avhenger verifiseringen i stor grad av forskerens håndverksmessige dyktighet, og som uerfaren student stiller en da svakere enn erfarne forskere. Selv har jeg forsøkt å være meg mitt ansvar som forsker bevisst, ved å ta ha respekt for respondentene og de data de har gitt meg. Om det vil være mulig å generalisere ut i fra mine funn, overlater jeg til leseren å vurdere. Jeg tror selv at historiene jeg har fått høre, og som jeg videreformidler i denne oppgaven vil være mulige å kjenne seg igjen i også for en del andre ofre for overgrep enn de jeg har intervjuet.

Hvorvidt forskningen har skapt ”sanne” data vil også avhenge av øyet som ser. Mitt mål har vært å vise én sannhet, eller én side av sannheten eller virkeligheten slik den er oppfattet av mine informanter.

3.9 Nærhet og distanse

Forholdet mellom nærhet og distanse til de eller det en forsker på er mye omtalt i metodelitteraturen generelt. Det er anerkjent som vanskelig å finne den rette balansen som skal til for å komme nær nok på dem en studerer til å forstå deres situasjon, samtidig som en skal være distansert nok til å kunne fortolke det en ser og legge merke til det selvsagte (Album 1996). I denne studien har distansen i stor grad kommet naturlig, først og fremst fordi jeg selv ikke har noen erfaring med å takle overgrep, men også fordi jeg tilhører en annen generasjon enn de jeg har intervjuet. Den store aldersforskjellen (på det meste var det 60 år som skilte respondenten og meg) gjør at vi har ulike referanser og ser verden på ulike måter. I intervjusituasjonen ble det tilstrebet å få en viss nærhet til respondentene. Jeg tror en slik nærhet var nødvendig for at respondentene skulle kunne dele sine erfaringer om et så vanskelig emne. Denne nærheten ble forsøkt oppnådd gjennom å prøve å fremstå som hyggelig og forståelsesfull. Mitt inntrykk er at bare det å være en god lytter, slik man skal under et slikt intervju, får respondentene til å føle seg mer komfortable med å dele sine erfaringer.

Nærhet og distanse er ikke bare en dualitet som gjelder i selve intervjusituasjonen, forskere har også ulik grad av nærhet og distanse under analysen (Album 1996). Denne fremstillingen vil nok helle mer mot nærhet enn distanse, da det er forsøkt å ligge forholdsvis nær opptil det respondentene har fortalt. Allikevel vil en alltid havne i en mellomposisjon, det er også

ønskelig, fordi analysen må trekkes opp på et høyere nivå ved hjelp av teorier som kan forklare det en ser. Jeg har valgt en forholdsvis empirinær fremstillingsmåte, og vil derfor bruke mye sitater senere i analysekapitlene for å beholde nærheten til informantenes fortellinger.

3.10 Avslutning

I dette kapitlet har jeg gitt en generell innføring til den metoden som er valgt, det kvalitative intervju, og vist en del av de metodiske valg og utfordringer jeg har møtt i arbeidet med denne oppgaven. Målet har vært å gi et inntrykk av hvordan studien har vært gjennomført, i en delvis kronologisk fremstilling, og å forklare metodiske valg jeg har måttet ta underveis, for eksempel med tanke på hvordan intervjuene skulle gjennomføres, hvor mange jeg ønsket å intervju, og hvordan datamaterialet skulle analyseres.

Videre, i neste kapitel, vil jeg ta for meg mer spesifikt etiske utfordringer det har vært nødvendig å ta hensyn til. Da denne oppgavens tema er av en sensitiv karakter, har jeg valgt å ta for meg de etiske aspektene i et eget kapitel i stedet for som en del av metodekapitlet.

4. Etikk

4.1 Innledning

I alle forskningsprosjekter vil en støte på etiske problemstillinger en må vurdere og ta hensyn til. For at forskningen skal kunne forsvares må den også være etisk forsvarlig. En må ta hensyn til informantene, men også tenke etisk i forhold til forskningsmiljøet en er en del av, for eksempel ved å presentere seriøse funn, og være nøye med henvisninger til annen litteratur (Thagaard 2002, De nasjonale forskningsetiske komiteer 2006).

Etiske utfordringer kan en støte på i hele prosessen når en jobber med et kvalitativt forskningsprosjekt, og i dette kapitlet vil jeg vise en del av de etiske utfordringene jeg har støtt på i arbeidet med denne oppgaven.

Først vil jeg beskrive det som regnes som tre grunnprinsipper for etikk i kvalitativ forskning, og hvordan disse er ivaretatt i denne studien. Videre vil jeg gjøre rede for det kvalitative forskningsintervju, og hva som regnes som etiske utfordringer i og rundt en intervjusituasjon, og hvordan disse utfordringene er blitt vurdert i denne oppgaven. Til sist viser jeg hvilke spesielle etiske hensyn jeg har måttet ta i forbindelse med å intervju om overgrep, og å intervju eldre personer.

4.2 Grunnprinsippene

I metodelitteraturen er det tre hovedprinsipper for en etisk forsvarlig studie som ofte går igjen. Disse prinsippene er informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser (Thagaard 2002, Kvale 2001).

4.2.1 Informert samtykke

Informert samtykke dreier seg om at informantene stiller opp frivillig, og at de vet hva de er med på. Informantene skal ikke på noen måte ha blitt presset til å delta i studien, og de skal

vite at de har mulighet til å trekke seg når som helst uten at dette vil få noen konsekvenser for dem. Videre skal informantene ha tilstrekkelig kunnskap om studien til å vite hva det faktisk er de sier ja til å bli med på. Dette kan ofte være problematisk i kvalitative studier, da problemstillingen gjerne vil forandres underveis, og en sjelden vet akkurat hva en vil få ut av studien og hvordan dette vil brukes.

I dette tilfellet var det, som vist i kapittel 3, de ansatte i Vern for Eldre som stod for den første kontakten med informantene. De hadde fått informasjon fra meg om hva prosjektet skulle gå ut på, og hva intervjusituasjonen ville innebære. De hadde også fått utdelt et informasjonsskriv (vedlegg 3) om studien som de kunne lese opp for potensielle informanter de hadde telefonkontakt med, eller gi ut til personer de hadde direkte kontakt med.

Før hvert intervju fortalte jeg informantene hva intervjuene skulle handle om, og hva som var målet med studien, og presiserte at det var frivillig å stille opp, og at en når som helst ville ha mulighet til å trekke seg. Jeg passet også på å gi alle informantene det ovennevnte informasjonsskrivet, hvor det i tillegg til generell informasjon om studien også var opplyst hvordan de kunne komme i kontakt med meg eller min veileder hvis de skulle ha noen spørsmål i etterkant av intervjuene. Jeg ønsket ikke å be om skriftlig samtykke, i frykt for at noen av informantene ville oppfatte et slikt samtykke som en bindende avtale. Alle informantene ga muntlig samtykke til å la seg intervjuet først til de ansatte i Vern for Eldre, og så til meg, og jeg vurderte dette som nok, siden alle var blitt gitt uttrykkelig beskjed om at det var helt frivillig å delta og at de når som helst kunne trekke seg uten å oppgi noen begrunnelse, og uten at det ville få konsekvenser for dem.

Informantenes rett til å vite hva de takker ja til å bli med på, er kanskje noe mer komplisert. Som sagt vet en ikke alltid hvor en vil ende opp til slutt med et kvalitativt forskningsprosjekt, det kan for eksempel dukke opp interessante temaer underveis som vrir oppgavens vinkling. Det er derfor blitt hevdet at et fullstendig informert samtykke vil være umulig i en slik studie (Kvale 2001, Thagaard 2002). Dette er kanskje snarere et ideal en må prøve å strekke seg etter så godt en kan, men uten at man begrenser mulighetene sine som forsker for mye.

I dette tilfellet ble informantene informert om at intervjuene skulle være til en masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo, som etter planen skulle være ferdig rundt årsskiftet 2006/2007. Jeg fortalte at studien skulle handle om eldre som var blitt utsatt for overgrep fra

en av sine nærmeste, og at jeg var interessert i hvordan man klarte å be om hjelp for denne typen problemer. Jeg fortalte hvor mange som skulle intervjues, og hvor lenge jeg regnet med at hvert intervju ville vare. Kort sagt prøvde jeg å fortelle så mye som mulig om hva oppgaven var og hva den skulle gå ut på, uten å si for mye helt konkret om hva slags spørsmål jeg ville stille eller noen konkret problemstilling som oppgaven skulle gi svar på. Disse tingene visste jeg var usikre, derfor ønsket jeg ikke å ”love” noe jeg kanskje ikke kunne holde. Målet var å gi informantene så god informasjon som mulig, uten å avgrense muligheten for at oppgavens fokus ville kunne endres noe underveis i prosjektet, noe jeg håper og tror jeg fikk til.

4.2.2 Konfidensialitet

Det andre grunnprinsippet, konfidensialitet, handler om at all informasjon respondentene kommer med skal behandles konfidensielt, og at informantene skal være anonyme. Også dette ble det opplyst om før intervjuene, slik at informantene skulle være trygge på at det de fortalte ikke ville kunne spores tilbake til dem selv.

Dette prinsippet er blitt ivaretatt ved at det ikke har vært skrevet opp og lagret mer informasjon enn høyst nødvendig om informantene, og alt av navn, telefonnummer og lignende som var nødvendig for å avtale møter med informantene, er blitt slette så raskt som mulig underveis. Jeg har selv ønsket å vite så lite som mulig hva gjelder personalia og lignende. Det er kun noen av informantene jeg har visst fullt navn på, og jeg har sjelden visst eksakt alder eller andre opplysninger som vil gjøre det mulig for andre å finne ut hvem informantene er. For meg selv har jeg laget en liste med litt opplysninger om de forskjellige, som hvor jeg intervjuet dem, og kort om deres historie, som gjør det mulig for meg å skille informantene og intervjuene fra hverandre. Denne listen har vært utformet med en klar tanke om at den ikke skal kunne gi andre noen pekepinn på hvem informantene mine kan være.

Informantene har en del fellestrekk. De er alle over en viss alder, de har eller har hatt en tilknytning til Oslo, hvor de har fått hjelp gjennom Vern for Eldre, og de har vært utsatt for overgrep i eget hjem fra en av sine nærmeste. At informantene er like på disse punktene vil gjøre det vanskelig å finne ut hvem de er, dette er karakteristika de også deler med mange andre eldre i Osloområdet som har søkt hjelp gjennom Vern for Eldre siden tilbudet startet opp.

I oppgaven er alle navn byttet ut, og alder oppgis ikke. Noen utsagn fra intervjuene beskriver spesielle hendelser som det kanskje kan tenkes at informanten eller andre som har hatt nær tilknytning til disse konkrete hendelsene kan kjenne igjen. Dette er utsagn informantene selv har valgt å komme med under intervjuene, hvor de visste at informasjonene de ga ville brukes i en masteroppgave. Allikevel har jeg valgt å være svært forsiktig i bruken av denne typen utsagn, for å sikre størst mulig grad av anonymitet for informantene.

4.2.3 Konsekvenser

Det siste av de tre grunnprinsippene dreier seg om konsekvenser. Hvilke konsekvenser vil det ha for informanten å stille opp til et intervju og få sin historie publisert i en masteroppgave? Hvilke konsekvenser vil studien ha for den større gruppen informantene representerer, i dette tilfellet eldre overgrepsofre? Slike konsekvenser er vanskelige å vurdere, en vet ikke på forhånd hva studien vil føre til for informanten. Men en kan prøve å tenke seg ulike konsekvenser, og ta etiske vurderinger på grunnlag av dette.

Denne studien har tatt for seg et vanskelig emne. På forhånd så jeg for meg at erfaringer med overgrep måtte være vanskelige å bære med seg og å snakke om, kanskje spesielt med fremmede. Her har Vern for Eldre fungert som et sikkerhetsnett. Alle informantene har hatt muligheten til å ta kontakt med Vern for Eldre hvis intervjuene skulle vekke vanskelige følelser, eller hvis de skulle ha spørsmål eller ting de trengte å få snakket om etter intervjuene. Jeg har altså kunnet ha Vern for Eldre som et støttetilbud hvis noen av informantene ville trenge det i etterkant av intervjuene.

Erfaringene mine fra selve intervjuene viser imidlertid at det å snakke om overgrepserfaringer kanskje er lettere enn jeg hadde trodd. Jeg fikk ikke inntrykk av at intervjuene var belastende på denne måten, selv om det selvfølgelig er vanskelig å vurdere dette sikkert. Imidlertid var det faktisk flere av informantene som etter intervjuet ga uttrykk for at det var godt å ha noen å snakke med. Det var godt å få fortalt det de satt inne med til en som var der for å lytte og som var interessert i deres historie. Og kanskje var det faktisk også lettere å fortelle til en fremmed som ikke kjenner noen av partene fra før, og som ser det hele utenfra. Alle informantene hadde også fått hjelp for sine problemer, og hadde fortalt sin historie mange ganger før, til blant annet de ansatte i Vern for Eldre. Jeg tror nok at dette kanskje også gjorde det lettere å

snakke om de vanskelige erfaringene, ved at en får ting litt på avstand når en har snakket mye om de allerede. Det generelle inntrykket jeg sitter igjen med etter intervjuene, er at intervjuene opplevdes mer positivt enn som en belastning av de fleste informantene, men som sagt, dette er mine vurderinger og tolkninger av situasjonen, og jeg har ingen sikkerhet for at informantene deler mitt inntrykk her.

Intervjuene kan også tenkes å få konsekvenser i form av sanksjoner fra overgriperen. Dette er det viktig å være bevisst på når en forsker på vold. Hvis overgriperen får vite om intervjuene vil han kunne bli sint, og straffe offeret som har ”sladret”. Videre kan det også tenkes at intervjuene er med på å bevisstgjøre ofrene mer på hva som faktisk skjer i forholdet mellom vedkommende og overgriperen. En slik bevisstgjøring om situasjonen kan føre til at offeret endrer atferd, noe som igjen kan føre til mer vold fra overgriperen. Dette siste var mindre viktig i forbindelse med denne studien, siden alle informantene har fått hjelp allerede, og dermed sannsynligvis har en god innsikt i realiteten i overgrepforholdet. At overgriperen ikke fikk vite om intervjuene kunne imidlertid være viktigere her. Jeg gjennomførte alle intervjuene på steder hvor vi kunne være trygge på at ikke overgriperen ville oppdage oss. Når informantene ble intervjuet hjemme hos seg selv, var det etter eget ønske, og med minimal risiko for at overgriperen ville kunne dukke opp eller skjønne hva som foregikk. Det er også svært viktig i denne sammenheng at anonymiseringen er tilstrekkelig, slik at det ikke vil være mulig å gjenkjenne informantene gjennom denne oppgaven.

Hvilke konsekvenser denne studien vil ha for eldre overgrepsofre generelt, er det vanskelig å si. Kanskje vil ikke denne oppgaven få konsekvenser i det hele tatt, masteroppgaver blir ofte ikke lagt merke til utenfor universitetet. Men forhåpentligvis kan denne studien være med på å sette søkelyset på et foreløpig ganske ukjent tema i Norge, og gi økt kunnskap og bevissthet om at også eldre blir utsatt for overgrep. Jeg har vanskelig for å se at denne studien vil kunne føre til negative konsekvenser for eldre overgrepsofre generelt, og håper heller at den kanskje vil kunne spille en liten rolle i positiv retning.

4.3 Etske hensyn i forbindelse med kvalitative intervjuer

Kvalitative intervjuer er samtaler mellom mennesker, hvor en har som mål å få et datamateriale som vil egne seg til å svare på problemstillingen i et forskningsprosjekt. Her kan en støte på flere etiske utfordringer.

For det første må en huske at spørsmål gir makt. Spørsmål har en oppfordrende karakter, og å være den som stiller spørsmålene medfører dermed et visst ansvar (Fog 2004). Vi har alle lært fra vi var små at når noen stiller et spørsmål, skal vi svare så godt vi kan. Dette er det viktig å ha i bakhodet når en gjennomfører kvalitative intervjuer, det er ikke ønskelig å ”presse” informanten til å si mer enn det han eller hun i utgangspunktet er komfortabel med.

Det er vanskelig å vite konkret hvordan en skal unngå at informantene sier mer enn de egentlig vil i en slik situasjon. I stor grad må nok forskeren stole på sin egen magefølelse, og forsøke å tolke informantens fremtoning underveis i intervjuet, for å se om det er noe vedkommende virker ukomfortabel med å snakke om. Jeg forsøkte å tilpasse spørsmålene mine til situasjonen, og ikke alle spørsmålene fra intervjuguiden ble stilt til alle informantene. I mitt tilfelle var også det åpne avslutningsspørsmålet, hvor informantene ble spurt om de hadde noe mer på hjertet, tenkt å kunne fungere som en mulighet til å trekke tilbake utsagn en eventuelt måtte angre på.

En videreføring av dette, er at intervjuet også kan fungere som en trojansk hest (Fog 2004). Under intervjuene skal forskeren etablere en kontakt med respondentene som i utgangspunktet ikke kan være kunstig. Den mellommenneskelige kontakten og samtalen, som normalt er et mål i seg selv, blir her et middel for å nå målet om et godt datamateriale. En skal få informantene til å føle seg komfortable med å dele sine erfaringer, og må skape en situasjon som føles trygg, og fremstå som en person informantene kan ha tillit til. Forskeren må spille en rolle for å få informanten til å ønske å snakke, og dermed skape en slags falsk tillitssituasjon. Man skaper en illusjon av en åpen samtale, men hvor bare den ene parten deler sine personlige erfaringer og synspunkter (Fog 2004). Dette er en annen side av intervjuet som kan føre til at informanten lar seg forføre av situasjonen og forteller mer enn han eller hun egentlig ønsket. Allikevel er dette noe en ikke kommer unna. For å intervju profesjonelt må en kunne snakke også med mennesker en egentlig ikke får noen god kontakt med i utgangspunktet, slik jeg i kapittel 3 fortalte at var tilfellet i et av mine intervjuer. Siden denne ”falske” siden av intervjuene er vanskelig å komme unna, er det viktig at forskeren er bevisst på den. Det prøvde jeg selv å bli gjennom forberedelsene til intervjuene hvor jeg leste mye metodelitteratur. Dette satte meg i stand til bedre å se også disse sidene ved intervjuene, som jeg nok ville vært mindre oppmerksom på hvis jeg ikke hadde jobbet så mye som jeg gjorde i forberedelsesprosessen.

Når intervjuene skal transkriberes, vil en også måtte gjøre seg noen tanker rundt etikk. Muntlig og skriftlig språk kan ha svært ulik karakter, og det muntlige språket ser ikke alltid så bra ut på trykk. Derfor er det viktig å vise litt hensynsfullhet med tanke på hvordan de transkriberte intervjuene brukes. Å vise skriftlig hva en informant har sagt, kan i noen tilfeller sette informanten i et dårlig lys (Kvale 2001). Samtidig er utdrag fra intervjuene ofte positivt for å illustrere de funn en har gjort i studien. Her må en forsøke å finne en balansegang, og veiledere og andre studenter kan være en god hjelp når en sitter med etiske dilemmaer i forhold til dette.

En annen etisk vurdering under transkriberingen gjelder konfidensialitetshensyn (Kvale 2001). Selv valgte jeg å slette alle intervjuopptak så fort jeg var ferdig med å transkribere intervjuene. Jeg skrev først ut hele intervjuet, så leste jeg gjennom utskriften sammenhengende mens jeg hørte på opptaket en gang til slutt, for å være sikker på at jeg hadde fått med meg alt (eller så mye som mulig, det hendte at deler av intervjuet var vanskelig å høre). Allerede fra starten av transkriberingen valgte jeg å anonymisere ved å ta bort navn på personer og steder som ville gjøre det mulig å kjenne igjen informantene. I stedet for å bruke navn satte jeg for eksempel inn (mannen hennes), der kvinnene nevnte mennenes navn.

Analysen av dataene reiser også etiske spørsmål. Hva vil informantene si til forskerens tolkning av det de har sagt? Forskeren ser informantenes erfaringer utenfra, og vil ha et annet perspektiv på og en annen forståelse av disse erfaringene enn informantene selv. Dette kan være problematisk hvis informanten føler at det forskeren hevder ikke stemmer med vedkommendes egne synspunkter (Thagaard 2002). Som vist over må en tenke på hvilke konsekvenser det vil ha for informanten å delta i en studie. Heller ikke forskerens tolkninger og fremstillinger av datamaterialet skal utgjøre en byrde for de som har latt seg intervju. Her kan det hjelpe at forskeren er nøye med å vise hva som er forskerens egne tolkninger, og hva som er informantenes perspektiver (Kvale 2001). Forskeren må forsøke å forstå hva informantene vil si, og ta hensyn til deres selvforståelse (Thagaard 2002). Også publiseringen av studien krever etiske vurderinger. Hvilken del av analysen skal en presentere? Hvor abstrakt skal fremstillingen være for å kunne knyttes opp mot teori, og hvor konkret må den være for å få frem informantenes forståelser av fenomenet? (Thagaard 2002). Jeg har valgt en ganske empirinær fremstilling. Jeg ønsker å vise informantenes forståelse, men har også vært

bevisst på at informantene ikke skal kunne kjennes igjen, og at analysen også må opp på et mer abstrakt nivå for å kunne knyttes opp mot teoretiske forklaringer.

4.4 Å intervju om overgrep

Overgrep er et vanskelig emne. Det handler om erfaringer og opplevelser som kan være vanskelige å tenke tilbake på og vanskelige å snakke om, både med ens nærmeste og fremmede. Derfor reiser oppgavens tema i dette tilfellet en del ekstra etiske spørsmål utover de en vil finne i mange andre forskningsprosjekter.

Det har vist seg vanskelig å finne litteratur om de spesielle etiske problemstillingene som reises når en intervjuer om et slikt tema. Generelt er etikk behandlet i metodelitteraturen, men ofte er litteraturen ganske overflattisk på dette punktet. Hvilke etiske vurderinger som må tas under et forskningsprosjekt vil variere fra prosjekt til prosjekt, og det er umulig å forberede seg på alle de etiske utfordringene en kan støte på. Jeg tror allikevel et større fokus på etikk med mer utfyllende litteratur ville vært mulig og i mange tilfeller hensiktsmessig.

I Norge gir Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) generelle etiske retningslinjer for forskere innenfor samfunnsvitenskapene, humaniora, juss og teologi. I deres retningslinjer tar § 22 for seg hensynet til utsatte grupper, som jeg vil anta at overgrepsofre kan plasseres innenfor. Her gis det en generell hovedregel som sier at ”forskere har et spesielt ansvar for utsatte gruppers interesser i løpet av hele forskningsprosessen” (NESH 2006:24). Videre presiseres det at ”utsatte og svakstilte personer og grupper” ikke alltid vil være i stand til å ta vare på sine rettigheter og sette grenser for hva de vil stille opp på. Det kreves ekstra overveielser med tanke på informert samtykke og frivillighet. Forskeren må også være forsiktig med fremstillinger som kan virke stigmatiserende, og generelt beskytte informantene mot ”urimelige belastninger” (NESH 2006:24). Reglene er svært generelle, slik de kanskje også må være, og etterlater vurderingene i hvert enkelt tilfelle til forskeren. I Alver og Øyens bok ”Forskningsetikk i forskerhverdag” (1997) drøftes disse reglene litt nærmere. I denne boken er et eget underkapittel viet utfordrende temaer (”Er noen temaer forbudt?” i kapittel 4), men her er fokuset på hvorvidt det finnes noen temaer en ikke bør forske på, mer enn hvordan en skal forholde seg til sensitive tema, som er tilfellet i min oppgave. De skriver allikevel at ”det finnes mange tema som er så sensitive og etisk problematiske at de krever en meget omhyggelig og spesiell

vurdering” (Alver og Øyen 1997:60). En slik omhyggelig vurdering av de etiske problemene vedrørende å intervju personer om sine erfaringer med å være utsatt for overgrep, føler jeg selv at jeg har tatt. Det håper jeg også kommer frem i dette kapittelet. Men siden det også i denne boken blir gitt råd på et mer generelt plan, er det vanskelig å si noe sikkert om hva som er gode nok etiske vurderinger. Selv om intervjuene hadde som hensikt å få tak i informantenes erfaringer fra en overgrepssituasjon, var jeg hele tiden bevisst på at jeg ville gjøre intervjuene så lite belastende som mulig. Dette gjorde jeg blant annet ved å være nøye med utformingen av intervjuguiden, og videre med hvilke spørsmål jeg faktisk stilte den enkelte under intervjuene.

Alver og Øyen skriver også om det de kaller ”volden i etnografien”. På den ene siden har mange forskere erfaring med at informantene gir uttrykk for at de setter pris på å få snakke til noen som lytter. Dette inntrykket fikk også jeg fra mine informanter, slik jeg har fortalt tidligere. Men samtidig som det kan være godt å få snakket om vanskelige erfaringer, kan det også være en stor belastning å rippe opp i ting en kanskje helst vil glemme, og å se tilbake på sitt eget liv. Slik jeg ser det må dette bety at vi ikke skal la være å forske på slike vanskelige temaer, vi trenger kunnskap om disse sidene ved samfunnet også, men at en som forsker må være klar over belastningene et intervju kan påføre informantene, og vise hensynsfullhet ut fra dette.

4.5 Å intervju eldre

Jeg vil også vise hvilke spesielle etiske hensyn jeg har måttet ta i dette prosjektet som et resultat av at informantene var eldre personer. På samme måte som at det å intervju for eksempel barn medfører spesielle etiske hensyn, vil også det å intervju eldre føre til at en må ta en del ekstra etiske vurderinger. Alderdommen medfører en naturlig utvikling i kroppen både mentalt og fysisk. Dette kan innebære en svekket hukommelse, slik at det kan være vanskelig å huske ting som har hendt tidligere i livet, eller å huske at en har sagt ja til å stille opp på et forskningsintervju (Daatland og Solem 2000). I tillegg kan det være vanskelig å følge med på en samtale, å huske hva en snakker om og hva en har sagt. Videre får mange eldre fysiske plager, som også kan gjøre en intervjusituasjon belastende. Det kan være utfordrende å komme seg til stedet intervjuet skal foregå, det kan være vanskelig å være fokusert så lenge som et intervju vil vare, eller en kan ha problemer med hørselen.

Helt fra starten av denne studien ble denne typen problemer diskutert med de ansatte i Vern for Eldre. Det ble tidlig klart at personer som skulle kontaktes som mulige respondenter måtte vurderes som friske nok både mentalt og fysisk til å kunne være med på et intervju.

For at jeg skulle være forberedt selv til intervjuene, lest jeg en del generelt om geriatri, for å bli bevisst på spesiell hensyn jeg burde ta. Jeg lærte da blant annet at selv eldre som ikke har spesielt svekket hørsel, kan får problemer med å høre lyse toner, eller med å skille lydene i ord og setninger fra hverandre hvis en snakker fort (Daatland og Solem 2000). Slik ble jeg bevisst på at jeg måtte tenke over hvordan jeg snakket og at vi satt i et rolig lokale. Videre kan også lyset være et problem. Synet svekkes ved alderdom slik at en vanskeligere ser kontraster, derfor bør lyset være godt. Men samtidig er eldre også mer følsomme for å bli blendet, så lyset bør for eksempel ikke komme fra feil vinkel (Daatland og Solem 2000). Jeg ble bevisst på flere slike ting som kunne være viktige under en intervjusituasjon for å gjøre intervjuet minst mulig belastende for informantene. Intervjuene kan være belastende i seg selv, og jeg ville derfor være bevisst på faktorer som kunne gjøre situasjonen vanskeligere enn nødvendig.

Grunnen til at jeg forteller om disse tingene i forbindelse med etikk, ikke metode, er fordi *mestring* er en viktig del av dette. Intervjuet ville kanskje kunne oppleves frustrerende hvis informanten hadde problemer for eksempel med å høre mine spørsmål. Situasjonen kunne minne informantene om problemer de ikke ønsker å ha. Derfor fokuserte jeg også på disse tingene, som hvordan jeg snakket, ut fra kunnskapen som nevnt over om vanlige endringer i hørselen ved alderdom. For mange jenter er det slik at en legger stemmen lysere når en snakker med fremmede, derfor fokuserte jeg på å ikke gjøre dette under intervjuene siden lyse toner er vanskeligere å høre enn mørke. Å snakke om egne erfaringer med overgrep kan i seg selv være tøft og vanskelig. Derfor ville jeg unngå eventuelle ekstra belastninger som kan følge med grunnet alderdommen, som man kanskje ikke trenger ta høyde for når en intervjuer yngre personer.

For meg som ikke har noen erfaring fra geriatri utover det jeg leste til denne oppgaven, og rent privat fra samvær med besteforeldre og lignende, ville det være vanskelig å ta en vurdering på informantenes mentale evne til å bli intervjuet bare ut fra selve intervjusituasjonen. Det var jo viktig at informantene skulle være i mental stand til å stille opp, slik at de var i stand til å fortelle meg det de ville, men ikke mer, og å huske riktig. Vurderingen her var det de ansatte i Vern for Eldre som måtte ta, siden de kjente

informantene fra før og hadde et bredere grunnlag for denne typen vurderinger. Samtidig var jeg allikevel også selv bevisst på dette under intervjuene, jeg ville ikke brukt intervjuer med personer jeg ville fått inntrykk av at var begynt å bli mentalt svekket.

Samtidig er det viktig å ikke sykeliggjøre informantene. Selv om det som sagt skjer utviklinger i kroppen i takt med at en blir eldre, er ikke dette synonymt med at alle eldre er syke og svake. Eldre blir ofte satt i en bås hvor fokus ligger på disse negative sidene ved alderdom, og en slik form for stigmatisering kan oppleves krenkende for mange. Derfor vil jeg trekke frem at flere av informantene mine var svært kvikke og energiske, til tross for at jeg vet noen av dem hadde fysiske plager, og at alderdommen ikke gjorde intervjuene noe vanskeligere enn jeg tror de ville vært med hvilke som helst andre overgrepsofre.

5. Informantene

5.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg la leseren bli litt bedre kjent med informantene og deres historier. Jeg ønsker å tegne et bilde av deres situasjon, som gir et bredere grunnlag for å forstå analysekapitlene.

Jeg vil begynne med de to mannlige respondentene, før jeg går over til de fem kvinnene. For å ivareta alle hensyn til anonymitet og konfidensialitet er navn og andre nødvendige opplysninger (som antall barn og lignende) byttet ut. Nye navn er gitt med utgangspunkt i de mest brukte jente- og guttenavn i 1935, hentet fra Statistisk Sentralbyrås hjemmesider. Beskrivelsene er relativt korte og generelle, og er ment å skulle gi et kort innblikk i informantenes liv og forholdet til overgriperen.

5.2 Informantene

Arne

Arne er en mann som de siste årene har levd alene. Han er pensjonert fra en god jobb som han trivdes i, og er en mann som tydelig bryr seg om sine medmennesker. Han har en sønn med psykiske problemer, som er den som har begått overgrep mot ham. Arne er en sprek pensjonist, men helsen begynner så smått å skranke. Når det trengs får han god hjelp av familien til ting som kan være vanskelige på ens eldre dager. Han har et godt og nært forhold til flere i familien, og ønsker også å ha det til sønnen. Sønnen betyr mye for ham, og det har vært vanskelig å takle sønnens overgrep, som har vært både psykiske, mye i form av trusler, og fysiske. Som far er han veldig glad i barnet sitt, og selv om han innser at han har vært utsatt for overgrep, vil han ikke snakke negativt om sønnen. Tross alt er det sykdommen som har skylden for overgrepene, sier han, og det har vært vanskelig å finne et godt hjelpetilbud til sønnen. Arne forteller med glimt i øyet at han faktisk fortsatt ser sønnen nesten som en liten gutt, til tross for at han etter hvert har begynt å bli grå i håret og dra på årene han også.

Problemene med Arnes sønn begynte tidlig, men de fant ikke ut med en gang hva som var årsaken til disse problemene. Både Arne og hans kone, som var en utdannet og yrkesaktiv kvinne, prøvde å være gode foreldre, men fikk problemer da sønnen ble eldre. Sønnen kunne komme med grunnløse beskyldninger, og vise stor aggresjon på grunnlag av disse. Han fungerte ellers ganske godt sosialt, men har selv i voksen alder i stor grad vært avhengig av sin far, og blant annet bodd hos ham. Arne forteller at sønnen en gang måtte legges inn på psykiatrisk avdeling ved et sykehus, og at å se sønnen der var noe av det verste han hadde opplevd. Arne er flink til å fokusere på det positive, og trekker heller frem de gode historiene om livet med sønnen, enn de negative. Han mener de har et godt forhold i dag, og at sønnen i stor grad er kommet over problemene sine.

Kjell

Kjell er gift og har tre barn, og det ene av disse barna var en hardt belastet rusmissbruker. Kjell har jobbet i mange år for å forsørge familien, mens hans kone var hjemme. Forholdene hjemme har ikke alltid vært så enkle å takle, med den narkomane sønnen som bodde hjemme hos foreldrene. Han kunne være svært vanskelig å ha med å gjøre når behovet for penger til mer rusmidler meldte seg.

Kjell sier at det dessverre var alt for mange unge i det område familien bodde i, som begynte med narkotika, og han tror hans egen sønn rett og slett hadde uflaks og ble dratt med i et belastet miljø. Kjell kjenner flere familier i nærområdet som har opplevd det samme. Som far har det vært vanskelig å vite hva han skulle gjøre, og om han kunne gjøre noe i det hele tatt for å hjelpe sønnen. Han har ligget våken mange netter og bekymret seg for hvor sønnen var og om han fortsatt var i live.

At sønnen bodde hjemme var på denne måten en liten lettelse, da hadde Kjell i alle fall litt kontroll på ham. Men det var også svært vanskelig fordi sønnen alltid trengte penger til å ruse seg. Kjell og hans kone prøvde å være gode foreldre og sette grenser, men han sier selv at sønnen nok lurte foreldrene en del. Han kunne forsvinne med penger og bankkort, eller ”låne” penger som foreldrene aldri så noe mer til.

I dag er den narkomane sønnen på vei ut av rusmissbruket. Kjell er stolt over hvordan sønnen har kommet seg på beina, og forteller ivrig om sønnens jobb og interesser. Han forteller at det

var sønnen selv som tok initiativet til å få bukt med problemene, og Kjell er usikker på om han og hans kone ville hatt noen mulighet til å hjelpe sønnen ut av rusen tidligere. I dag fokuserer han imidlertid på sønnens fremtid, og tar seg godt av både sønnen når det trengs, og sin kone som begynner å bli svekket av alderen.

Björg

Björg giftet seg tidlig, med en mann som virket snill og omsorgsfull, og som var på vei mot en god karriere. Hun hadde alltid vært glad i barn, og ville få barn selv så fort som mulig. Derfor hadde hun det også som hun selv sier, litt travelt med å bli gift. Hun fikk flere barn, men mannen hun hadde giftet seg med, viste seg å være en annen enn den hun hadde trodd.

Mannen fikk ikke den karrieren han hadde ønsket seg, og var nok litt bitter på grunn av dette. Björg hadde selv utdanning og en jobb som hun trivdes godt i. På hjemmebane var ting derimot verre. Björg ble skjelt ut og mobbet av sin mann gjennom hele ekteskapet. Han kunne bli rasende for de minste ting, og det var umulig for Björg å vite hva som ville "antenne" ham. Men siden de hadde barna sammen, så hun ikke skillsmisse som noen mulighet, i stedet brukte hun nok jobben for å få fri fra mannes trakassering.

I mange år skjønnte hun ikke engang selv at hun var utsatt for overgrep, hun tenkte at alle ektepar holdt sammen på grunn av barna. Etter hvert skjønnte hun allikevel at forholdet mellom henne og mannen skilte seg fra ekteskapene venninnene hennes levde i. Hun merket også på kollegene sine at de skjønnte at noe var galt med henne i de periodene mannen var verst. Til tross for dette ville hun ikke snakke om problemene med noen. I stedet prøvde hun en periode å døyve smerten med alkohol, men heldigvis ble dette oppdaget av en bekjent som hjalp henne til å innse at dette ikke var noe løsning.

Barna til Björg prøvde flere ganger å snakke med sin far, for å få ham til å behandle Björg med respekt. Dessverre så ikke mannen selv at han gjorde noe som helst galt, og når barna tok opp problemene, ble han bare mer sint på Björg. Han brukte aldri fysisk vold, allikevel fryktet Björg flere ganger i løpet av ekteskapet for sitt liv. Björg og mannen er fortsatt gift, men Björg har fått hjelp til å takle overgrepene og har dermed klart å endre på situasjonen i hjemmet. Mannen vet ikke at hun har fått hjelp, men så lenge overgrepene nå er færre og mildere, synes Björg det er best at han ikke får vite det heller. Hun er i dag ved godt mot, og begynner endelig å få litt selvtillit igjen, etter alle årene med krenkelser.

Astrid

Astrid har en sønn som hun er svært glad i. Han er det eneste barnet hennes, og derfor er han nok også litt bortskjemt. Hvis sønnen kommer til henne og ber om noe, innrømmer hun selv at hun har vanskelig for å si nei, selv om hun noen ganger prøver. Dette vet sønnen, og dessverre bruker han det også for å utnytte moren.

Astrid har vanskelig for å snakke negativt om sønnen sin. Han er jo tross alt snill og god mesteparten av tiden. Hun sier at hun velger å se på det som om sønnen hadde en sykdom de årene overgrepene foregikk. Heldigvis har han endret seg nå, eller snarere, nå er han igjen den han egentlig alltid har vært.

Astrid har i løpet av sine eldre dager også vært utsatt for overgrep fra en fremmed. Denne personen kom seg inn i leiligheten, og fikk stjålet en del penger. Dette sitter dypt i, og Astrid har vanskelig for å skjønne hvordan noen kunne gjøre noe slikt mot en eldre dame. Hun ser dette på en helt annen måte enn overgrepene fra sønnen, selv om det i begge tilfeller var snakk om å lure fra henne penger. Sønnens overgrep var slu, i stedet for å bruke vold og trusler for å lure til seg pengene, ba han heller pent. Når Astrid sa nei, og at han måtte klare seg litt på egenhånd også, kom han med historier om hvordan han ikke ville ha råd til mat eller husleie, eller hvordan strømmen i leiligheten hans ville bli tatt, helt til moren ikke klarte å si nei lenger. Dette gjorde at Astrid hadde vanskelig for å se overgrepene som overgrep, helt til en nær bekjent gjorde henne oppmerksom på det.

I dag er heldigvis overgrepene historie. Astrid har fått hjelp til å gi sønnen klar beskjed om at han må klare å stå på egne ben etter hvert. I dag har de to et godt og nært forhold, slik det også var tidligere, da sønnen var yngre.

Inger

Inger er en kvikk og blid dame, med voksne barn. Hun har også etter hvert fått flere barnebarn som hun er svært glad i, blant annet en gutt som er narkoman. Det er ikke alle i familien som bor i nærheten av Inger, så det narkomane barnebarnet er det som står henne nærmest. Hun har fulgt ham tett gjennom hele oppveksten, og hun sier selv at hun i mange situasjoner har vært den eneste som har støttet og hjulpet ham. På sine eldre dager er Inger blitt mer isolert, og dermed er forholdet til barnebarnet blitt enda viktigere.

I perioder har Inger latt barnebarnet bo hjemme hos seg. Ofte har han vært veldig snill, og blant annet har han hjulpet bestemoren sin mye med å handle mat og andre ting som kan være vanskelig når en begynner å bli dårlig til bens. Imidlertid kan han også fare opp som et villdyr og true bestemoren både verbalt og med fysisk vold til å gi ham penger så han kan ruse seg. Han har blitt verre i det siste, og Inger er redd narkotikaen virkelig har begynt å ødelegge ham nå. Han er sjeldnere og sjeldnere den gode snille gutten hun egentlig fortsatt ser han som. Siden Inger ikke har så mange andre sier hun allikevel at hun vil ha barnebarnet rundt seg. De gode stundene de har innimellom, når barnebarnet ikke er helt ødelagt av rusen eller behovet for ny rus, er verdt alt det vonde.

Inger har vært nødt til å ringe politiet i ren desperasjon når hun har vært redd barnebarnet skulle ta livet av henne. Hun har også fått økonomiske problemer, fordi alle pengene hennes har gått til å dekke barnebarnets behov for rus. Nå sitter imidlertid barnebarnet fengslet en periode, slik at hun har en liten pause fra ham. Dette opplever Inger som fryktelig trist og ensomt på den ene siden, men også som en liten befrielse. Hun kan i alle fall få mulighet til å hente seg inn igjen litt økonomisk, og ikke bekymre seg for andre enn seg selv en liten stund.

Gerd

Gerd er en sprek dame som med sitt sprudlende vesen fort virker yngre enn hun er. Hun giftet seg ung da hun ble gravid og fikk to barn med mannen sin. Mannen viste seg imidlertid å ikke være slik hun hadde fått inntrykk før de giftet seg. Han viste seg fort som svært kontrollerende, og det var så vidt Gerd fikk ha noe kontakt med sin familie i det hele tatt. Han var alltid negativ til alle andre enn seg selv, noe som gikk ut over både Gerd og barna deres. Men ute blant folk evnet han allikevel å være hyggelig og sjarmerende, en ingen ville trodd kunne begå overgrep. Både Gerd og barna ble ofre for mannens krenkende kommentarer og raseri. Gerd ble utsatt for både psykiske og fysiske overgrep.

Da barna begynte på skolen tok hun seg arbeid selv for å spe på familiens økonomi, og hun var yrkesaktiv til hun nådde pensjonsalder. Hun trivdes godt i jobben, og sa at årene i arbeid var noen av de beste i hennes liv. Dette til tross for at mannen var kritisk og krevde at hun skulle utføre alle oppgavene til en hjemmeværende husmor også. Det var tross alt hennes valg å begynne å jobbe, det skulle ikke gå utover hans rett til å få middagen servert så fort han var hjemme fra sin jobb.

Gerd har et nært forhold til familien sin, og hun sier selv at hun ikke vet hvordan hun skulle ha holdt ut hvis det ikke var for dem. Til tross for deres støtte fikk hun allikevel nok av mannen sin til slutt, og gikk fra ham etter en episode hvor hun var redd han skulle ta livet av henne. Selv om hun sier at en skillsmisse i hennes alder, og det å skulle starte på nytt igjen har vært vanskelig, så har hun det bra i dag. Hun sier at familien og det gode humøret hjelper henne, og håper at hun har noen fine år igjen hvor hun slipper å være konstant redd og psykisk trampet på.

Anne

Anne er en dame som har møtt mye motgang. Hun giftet seg ung og fikk to barn, som begge ble narkomane. Hun har vært hjemmeværende mens mannen jobbet, og til tider hadde de det trangt økonomisk. Anne tok seg av barna så godt hun kunne, men det var allikevel lite hun fikk gjort da barna havnet på feil spor.

For å ha litt kontroll på sønnene, lot Anne og mannen dem få bo hjemme, også lenge etter de passerte den alder hvor de fleste flytter hjemmefra. De kunne jo ikke godt la barna bo på gaten. Dette fungerte fint med den ene sønnen, men den andre var til tider svært aggressiv og truende mot foreldrene. Behovet for rus gjorde at sønnene alltid trengte penger. De snek nok til seg en god del begge to, men det var spesielt den ene sønnen som ble mer fysisk og verbalt truende.

Anne så seg til slutt nødt til å kaste ut denne sønnen, hun kunne ikke leve med ham i huset lenger og gå i konstant frykt for hans raseriutbrudd. En stund etter dette døde denne sønnen, noe både Anne og mannen hennes har tatt svært tungt. Anne sier at mannen hennes klandrer henne for sønnens dødsfall fordi hun var den som kastet ham ut. Dette har vært vanskelig å bære, og Anne sier at hun synes det er vel så mye overgrep i kommentarene fra mannen, som det var i sønnens til dels svært truende atferd.

Heldigvis har den andre sønnen begynt å komme seg ut av rusmiljøet, og arbeider med å bli helt rusfri. Anne og mannen er svært glade for dette, selv om det er en mager trøst når de allerede har mistet én sønn for godt.

6. Ektefelle som overgriper

6.1 Innledning

Bjørge og Gerd, de to kvinnene jeg intervjuet som hadde vært utsatt for overgrep fra sine menn, hadde på mange måter svært like historier. Begge fortalte at dette med overgrepene ikke var noe "eldre-problem", som Bjørge beskrev det, det var noe de hadde levd med gjennom hele ekteskapet. Men samtidig var det også et "eldre-problem", fordi det ble verre når de nådde pensjonsalder.

I dette kapittelet skal jeg beskrive kvinnenens erfaringer med å leve med en ektemann som begår overgrep mot dem. Jeg vil vise forklaringer på hvorfor de ble i ekteskapene sine så lenge, og hva som kan ha påvirket at de til slutt klarte å be om hjelp mot overgrepene. Jeg vil begynne med å vise hvordan forholdet mellom ektefellene var, og hvordan dette forholdet i seg selv kan ha påvirket kvinnenens håndtering av overgrepene. Videre tar jeg for meg hvilken betydning tradisjonelle kjønns- og familieroller har hatt for kvinnenens situasjon. Jeg ser så på de mer utradisjonelle kjønnsrollene, og hvordan det at begge disse kvinnene var yrkesaktive, kan ha virket inn på hvorvidt de ble hos mennene eller ikke. Til sist oppsummeres drøftingen i en foreløpig konklusjon.

6.2 Forholdet til overgriperen

Gjennom intervjuene har jeg fått inntrykk av at forholdet mellom ektefellene i seg selv kan være en faktor som påvirket kvinnene i prosessen med å be om hjelp. Begge de to kvinnene fortalte at mennene deres aldri selv så at de gjorde noe galt. Hvis noen hadde problemer så var det kvinnene, mennene selv gjorde ikke noe galt, og det var ingen ting i veien med dem. Derfor forteller kvinnene også at det var umulig å snakke med mennene om problemene.

"Nei han skjønnte ikke det at det var noe problem. (...) ...det er bare jeg, det... bare meg det er noe galt med. Bedre har det faktisk vært ja lenge nå, så det er ikke mer å snakke om det nå, men det har vært sånn i alle fall. (...)

Men han vet vel ikke heller, jeg tror ikke de... at den typen mennesker, ikke skjønner at det er noe galt med dem selv.”

Björg

Begge forteller at de aldri kunne vite hva som ville utløse mannens aggresjon. Ofte kunne det være sånn at hvis de gjorde én ting, så var det feil, mens hvis de gjorde det motsatte, ville det også være galt. Gerd fortalte blant annet en historie fra en påskeferie som illustrer dette godt:

”Men så da påsken kom, så sier han til sønnen vår at ”ja du får ta deg av mora di, for jeg har mine egne planer for påsken”. Jøss, tenkte jeg, hva er det du skal for noe? (ler). Og så, ja jeg pakket tøy og toalettsaker og det jeg syns jeg hadde bruk for, og så kjørte sønnen min meg til en tante, da. Og så når jeg kom hjem igjen, da, jeg var der nede i fjorten dager, da, så da jeg kom hjem igjen, eh, så var han jo så sinna for at jeg hadde reist fra ham, og latt han være alene i påsken, da var han jo helt... (ler), helt på styr for det, da.”

Gerd

Hverdagene gikk ofte ut på konstant hakking og klaging. Alt kvinnene gjorde var som sagt feil, ingen ting var bra nok, og de kunne bli skjelt ut for de minste ting. Gerd fortalte hvordan mannens spydige kommentarer gikk inn på henne:

”...så derfor brydde jeg meg ikke noe om det. Nei jeg gjorde ikke det... eller nei, selvfølgelig innimellom så syns jeg jo det kunne være ille å bli snakket sånn til, og liksom... Og, og akkurat det, da han begynte da mot slutten å fortelle meg hver eneste dag, han holdt på her en time, halvannen, to, kanskje, hele tiden å holde på å terpe og terpe på det at jeg var senil og sinnssyk og det der der. Opp og opp og opp og opp igjen. Nei... så da etter hvert da så, så selvfølgelig så begynte det jo å gå inn på meg, ikke på annen måte enn at jeg... eh, det var ikke det at jeg liksom trodde på det han sa, at jeg var sånn som han sa, for det visste jeg med meg selv at det var jeg ikke, men... eh, hele tiden allikevel å få høre det der der, det maset om det der, istedenfor å snakke om noe som var hyggelig, og snakke om noe vi kunne foreta oss... Nei det... Neida, det var, det var litt sånn spesielt det at han måtte ha ut alt det han, han mente, da.”

Gerd

Begge kvinnene bruker ordet psykopat om mennene sine. De forteller om hvordan mannen virket snill og hyggelig ute blant folk, var flink til å snakke for seg, og var godt likt av alle. Dette gjorde det vanskelig å be om hjelp, som kvinnene selv sier det, var det mannen alle ville tro på. Hans evne til å snakke og sjarmere, ville få andre til å ta hans parti. Björg var utsatt for psykiske overgrep. Det var aldri noe fysisk inne i bildet. Allikevel sa hun selv at hun mange ganger faktisk skulle ønske hun hadde noen blåmerker å vise frem. Da ville det i alle

fall vært betydelig enklere å be om hjelp, hun ville hatt noe konkret å vise til, og hadde ikke trengt å bekymre seg for å ikke bli trodd i samme grad som når det kun var psykisk.

”så jeg ønsket nesten at det skulle være noe fysisk, så jeg hadde noe å vise for meg, når det er psykisk er det ingen som tar hensyn til det...”

Björg

Å leve med en overgriper innebar også mye angst for kvinnene. De kunne aldri vite når mannen ville ”fyre seg opp”. Dette gjorde at de hele tiden var redde for at det de sa eller ikke sa, eller det de gjorde eller ikke gjorde, skulle være feil. Det fantes ingen fasit, mannen bestemte reglene, og kunne endre dem når det falt ham inn. Kvinnene var alltid på vakt, og alltid redde for å gjøre noe galt. Mennene ville ha kontroll over alt kvinnene gjorde. Gerd fortalte blant annet at hun ikke fikk lov til å besøke familien sin etter at hun og mannen hadde fått sitt første barn. Björg fortalte hvordan det var å snakke i telefonen med en sidemann som høylydt kommenterte alt hun sa og ikke sa.

Hun fortalte videre at alle de nærmeste rundt henne, barna, gode venner og kolleger og legen hennes, visste hva som foregikk, og mange av dem har lurt på hvorfor hun ikke skilte seg. Selv sier hun at hun ikke vet hvorfor. Hun tror kanskje hun ikke turte, men hva hun var redd for klarte hun ikke å presisere.

”Det har vært en slags, en tvangssituasjon, det er vel det hele...”

Björg

Både Björg og Gerd forteller også at mannen kunne være hyggelig innimellom, men de viste aldri når han ville slå om. Selv om de tegner et svært negativt bilde av sine menn, får de også frem at mennene ikke bare var onde. De hadde gode stunder sammen i ekteskapene innimellom, og Björg som fortsatt er gift med overgriperen sier at hun er glad for hver dag hvor forholdet mellom dem er greit. Etter at hun fikk hjelp fra Vern for Eldre er det blitt bedre mellom henne og mannen, selv om han ikke vet at hun har fått hjelp. Siden forholdet tross alt er blitt bedre, vil hun ikke rippe opp i det som har vært ved å fortelle mannen at hun har måttet søke hjelp på grunn av hans overgrep mot henne. Om situasjonen i dag har kvinnene dette å si:

”Men nå er bare forholdet bedre, så jeg har... jeg er bare glad for det, for hver dag som går, at vi kan ha det litt bedre sammen.”

Björg

”Det er liksom litt mere sånn... ja, jeg er kanskje litt mere glad, jeg er ikke sånn, det er ikke noen som stadig forteller meg hvor brei jeg er over ræva og sånt, eller at jeg er senil og sinnssyk.”

Gerd

Selve forholdet til mannen er nok i sterkest grad det som har talt *for* å komme seg ut av situasjonen. Faktorene jeg vil diskutere i avsnittene under har i større grad vært med på å gjøre det vanskelig å be om hjelp og å bryte kontakten med overgriperen. Forholdet kvinnene hadde til mennene sine, og selvsagt overgrepene i seg selv, er derimot grunner som skulle tale for en skillsmisse, eller for å be om hjelp. De beskriver at overgrepene ble verre, eller virket verre, etter pensjonsalder, og dette kan ha vært det som gjorde at kvinnene til sist også gjorde noe med situasjonen. Det var en viktig del av rollen som mor og gift kvinne å være en ”god kone” for mannen, men når forholdet mellom ektefellene var som beskrevet over, er mitt inntrykk at kvinnene handlet mer ut fra et ”overlevelsesinstinkt” enn rolleforventninger og normer i forholdet til mannen.

6.3 Tradisjonelle kjønns- og familieroller

Det ser ut til at normer som på mange måter er fremmede for min generasjon, har hatt en viktig innvirkning på disse kvinnenenes liv. De kunne ikke skille seg. De har vanskelig selv for å sette fingeren på hvorfor, det var bare noe en ikke gjorde. De måtte holde masken utad, og holde familien sammen. 1950 og -60 tallet er blitt beskrevet som husmorrollens glansperiode. Kjernefamilien stod i fokus, og også politisk var det et mål at én inntekt skulle være nok til å forsørge en familie, slik at mødre kunne være hjemme og ta vare på familien og hjemmet (Skrede 1999).

Gerd forteller at hun måtte gifte seg fordi hun ble gravid, og at ekteskapet forpliktet. Hun måtte prøve i det lengste å holde familien samlet. Gerd ble allikevel faktisk skilt til slutt. Både hun og Björg sier at hadde de visst den gang det de vet i dag, ville de skilt seg med en gang. Uansett hva folk måtte si om det.

”Nei det, hadde jeg visst den gangen hva jeg vet nå om psykopater og hvor farlig det er å slå seg til med en sånn, så hadde jeg ikke gjort det.”

Björg

Gerd fortalte om hvordan det var å leve med overgrep som en del av hverdagen som ingen måtte få vite om:

”det var jo noe daglig, hele tiden. Jeg valgte bestandig å tie, og liksom bare la det gli, jeg valgte det. Og så utad måtte jo ingen vite noe, nei, ingen måtte vite noe sånt, jeg måtte gjøre det liksom, ja, gode miner til slett spill som de sier. Så jeg, men selvfølgelig, jeg hadde jo... kanskje kunne hatt et annet liv hvis jeg hadde valgt annerledes. Men, det er lett å være etterpåklok.”

Gerd

Hun snakket videre om at det i etterpåklokskapens lys ville vært bedre å bare skille seg med en gang og begynne på nytt:

” Ja. For det kan du ikke når du er over åtti. Det er for sent å begynne på nytt.”

Gerd

Begge forteller at de var inne på tanken om å skille seg allerede ganske tidlig i ekteskapet, men det ble med tanken, fordi de ikke så det å forlate mannen som en reell mulighet.

Det som fikk begeret til å renne over for Gerd, og som fikk henne til å forlate mannen til slutt etter et langt og vanskelig ekteskap, var rett og slett ren dødsangst.

”Ja, da, da, han tok kvelertak på meg, og... hva var det han var sinna for da? Nei, det var visst ikke noe i det hele tatt, og han hadde ikke noen grunn til det, han bare liksom plutselig tok det taket rundt halsen på meg. Og så etterpå så presset han hånden inn i ansiktet og vred den rundt, og da sa jeg til han ”nå er du, du er jo voldelig”, sa jeg. Og da var det, det var et eller annet som skjedde med øynene hans, og da tenkte jeg ”var du ikke bevisst i det øyeblikket?”

Gerd

Kvinnenes historier på dette feltet, kan sees i sammenheng med to av Goffmans begreper, rollene og stigmaet. På den ene siden fulgte det nok et visst stigma ved det å være skilt når disse kvinnene var yngre, et stigma som jeg tror er vesentlig mindre i dagens samfunn enn for eksempel for 50 år siden (jf. tabell 1 og 2). En skillsmisse, eller det å være skilt, kunne nok

ofte bli sett på som en karakterdefekt. Slik kvinnene uttrykker det ville en skilt kvinne kunne sees på som en kvinne med dårlig viljestyrke eller dårlig moral, som ikke klarte å leve opp til rollen sin som en god ektefelle.

Et stigma kan nok også knyttes opp mot offerrollen. I tillegg til et stigma i forbindelse med at det ikke var ”stuerent” å skille seg, fører det også med seg et betydelig stigma å være et offer for overgrep. En slik offerrolle vil stå i kontrast til normene om kjernefamilien og et godt og ”riktig” familieliv, som det i stor grad var kvinnens jobb å sørge for at familien holdt seg innenfor.

Videre kan kvinnene også ha fryktet stempelet som ”medskyldig”. Tankene i dagens samfunn rundt vold og overgrep i familien, har endret seg fra da disse kvinnene var yngre. De kunne frykte å bli møtt med holdninger som at ”it takes two to tango”, eller ”det er alltid to parter i en konflikt”. Overgrep i privatsfæren var noe som ikke hørte offentligheten til, og som kunne bli forklart med denne typen utsagn (jf. kapittel 1.3). Dette er holdninger det nok er mindre sannsynlig at et overgrepsoffer ville bli møtt med i dag.

Overgangen mellom stigmaets effekt og effekten av rollene og andres forventninger til hvordan en skal ”spille” rollen som mor og ektefelle, blir glidende. Bjørg og Gerd uttrykker at deres roller, deres oppgaver som gifte kvinner, i stor grad dreide seg om å ta seg av barna, vaske hus, lage middag, og generelt være en god kone for mannen. Kvinnen var den som måtte holde familien samlet, og holde familiens fasade utad. Man skulle fremstå som en lykkelig, vellykket og ”normal” kjernefamilie, og ansvaret for å skape og opprettholde dette inntrykket, hørte i stor grad til kvinnenes rolle. Samfunnets normer for hvordan rollen som gift kvinne skulle fylles, gjorde at kvinnene jeg intervjuet var bundet til mannen sin. De så ikke skillsmisse som en mulighet, rett og slett fordi det bare var noe en ikke gjorde. Noe lignende blir også beskrevet av Eisikovits og Winterstein (2005), der eldre kvinnelige overgrepsofre fortalte hvordan de var nødt til å holde masken utad for å beholde en viss respekt fra samfunnet rundt. Dette medførte stor ensomhet, fordi kvinnene måtte lide i stillhet og ikke kunne slippe noen inn på seg og fortelle hvordan de egentlig levde.

At kvinnene ble i ekteskapene, og ventet så lenge med å bryte eller å be om hjelp, kan nok i stor grad forklares med et trippelt stigma knyttet til det å være en skilt kvinne, det å være et

offer for overgrep, og det å være ”medskyldig”, samt kvinnenes forpliktelser i forhold til morsrollen og rollen som gift kvinne.

6. 4 Utradisjonelle kjønnsroller: yrkesaktivitetens betydning

Selv om det på mange måter virker som om tradisjonelle kjønnsroller og normer for familieliv hadde en stor innvirkning på disse kvinnenes liv, og gjorde det vanskelig for dem å bryte ut av overgrepshorholdet, er det også et motsetningsforhold her det er interessant å se på.

Begge disse kvinnene hadde arbeid utenfor hjemmet, noe som ikke var så vanlig for kvinner i deres aldersgrupper (jf. tabell 3). Jobben var disse kvinnenes mulighet til å komme seg unna mannen, der fikk de leve mer på sine egne premisser og styre selv hva de ville si og gjøre. Både Bjørg og Gerd beskriver jobben som en viktig del av livene sine, og forteller at de yrkesaktive årene var noen av de beste årene i deres liv. Her stilte de likt med sine kolleger, de hadde ikke en som hele tiden kom med angrep på dem, fysisk eller psykisk, slik situasjonen var hjemme.

”Og de tyve-femogtyve årene som jeg var i arbeid, ja det er vel nesten de femogtyve beste årene jeg hadde i ekteskapet tror jeg. Det var det selv om jeg hadde mye å gjøre. Så... så var allikevel det en veldig god tid. Ja.”

Gerd

Kan det dermed tenkes at det at disse kvinnene hadde jobb, det at de levde én del av livene sine utenfor mannens rekkevidde, har vært en medvirkende kraft til at de ble hos mennene sine? Ville de ha dratt, eller dratt tidligere, hvis de ikke hadde jobbene sine, med de mulighetene for å slippe unna mannen i hverdagen jobben innebar?

På den ene siden skulle en kanskje tro at det ville være lettere for disse yrkesaktive kvinnene å forlate sine menn, enn det ville være for en hjemmeværende kone som var avhengig av mannens inntekt. Allikevel ser vi jo at både Bjørg og Gerd ble i ekteskapene sine. Dermed kan det tenkes, som beskrevet over, at yrkesaktiviteten, til tross for å gjøre kvinnene mer selvstendige, også gjorde det lettere for dem å bli, i stedet for å dra. De hadde tross alt mulighet til å komme seg unna mannen innimellom, hele livet deres dreide seg ikke om familietilværelsen, og på den måten ville kanskje overgrepssproblemen virke mindre enn de ville gjort for hjemmeværende kvinner. Og samtidig som kvinnene levde et på mange måter

todelt liv, hvor den ene delen var uten mannen, hadde de allikevel de samme normene fra samfunnet å forholde seg til som andre kvinner. Dermed kan det faktisk kanskje tenkes at disse kvinnenes yrkesaktivitet gjorde det vanskeligere, snarere enn lettere, for dem å bryte ut av ekteskapet.

Bjørg: Jo da, jeg har vært i arbeid i over 40 år.

Intervjuer: Mhm, og da var vel kanskje det et sted hvor du kunne komme deg unna...?

Bjørg: Åja! Ja, jeg kunne ikke tenke meg å slutte i arbeidet nei, så det...

”Da jeg begynte å, å jobbe, da, eh, så ble jo allting bedre med økonomi og sånn og da kunne jeg kjøpe en ordentlig bil og, og alt dette here. Og da syns han det var veldig bra, så da var det jo, da ble det jo ganske ålreit. Og da tok vi jo sånne, hver sommer så tok vi en friuke, og så, så kjørte vi på sørlandet. Og da hadde, de turene var veldig fine, da hadde vi det veldig bra. Ja. Det var... Og da husker jeg han sa det til sønnene våre at, at det var veldig hyggelig å reise med mor, for det var så, hun var så grei og alt mulig på turen, da. Så det hørtes ut som jeg ikke var det ellers, da (ler).”

Gerd

Det ser ut til at jobben på denne måten gjorde det lettere å bagatellisere overgrepene, eller gjorde at overgrepene spilte en mindre rolle i kvinnenes liv enn de ville gjort hvis de ikke hadde arbeidet sitt. Frem til pensjonsalder hadde de jobbene sine, de måtte ikke leve med overgrepene hele tiden, og da var det kanskje også lettere å tenke at det ikke var så farlig, og at det ikke var så ille at det var noen grunn til å skille seg. Når de nådde pensjonsalder hadde de vært gift så lenge at det kunne virke unødvendig og skremmende å skille seg.

Jobben ga også en frihet og et pusterom som var viktig. Bjørg fortalte at hun etter å ha vært pensjonert en stund begynte å bruke det gamle barnerommet i huset som sitt fristed.

”Men, nå gjør jeg det, og har gjort det faktisk ganske mye, og det har, det merket barna altså. De merket det at nå fikk jeg et sted jeg kunne gå inn og være alene.”

Bjørg

Før hun fikk den muligheten, fortalte hun at det hendte hun låste seg inne på badet, for å slippe å sitte i stuen sammen med mannen. Hun hadde ikke noe annet sted enn badet å gjøre av seg da, hvis hun ikke ville være i nærheten av ham.

I litteratur om vold er det blitt diskutert hvorvidt normbrudd kan være med på å forsterke, eller sette i gang, en voldssituasjon (Eisikovits m.fl. 2002a, Møller 2000). På én måte brøt både Bjørg og Gerd med de tradisjonelle normene for kvinner i deres aldersgruppe, ved at de hadde arbeid utenfor hjemmet. Det kan dermed tenkes at mennene deres så en trussel i den selvstendighet dette arbeidet førte med seg for kvinnene, eller at de følte sin posisjon som familiens forsørger truet. Gerd fortalte blant annet at når hun begynte å arbeide hadde mannen vært veldig nøye med at hun fortsatt måtte gjøre alt arbeidet som hørte til husmorrollen også, og at hun klarte dette var en forutsetning for at hun fikk jobbe (jf. sitat under neste avsnitt).

Begge kvinnene sier at overgrepssituasjonen ble verre når de nådde pensjonsalder. Samtidig som de tradisjonelle kjønnsrollene gjorde det vanskelig å forlate mannen, kan også de utradisjonelle rollene ha gjort det vanskeligere nettopp på grunn av friheten det ga å ha jobb, og at overgrepene virket mindre tydelige de årene kvinnene jobbet. Gerd fortalte om overgangen til pensjonstiden på denne måten:

”Ja det var da liksom, det var vel egentlig da det... skar seg (...) Mhm. For da var jo jeg ei ”gammal kjerring” og han ville ha meg på institusjon, for jeg var jo ikke til noe nytte hjemme lenger, og... Han, ja til å begynne med, før jeg fikk disse problemene da med bena, nei så var det vel ikke så verst, for jeg stod på som jeg hadde gjort før, jeg hadde jo vært ute i full jobb i femogtyve år samtidig som jeg hadde alt husarbeidet ved siden av. Han skulle jo ikke hjelpe til med det, for det var jo mitt valg det å gå ut i jobb. Så da måtte jeg finne meg i å ha to jobber, da. Og så lenge jeg orket og greide det, så, så, ja så var det greit.”

Gerd

De tradisjonelle og de utradisjonelle rollene ser ut til å utgjøre et dobbelt press på kvinnene: på den ene siden har de presset fra de tradisjonelle kjønnsrollene, som alle kvinner vil ha, på den andre siden har de de utradisjonelle rollene, jobbene, som gjør at de slipper unna, har et eget liv ved siden av livet med overgriperen, som i motsetning til det en kanskje ville tro også kan ha gjort det vanskeligere å dra.

Møller (2000) skrev i sin bok om hvordan hjemmet kunne bli som et slags panoptikon når en lever med en overgriper. Han beskriver et ”fengsel” hvor en konstant blir overvåket og må passe på alt en sier og gjør. Dette ”fengselet” har en del fellestrekk med Goffmans totale institusjon. Ett viktig trekk ved totale institusjoner er at man ikke har frihet til å variere mellom ulike roller. Bjørg og Gerd hadde mulighet til å variere mellom ulike roller gjennom

jobben, og overgrepssituasjonen kan dermed ha virket mindre tvingende. ”Fengselet” i hjemmet virket mindre truende når de hadde et annet liv ved siden av. Om hjemmet var som en total institusjon, eller et panoptikon hvor mennene hadde full kontroll og overvåket kvinnene til en hver tid, så mistet dette noe av sin kraft når kvinnene ikke var tvunget til å tilbringe all sin tid der. Når kvinnene ikke lenger arbeidet, mistet de dette fristedet, som faktisk ser ut til å være en av faktorene som gjorde at kvinnene ikke gjorde noe med overgrepssituasjonen. Det var først på sine eldre dager de til slutt ba om hjelp.

Jobben skapte også et bredere nettverk, og gjorde det lettere å unngå noe av den ensomheten som Eisikovits og Winterstein (2005) beskriver i sin artikkel om ensomheten eldre kvinner som er utsatt for overgrep opplever. Hvordan nettverket rundt ofrene kan påvirke prosessen med å be om hjelp, både positivt og negativt, vil jeg diskutere nærmere i kapittel 8.

Siden begge kvinnene beskriver at overgrepssituasjonen ble vesentlig verre ved pensjonsalder, virker det som om jobben var en av årsakene til at kvinnene ble hos mennene så lenge. Enten var overgrepene faktisk færre og mindre alvorlige før pensjonsalder, eller så kan det ha virket slik fordi kvinnene da hadde et sted å ”rømme” til. Jobben kan ha gitt kvinnene inntrykk av å leve et mer ”vanlig” liv, siden de hadde muligheten til å tilbringe noen av døgnets timer i et annet miljø, i et nettverk hvor de samhandlet med kolleger og venner på lik linje med alle andre.

Gerd: (...) jeg har aldri hatt, aldri hatt mindreverdighetskomplekser overfor han, jeg har aldri følt meg noe mindre enn han. Selv om han har gjort hva han har kunnet, for å få meg til å føle meg så liten som mulig, det har han aldri greid.

Intervjuer: Nei, du begynte aldri å tro på det han sa?

Gerd: Nei, det gjorde jeg ikke. Nei. Jeg hadde så mange beviser på, på det motsatte, så...

6.5 Konklusjon

Jeg har i dette kapittelet trukket frem en del av de faktorene jeg har funnet i intervjuene, som har påvirket kvinnene i prosessen med å be om hjelp. Jeg har vist hvordan både tradisjonelle og utradisjonelle kjønnsroller har utgjort barrierer mot det å søke hjelp, mens selve forholdet til mannen nok er det som har virket sterkest den andre veien. Dette kan også forklare hvorfor kvinnene ba om hjelp så sent. Etter de ble pensjonert forsvant jobbarrieren, de hadde ikke

lenger den friheten og normaliteten jobben ga. Samtidig var normene rundt familieliv og skillsmisser sterkt endret da disse kvinnene ble pensjonert i forhold til da de var yngre. Dermed var det forholdet til mannen som først og fremst stod igjen, og som kvinnene ønsket å komme ut av eller i alle fall endre. Jeg vil trekke frem normer og rolleforventninger, og det tredoble stigmaet nevnt i avsnitt 6.3, samt kvinnenenes mulighet til et eget liv utenfor hjemmet, som hovedårsaker til at det tok så lang tid før kvinnene gjorde noe med overgrepssituasjonen. Funnene i avsnitt 6.4 om kvinnenenes yrkesaktivitet er overraskende. Det er vanlig å tenke at jobb fører til selvstendighet, og at kvinner i arbeid dermed ville ha lettere for å forlate en voldelig mann enn andre kvinner. Mitt inntrykk er allikevel at arbeidet gjorde at overgrepssituasjonen virket mindre alvorlig, og at jobben dermed utgjorde en form for unnskyldning for å bli hos mannen. Kvinnene fikk muligheten til å ”feie problemene under teppet” i større grad enn om de ville vært hjemmeværende.

7. Barn eller barnebarn som overgriper

7.1 Innledning

Den første store forskjellen jeg la merke til mellom intervjuene med de som var utsatt for overgrep fra ektefellen sin og de som var utsatt for overgrep fra et barn eller barnebarn⁷, var hvordan informantene snakket om overgriperen. Begge kvinnene jeg har fortalt om kalte mennene sine for psykopater, og kunne bruke mye negative ord i beskrivelsene sine av overgriperen. Informantene som var utsatt for overgrep fra et av barna eller barnebarna sine brukte derimot ikke negative ord i det hele tatt omtrent når de snakket om sin overgriper. Selv om overgrepshistoriene på mange måter er veldig like, ble de fortalt på svært ulike måter, nettopp med utgangspunkt i dette forholdet mellom offer og overgriper. Jeg vil derfor se på hvilke andre faktorer som er avgjørende for foreldrene i forhold til konene, i deres håndtering av overgrepene, og prosessen med å be om hjelp.

Jeg vil i dette kapittelet drøfte de faktorene som ser ut til å være spesielle for hvordan overgrepene håndteres i foreldre-barn forholdet. Jeg vil undersøke hva som kan ha påvirket disse informantene i prosessen med å be om hjelp. Jeg vil begynne med å ta for meg tradisjonelle foreldreroller, så se på det positive fokuset og bortforklaringer av overgriperens handlinger. Videre tar jeg for meg det å trenge hverandre, før en oppsummering av drøftingen i en foreløpig konklusjon.

7.2 Tradisjonelle foreldreroller

Goffman skriver at forholdet mellom foreldre og barn er et av de viktigste når man skal lære å gå inn i ulike roller. Rollene i et foreldre/barn forhold er roller alle mennesker får erfaring med, og noen av de første rollene vi lærer⁸. Dette er også roller vi tar frem igjen og bruker

⁷ Jeg vil noen steder i kapittelet kun skrive barn, ikke barn og barnebarn. Dette er bare for enkelhets skyld, og for å lette lesingen.

⁸ Mer presist: barnerollen er den første vi lærer, men gjennom denne lærer vi også om foreldrerollen og forholdet mellom de to rollene.

som grunnlag for interaksjon i andre sammenhenger og med andre personer senere i livet (Goffman 1976). Men hva går disse rollene ut på, og hvordan skal egentlig forholdet mellom foreldre og barn være?

Goffman viser til at både foreldrerollen og rollen som barn innebærer makt, selv om foreldrerollen er den som i utgangspunktet fører med seg størst åpenbar makt, for eksempel til å ta beslutninger og til å kommandere den andre. Det er nok ofte dette vi også tenker på i forbindelse med tradisjonelle foreldreroller: foreldrene bestemmer, de skal oppdra barna og lære dem å skille mellom rett og galt, godtatt og uakseptert oppførsel. Dette gjøres ved å fortelle barna verbalt eller med andre symboler (som kroppsspråk, stemmeleie eller også fysisk vold) hva de får lov til å gjøre, og hva de ikke får lov til. Det er i stor grad foreldrene som gjennom sin utøvelse av foreldrerollen ”skaper” barnet som sosialt samhandlende samfunnsmedlem. Denne rollen fører med seg et stort ansvar. Foreldrenes jobb er ikke bare å lære og oppdra, men også å beskytte og passe på. Her kommer barnas makt frem. Rollen som barn medfører retten til beskyttelse, først og fremst av sine foreldre, men også av andre voksne (Goffman 1976).

Selv om ingen av informantene uttrykker det rett ut, får jeg inntrykk av at det å bli utsatt for overgrep fra sine barn eller barnebarn medfører et visst stigma. Å være et offer innenfor en foreldre-barn relasjon innebærer at man har mislykkes i sin utøvelse av foreldrerollen på to punkter. For det første har man ikke klart å bruke den makten foreldrerollen skal være fundert på. Hvis man blir utsatt for overgrep har man ikke lyktes i å sette grenser, å vise hva som er akseptert oppførsel og å være den som har størst ”formell” kontroll over samhandlingen mellom partene. Foreldre skal ha kontroll, de skal kunne stanse uønsket oppførsel fra barnas side, og ha makt til å sanksjonere handlinger (eller fravær av handlinger) som ikke stemmer overens med normene for hvordan vi skal forholde oss til våre medmennesker. Hvis barna kan begå overgrep mot foreldrene er det tydelig at foreldrene ikke har den makten rollen deres normalt skal innebære, og de har ikke klart å gå inn i den tradisjonelle foreldrerollen som det er forventet at de skal fylle.

For det andre blir det ofte sett på som foreldrenes ansvar hvordan barna ender opp. Barn blir gjerne regnet som et ”produkt” av hvordan foreldrene har oppdratt dem og opplært dem, og da også et produkt av hvordan foreldrene har tolket og gått inn i foreldrerollen. Resultatet av dette er at foreldre som utsettes for overgrep fra sine barn kan frykte at det skal være deres

egen feil at barna har endt opp som overgripere, og lure på om det er noe de selv kunne gjort annerledes som kunne hindret overgrepene. Videre kan man også frykte at andre skal *tro* at det er foreldrenes egen feil, enten ved at foreldrene har gjort noe selv for å fortjene overgrepene, eller at de ikke har mestret rollen sin som foreldre. Frykten for stigmatisering i forbindelse med dette, kan gjøre det vanskelig for eldre som er utsatt for overgrep fra sine voksne barn eller barnebarn å be om hjelp. Å måtte be om hjelp for denne typen problemer kan sees på som å innrømme at man ikke har lyktes i foreldrerollen.

Samtidig ser jeg også eksempler i intervjuene på at informantene bruker en tradisjonell foreldrerolle for å forsvare det som har hendt i forholdet mellom dem selv og barna. Arne forklarer overgrepene fra sønnen sin blant annet med at han satte grenser og ikke ville gi sønnen penger uten videre. Han sier at han tror grunnen til at mange andre foreldre ikke blir utsatt for overgrep, er at de gir barna sine alt de peker på. Dette utsagnet kan sees i lys av Goffmans begrep om inntrykksstyring. Med denne kommentaren viser Arne at han er utsatt for overgrep nettopp fordi han utførte foreldrerollen på en god måte, ved å sette grenser og bruke den makten foreldre skal ha. Samtidig får også overgriperen en liten unnskyldning gjennom dette, sønnen til Arne har det jo vanskeligere enn andre ”barn”, siden han ikke får alt han peker på. Arne snur stigmaet, og viser at det faktisk kan være ”de andre” som fyller rollen som foreldre på en dårlig måte, ved å være for ettergivende. Overgrepene er kanskje prisen han må betale for å være en god far og oppdrager. En kan undre seg over om en slik tankegang kan være en åpning mot det å be om hjelp, overgrepene blir i mindre grad et personlig nederlag, rollen som offer blir en slags martyrolle.

Videre ser det ut til at makten forbundet med barnerollen også har mye å si for hvorvidt foreldrene ber om hjelp eller ikke. Som vist har man i rollen som foreldre en viss forpliktelse overfor barna, i form av beskyttelse og hjelp. Foreldre skal ta vare på og stille opp for barna. Gjennom intervjuene får jeg inntrykk av at mange av respondentene fortsatt ser på barna eller barnebarna sine som ”den lille snille gutten”.

”Nei fordi at jeg er glad i barnet, ikke sant, jeg er glad i, ja barnet sier jeg, han er nå en voksen mann, men for meg er han bare en gutt som, det er sånn det. (...) jeg føler så stor sorg fordi at jeg, det der fine, gode, fine barnebarnet mitt ikke er hos meg. Det er klart det er veldig vanskelig å skille mellom disse to individene, da, den narkomane, og den fine, gode, varme gutten. Den sorgen ligger der og verker og verker hos meg.”

Inger

Tanken om at de må hjelpe barna står sterkt, og ser ut til å gjøre det vanskelig å bryte ut av overgrepsholdet. Det var mange utsagn i intervjuene som dreide seg om at ofrene ikke kunne bryte med overgriperne, nettopp fordi det var barna eller barnebarna. De måtte jo tross alt hjelpe til hvis barna hadde det vanskelig, det var jo deres egen sønn, og han var snill innimellom. Det kan nesten virke som om maktforholdet mellom rollene som foreldre og barn blikker over når barna blir voksne. Foreldrene tenker fortsatt at det er deres jobb å beskytte barna, mens barna kan se ut til å gå inn i en rolle som minner mer om den opprinnelige foreldrerollen enn rollen som barn, hvor det nå blir barna som har den sterkeste makten. Det kan se ut til at foreldrene blir igjen i rollen som hjelpende far eller mor, mens barna utvikler sin rolle som barn til å bli noe mer eller annet enn den opprinnelig var, og utnytter barnerollens makt i større grad enn da de var yngre. De voksne barna går inn i en rolle som ser ut til å være en blanding mellom den opprinnelige foreldrerollen og den opprinnelige barnerollen.

I denne nye blandingsrollen er styrkeforholdet endret. Barna får mer av makten vi i utgangspunktet forbinder med foreldrerollen, samtidig som det ser ut til at de beholder noe av barnerollens uansvarlighet. I forholdet mellom foreldre og voksne barn er mitt inntrykk at makten vanligvis i stor grad byttes ut med en gjensidig respekt, barna gjør som foreldrene ønsker ikke fordi foreldrene tvinger dem til det, men av respekt for og takknemlighet til sine etter hvert gamle foreldre. Hos overgriperne i mitt materiale ser det ut til at de voksne barna får mye av foreldrerollens makt, men mangler respekten som normalt balanserer denne makten, og det er her problemene oppstår. Det kan se ut til at sosialiseringen hvor man lærer de ulike rollene, utviklingen av disse, og forholdet mellom dem, ikke har lyktes. De voksne barnas nye barnerolle ser ut til å mangle aspektet av respekt som nok er normalt i relasjonen mellom foreldrerollen og rollen til voksne barn.

7.3 Positivt fokus og bortforklaringer

Det klareste hovedtrekket, som gikk igjen i alle intervjuene der overgriperen var offerets barn eller barnebarn, var det positive fokuset. Respondentene hadde hele tiden et fokus på de gode sidene ved overgriperen og forholdet dem imellom. Også kvinnene som var utsatt for overgrep fra mennene sine, sa at mannen kunne være hyggelig og snill innimellom, men når overgriperen er barn eller barnebarn blir fokuset mye sterkere på de små positive hendelsene.

Informantene trekker frem enkeltepisoder som har foregått mellom overgrepene hvor sønnen eller barnebarnet har vært snill eller hjelpsom. Disse episodene blir så brukt for å ”bevise” at overgriperen ikke egentlig er en overgriper.

”Han har alltid vært veldig villig til å handle for meg og ta vare på meg og sånn.”

Inger

”For dem har jo vært snille, da, innimellom og hjelpsomme og, og sånn, da. Så jeg vil ikke kalle det dirkete overgrep sånn...”

Kjell

Et intervju som satte dette med bortforklaringer av, eller forklaringer på, overgriperen sine handlinger i et særlig interessant lys, var med Astrid som var blitt utsatt for økonomiske overgrep både fra sin sønn, og fra en som utga seg for å være hjemmehjelp. Om det faktisk var en hjemmehjelp eller ikke fant hun aldri ut av, men politiet ble kontaktet, og det ble mye oppstyr rundt saken. Hun kunne ikke forstå hvordan noen kunne lure til seg penger fra en eldre dame på den måten. Med sønnen så hun saken på en ganske annen måte. Han lurte til seg penger fra Astrid over en lang periode. Han var aldri voldelig, men spilte på morens dårlige samvittighet. Hvis moren sa nei til å gi ham penger, klaget han over hvor vanskelig han hadde det, slik at Astrid til slutt ikke klarte å si nei lenger. På denne måten fikk han etter hvert lurt til seg en god del penger, som aldri ble betalt tilbake. Dette snakket Astrid om på en helt annen måte enn det som skjedde med hjemmehjelpen. Hun ville nesten ikke kalle det overgrep det sønnen hadde gjort. I stedet sa hun at han nok hadde hatt det litt vanskelig den perioden, og at hun som mor måtte hjelpe ham. Hun valgte å se på det som om sønnen hadde hatt en sykdom de årene overgrepene foregikk, og brukte det som en unnskyldning for sønnens handlinger, og for å skille ”sønnen” fra ”overgriperen”. Selv om sønnen og hjemmehjelpen i bunn og grunn hadde gjort akkurat det samme, lurt til seg penger fra Astrid, så var det altså to vidt forskjellige historier hun fortalte, og to vidt forskjellige reaksjoner hun hadde kommet med på overgrepene. Det sønnen hadde gjort kunne i hennes øyne ikke sammenlignes med det hjemmehjelpen hadde gjort, selv om sønnen nok fikk lurt til seg betydelig større summer enn hjemmehjelpen.

Ved å holde dette positive fokuset, og se de gode sidene hos overgriperen mer enn de negative, blir det vanskelig å egentlig se på overgriperen som en overgriper, og definere det som foregår som overgrep. Definisjonen av situasjonen, og hvordan denne påvirker prosessen

med å be om hjelp skal jeg se nærmere på i kapittel åtte. Mitt inntrykk er at dette også kan sees i sammenheng med forholdet mellom rollene som foreldre og barn som er diskutert tidligere. Det kan se ut til at foreldrene blir sittende i en foreldrerolle som etter hvert viser seg å ikke passe, de blir blinde for at barna deres har endret seg, og ser ikke at barna har endret sin tilnærming til rollen som sønn eller barnebarn. Foreldrene holder fast ved at de må hjelpe og støtte barna, og ser ofte på barnas handlinger som et resultat av at barna har det vanskelig. På denne måten snur de fokuset vekk fra seg selv, det er barna som har det vanskelig og trenger hjelp, og som foreldre plikter man å hjelpe. Dette er også tydelig i prosessen med å be om hjelp, mange av foreldrene har tatt kontakt med hjelpeapparatet for å skaffe hjelp til barna, i stedet for til seg selv.

Det går også igjen i intervjuene at respondentene tror det de opplever er vanlig. På denne måten er det ikke bare deres sønn eller barnebarn som er en overgriper, de normaliserer overgrepene, og ufarliggjør dem på en måte, samtidig som de også forsvarer barnas handlinger. Dette er noe mange barn gjør mot sine foreldre, og derfor er det ikke så alvorlig.

”Eh, jeg tror det er vanlig, det tror jeg, at man opplever sånne ting, at man blir, ja at man blir slått av ungen sin. Og særlig at de skal ha penger, og mange de er ikke så på det, de gir de kanskje for mye sånn at det løser problemene på den måten.”

Arne

Intervjuer: Mhm. Tror du det er vanlig det dere har opplevd?

Inger: Eh ja, det høres sånn ut på andre folk når jeg nevner det at jeg har problemer med et barnebarn. Og at de synes at, ja det ser, jeg har liksom sagt det til de som er, de har jo sett meg, og de som vasker hos meg og som hjelper meg å dusje, at, og trodd at... ja, ja det er så mye fælt altså, så de ser nok en del av dette de også når de er rundt omkring. Vi er så forsvarsløse vi som er eldre, vet du.

”Det er mange som, ja, det trur jeg faktisk. (...) I alle fall av de jeg kjenner, som har hatt samma problemene og sånn, så har, ja... Det trur jeg jeg kan svare deg helt sikkert ja på. Atte det er mange som har, ja har hatt det på samma måten, da.

Kjell

Jeg undrer meg over om dette kan være noe de sier for å lette situasjonen for seg selv. Det er kanskje lettere å leve med overgrepene hvis en tenker at en ikke er alene i en slik situasjon. Dette kan være med på å hindre at de ber om hjelp, enten fordi det ikke vil være nødvendig å

be om hjelp for en situasjon som er ”normal”, eller, fordi overgrep *ikke* er vanlig, at det de selv opplever ikke kan være overgrep. Her kan Goffmans stigma kobles inn igjen. En slik normalisering av overgrepene kan gjøre at stigmaet ved å være utsatt for overgrep minker fordi avviket oppleves mindre når mange er i samme situasjon. Dette kan slå ut to veier, enten ved at det blir lettere å be om hjelp, fordi en ikke ser på seg selv som i en offerrolle som vil medføre et sterkt stigma. På den andre siden kan en slik normalisering føre til at en ikke ber om hjelp, fordi en tenker at det en opplever er vanlig, og dermed ikke noe å reagere så kraftig på.

Foreldrene kommer også med mange forklaringer som unnskylder overgriperens handlinger. Et av de klareste eksemplene var Arne som var blitt utsatt for overgrep fra sin sønn. Sønnen hadde gjort ting mot sin far som jeg tror de fleste av oss uten tvil ville kalle grove fysiske overgrep. Allikevel sa Arne da han møtte opp til intervjuet at han hadde vært usikker på om han egentlig var den rette til å stille opp til et intervju i forbindelse med overgrep, han ville jo tross alt ikke si at han hadde vært utsatt for noe særlig overgrep.

”Så jeg, jeg tenkte kanskje at han faller litt utenom dette her. For han har ikke... han har ikke hatt en jevn utvikling til det verre.”

Arne

Han forklarte sønnens handlinger med at han var psykisk syk, og sa også at siden sønnen ikke hadde hatt noen jevn utvikling til det verre, men snarere var blitt bedre, så var det feil å kalle ham en overgriper. Denne typen forklaringer gikk igjen i alle historiene der barn eller barnebarn stod bak overgrepene. Barna hadde hatt det litt vanskelig en periode, eller de var havnet i et dårlig miljø, eller var psykisk syke som i tilfellet med Arne og sønnen. De fleste kom også med andre forklaringer og unnskyldninger, og snakket for eksempel mye om at ”det var jo blitt bedre nå”. Dette kan kanskje sees på som et uttrykk for at rollene som foreldre og barn, og samhandling mellom parter i disse rollene, tradisjonelt ikke åpner for at overgrep skal kunne skje. Foreldrene ser ikke, eller vil ikke se, på overgriperen som en overgriper, og ser etter andre måter å forklare barnas handlinger på. Dette vil selvsagt påvirke hvorvidt de gjør noe med situasjonen og ber om hjelp eller ikke, og det kommer som nevnt frem i intervjuene at flere av informantene har bedt om hjelp på vegne av overgriperen, i stedet for å be om hjelp til seg selv.

7.4 Å trenge hverandre

En annen ting som går igjen i disse intervjuene, og som også til dels er kommet frem i avsnittene over, er at ofrene sier at overgriperne trenger dem. Arne, som var utsatt for overgrep fra sin sønn, fortalte at sønnen en periode fikk besøksforbud. Dette var en løsning Arne likte svært dårlig, og etter en stund lot han sønnen flytte inn hos seg igjen til tross for protester fra familien. Da jeg spurte ham hvorfor han valgte å la sønnen komme tilbake igjen til tross for råd og advarsler fra andre rundt seg, svarte han kort og greit at:

”Nei (liten latter), jeg synes at det er helt gærnt av dem å påstå noe sånt. For jeg visste jo at han, han trengte meg”.

Arne

Samtidig trenger også offeret barnet eller barnebarnet i mange tilfeller. De har ikke alltid så stort nettverk, og kan for eksempel trenge hjelp til å handle mat eller lignende som barnet bidrar med. Dermed oppstår det et gjensidig avhengighetsforhold. Om det dreier seg om en reell avhengighet er vanskelig å si. Kanskje er det slik at foreldrene *tror* at de har et slikt avhengighetsforhold, kanskje barna hadde klart seg greit på egen hånd, eller at de selv kunne fått hjelp fra andre til de oppgavene barnet eller barnebarnet bidrar med.

Inger var utsatt for overgrep fra sitt narkomane barnebarn. Overgrepene var grove, både psykiske, økonomiske og fysiske. Allikevel ville hun ikke bryte kontakten med barnebarnet. Hun fortalte om hans vanskelige oppvekst, og hvordan hun var den eneste som noen gang hadde støttet ham. Han trengte henne, og derfor kunne hun ikke la være å åpne døren når han ringte på. Samtidig trengte hun ham. Hun hadde vanskelig for å komme seg rundt, og fikk ofte hjelp av barnebarnet til å handle mat og den slags. Hun forteller at ofte var han så snill og hjelpsom som bare det, mens andre ganger, stakk han av med bankkortet hennes, og tok alt hun hadde av penger. Hun fortalte hvordan hun hver eneste måned fortet seg å betale husleien og andre regninger så fort pensjonen kom. Da visste hun at hun i alle fall var ferdig med regningene hvis barnebarnet skulle tømme kontoen hennes. Barnebarnet kontrollerte henne fullstendig, det var han som bestemte om hun hadde mat i kjøleskapet eller ikke, om hun kunne kjøpe seg en pakke røyk hvis hun ville det, eller om hun kunne gi de andre i familien gaver til jul.

Informantene ga uttrykk for at de ikke kunne bryte kontakten, eller risikere for eksempel at barnet kom i fengsel hvis de selv ba om hjelp, fordi barnet trengte dem. De fokuserte på hvordan barna kanskje ikke hadde noen andre som brydde seg om dem, og at de uansett ville trenge foreldrenes hjelp og støtte for å komme ut av den vanskelige situasjonen de var i.

Samtidig uttrykker flere av informantene at de trenger barna eller barnebarna også på et emosjonelt plan. De orker ikke bryte kontakten når det tross alt er deres egen sønn. Flere av dem har ikke så mye annen nær familie for eksempel, og trenger barnet for å ha et sosialt liv. Hvis overgrepene er prisen en må betale for å ha noen å snakke med og være sammen med, som de i tillegg er så glad i fra før, så er det kanskje et offer foreldrene er villige til å gi. Inger beskriver blant annet hvordan hun synes det er verdt det å ikke bryte kontakten med barnebarnet sitt, fordi de har det så fint sammen de gangene han ikke er ruset, eller når rusen er god.

Det er også viktig å huske på at informantene vil drive inntryksstyring under intervjuene. De har et ”forklaringsproblem” siden de har valgt å bli i en voldelig relasjon i stedet for å bryte med overgriperen. Ved å si at overgriperen ikke egentlig er en overgriper, men snarere en sønn eller et barnebarn i en vanskelig situasjon som de må hjelpe, forsvarer de hvorfor de selv ikke brøt kontakten og lot være å utsette seg for situasjoner som de visste kunne medføre overgrep. Dermed fremstår informantene som snille og omtenkssomme i stedet for svake og kanskje selvforskyldte ofre.

Overgrepene måtte stort sett være av en svært grov fysisk karakter før informantene ba om hjelp. I stedet ba flere av dem om hjelp på barnet eller barnebarnets vegne. Inntrykket jeg sitter igjen med etter intervjuene, er at det nok er svært tabubelagt å måtte be om hjelp til å beskytte seg mot sin egen sønn eller sitt eget barnebarn. Som nevnt tidligere i dette kapittelet vil det å være offer for overgrep fra sine egne barn medføre et sterkt stigma, som kan gi et negativt inntrykk av foreldrenes evne til å utføre sin rolle som foreldre. Dessuten tror nok foreldrene gjerne at hjelp til barna vil føre til at de selv også kommer ut av den vanskelige situasjonen de er i. Hvis overgriperen er ens egen narkomane sønn, som stjeler penger til å ruse seg, er det naturlig å tro at overgrepene vil opphøre hvis sønnen får hjelp til å komme ut av rusproblemene. Å be om hjelp på vegne av barna eller barnebarna kan dermed være en ”enkel løsning” for å få hjelp selv. Hvis overgriperen får hjelp vil en sannsynligvis slippe flere

overgrep, samtidig som en viser seg selv som en snill far eller mor som passer på og ønsker å hjelpe barna, i stedet for et offer som har mislykkes i sin foreldrerolle.

7.5 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg tatt for meg intervjuene med informantene som var utsatt for overgrep fra et barn eller barnebarn. Jeg har vist ulike faktorer som påvirket foreldrene i prosessen med å be om hjelp. Det største hinderet mot å be om hjelp, er nok rett og slett kjærligheten til barnet eller barnebarnet. Offeret vil beskytte overgriperen, og fordi overgriperen er en så viktig person for offeret, er det vanskelig å se overgriperen som en overgriper. Et viktig moment i disse intervjuene, i forhold til intervjuene i kapittel 6, er et generelt positivt fokus. Informantene trekker frem positive sider ved overgriperen, og dysser ned og bortforklarer de negative. Som for kvinnene i kapittel 6, utgjør stigmaet også her en viktig barriere. Å måtte be om hjelp til å beskytte seg mot sitt eget barn kan føre til sterk stigmatisering av offeret. I tillegg til det ”vanlige” offerstigmaet, kommer også et stigma som dårlig mor eller far. At barna blir overgripere kan bli sett på som et tegn på at foreldrene har mislyktes i å fylle foreldrerollen på den måten de er forventet å gjøre det. Noen åpninger mot å be om hjelp finnes det allikevel. Ofrene kan be om hjelp på vegne av barnet eller barnebarnet, og håpe at hvis barnet får hjelp, vil også overgrepene opphøre. På denne måten kan en si at de slår to fluer i ett smekk: de får hjulpet barnet eller barnebarnet, og lever dermed opp til normene om å være en god mor eller far, samtidig som det nok er sannsynlig at de selv vil slippe overgrep fremover, i alle fall så lenge overgriperen får en form for hjelp (for eksempel avrusning eller psykiatrisk hjelp). Et interessant alternativ var samtidig hvordan en av informantene fikk snudd stigmaet knyttet til å være en dårlig far eller mor, ved å si at overgrepene var et resultat av at han selv ikke var ettergivende i oppdragelsen, og at foreldre som ikke opplever overgrep fra sine barn kanskje slipper unna fordi de lar barna ture frem som de vil. Med denne vinklingen kan han forsvare seg mot negativ stigmatisering, og oppnår i stedet en ”martyrrolle”.

8. Sammenfattende analyse

8.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg drøfte noen forhold som går igjen i samtlige intervjuer, og som jeg mener er viktige faktorer for å forklare hvorfor og hvordan ofrene ber om hjelp. Jeg har valgt å dele inn kapitlet i kategorier som overskrider skillet mellom ektefellesakene og de sakene hvor overgriperen var offerets barn eller barnebarn. Selv om det i utgangspunktet er et stort skille i historiene jeg har fått høre avhengig av forholdet mellom offer og overgriper, er det allikevel en del som går igjen i alle intervjuene. Og selv om det er ulike faktorer innenfor disse to kategoriene som gjør det vanskelig å be om hjelp, er det også fellestrekk ved hvilke barrierer en møter og hva som skal til for å overstige disse.

Analysene er delt inn i kategoriene ”Definisjonen av situasjonen”, ”En privatsak”, ”Å be om hjelp”, og ”Forklaringsmodeller”. Som i de foregående analysekapitlene, avsluttes også dette med en foreløpig konklusjon.

8.2 Definisjonen av situasjonen

En ting som slo meg tidlig i arbeidet med å samle inn intervjuene, var at de fleste informantene hadde vanskelig for selv å definere det de hadde vært utsatt for som overgrep. De så ikke, eller ville ikke se, at en av deres nærmeste begikk overgrep mot dem. Samtlige av informantene ble spurt om hva de selv ville kalle det de hadde vært utsatt for, og om de syntes overgrep var en passende beskrivelse. Få svarte at de ville bruke ordet overgrep. Arne sier at han ikke vil kalle sønnen sin en overgriper fordi sønnen ikke hadde en jevn utvikling til det verre.

”Nei, det har ikke vært så mange ganger det har vært overgrep, men... (...) jeg vil ikke si at han har vært noen voldelig person igrunn. Så jeg, jeg tenkte kanskje at han faller litt utenom dette her. For han har ikke... han har ikke hatt en jevn utvikling til det verre.”

Arne

Kjell sa at han ikke ville si han og hans kone var blitt utsatt for overgrep, men snarere at de var blitt ”lurt” litt.

”Du kan si økonomisk så har vi vel blitt lurt littegranne (ler litt), det må jeg si, ja. Så... (...) Nei, jeg vil ikke kalle det overgrep. Det... For dem har jo vært snille, da, innimellom og hjelpsomme og, og sånn, da. Så jeg vil ikke kalle det direkte overgrep sånn...”

Kjell

Astrid sa at hun så det som om sønnen var syk, ikke en overgriper, den perioden overgrepene pågikk. Anne fortalte om hvordan en av sønnene truet foreldrene med kniv, og at Anne til slutt fikk kastet ham ut. Hun opplevde beskyldningene hun har fått fra mannens side, om at det er hennes skyld at denne sønnen senere døde, som større overgrep enn det sønnen gjorde mot henne og mannen. Og Bjørg fortalte om hvordan det tok mange år før hun egentlig skjønnte at hun var utsatt for overgrep. Ekteskapet hennes var preget av overgrepene helt fra starten, så hun trodde i lang tid at det var sånn det var å være gift, og at det var vanlig at ektefeller holdt sammen kun for barnas skyld. Det som til slutt gjorde at hun ble bevisst på situasjonen, var møter med venninner. Når hun hørte hvordan de snakket om sine ekteskap og sine menn, la hun etter hvert merke til at det var noe i deres historier som ikke stemte overens med hennes egne erfaringer.

”Nei, det kom mer suksessivt, jeg var ikke oppmerksom på at det var noe galt heller faktisk i flere år for jeg trodde alle hadde det slik. Jeg ble litt forbauset over at folk kunne bo sammen når de ikke hadde barn sammen for eksempel, for det var jo bare barna som bandt to stykker sammen, altså det hadde jo ikke noe mer å si det de gjorde med hverandre, når de ikke hadde barn. Så det... jeg skjønnte ikke selv alvoret i det hele, før det var gått ganske lang tid.”

Bjørg

Det kan nok være flere årsaker til at informantene har vanskelig for å se at de faktisk er utsatt for overgrep. Noen ganger kan det være fordi de ikke har referanser til et tilsvarende forhold uten overgrep, overgrepene blir det normale, andre ganger fordi de ikke ønsker å se hva som faktisk skjer. En velger å ikke definere situasjonen som et overgrep, fordi en ikke tror at overgrep kan foregå i et slikt forhold, eller fordi en ikke ønsker å innse hvordan forholdet til overgriperen egentlig er. Når en ikke ser på seg selv som et offer i en overgrepssituasjon, er det også naturlig at en ikke gjør noe med overgrepene og ber om hjelp.

Jeg har inntrykk av at en situasjonsdefinisjon med utgangspunkt i at informantene ikke så på overgriperen som en overgriper, og overgrepene som overgrep, har vært en viktig faktor for at det har tatt svært lang tid før mange av dem ba om hjelp og forsøkte å komme ut av situasjonen. Her er det naturlig å trekke inn Thomasteoremet som ble nevnt i kapittel 2.3.1. Man handler ut fra en definisjon av situasjonen, ut fra hvordan en selv ser og oppfatter verden rundt seg og forholdet til sine medmennesker. Nå informantene mine ikke ser selv at de er utsatt for overgrep, er det også naturlig at de ikke vil handle slik vi vil forvente at personer som er utsatt for overgrep handler. De ber ikke om hjelp for et problem de ikke selv ser at de har, naturlig nok. Men det kan også være at de velger å lukke øynene for det som skjer fordi de vet at hvis de definerer situasjonen som overgrep, kreves også handling deretter. Ved å omdefinere det som skjer, eller å overse det, kan de unngå en vanskelig og kanskje også fryktet konfrontasjon.

Normer og forventninger til rollene i et familieforhold kan nok også ha gjort det vanskeligere å definere det som har hendt som overgrep. Som Goffman skriver, handler vi ofte med utgangspunkt i tidligere definisjoner av situasjoner (Lemert og Branaman 1997). Normene for hvordan familieliv skal være, og for hvordan rollene som mor eller far, kone eller barn skal fylles, åpner ikke for overgrep. Interaksjon mellom personer i disse rollene, slik den er forventet å skulle foregå, rommer normalt ikke overgrep og vold. Dermed kan det være vanskelig å se hva som egentlig skjer hvis ofrene i møte med overgriperne handler ut fra tidligere situasjonsdefinisjoner som bygger på normene for interaksjon innad i familier.

Eva Lundgren bruker begrepet ”voldens normaliseringsprosess” for å betegne hvordan misshandlede kvinner tilpasser seg, og etter hvert kommer til å oppfatte volden som en naturlig del av hverdagen (Lundgren 2004). Møller beskriver også hvordan en etter hvert tilpasser seg en håpløs situasjon og normaliserer det unormale. ”I avmektigheten dannes falske forestillinger, selvbedrag og myter: kvinnen (og andre) kan bagatellisere hendelsene eller velge å ”normalisere” voldsutøvelsen. Fordi mannen er ”syk” eller drikker, fordi han er arbeidsløs, frustrert eller stresset, unnskyldes han.” (Møller 2000: 86). Som vist i kapittel 7, er særlig foreldrene flinke til å unnskyldes barnas handlinger, og komme med historier som skal forklare og til en viss grad forsvare hvorfor barna har handlet som de har gjort. På denne måten definerer en overgrepene som noe annet enn overgrep. Det er ikke overgrep som er

problemet, men overgriperens problemer. Dette kommer også til syne i hvordan informantene har bedt om hjelp, som jeg kommer tilbake til under 8.4.

8.3 En privatsak

Samtlige av mine informanter fortalte at de hadde andre mennesker rundt seg som var klar over overgrepene. Det kan ha vært familiemedlemmer, kollegaer, venner eller en lege. I noen tilfeller var det bare en eller to som visste, i andre tilfeller var det flere. Det er allikevel tydelig hos alle informantene at det at de ble utsatt for overgrep, var noe de ikke ønsket at andre skulle vite om. De måtte holde fasaden, og unngå så godt de kunne at andre skulle få vite hvordan forholdene i hjemmet egentlig var.

Det ser ut til at informantene i stor grad ser på overgrep som en privatsak når de skjer innad i familien. Som beskrevet i kapittel 1 har ikke vold og overgrep i familien alltid vært sett på som et problem, og i alle fall ikke et problem en skulle bringe ut i offentligheten. Det kan virke som om en del av informantene fortsatt har en tanke om at overgrep i familien ikke er noe en skal bry andre med. Det er en privatsak, problemer i familien skal også forsøkes løst innad i familien. Familievold er ikke alvorlig nok til at en kan trekke inn et hjelpeapparat.

Inntrykket jeg har fått gjennom mine intervjuer er at de som vet om overgrepene sjelden gjør noe med dem. Det ser ut til at både offeret og andre ser på overgrep innad i familien som en privatsak, og noe en ikke skal blande seg inn i. Gerd fortalte at det ikke var noen utenfor den aller nærmeste familien som visste hvordan mannen hennes var. Utad var han hyggelig og sjarmerende, mens hjemme ble hun utsatt for grove psykiske og fysiske overgrep. Deres felles venner ante ingen ting. Og de få i familien som visste, sa aldri noe om det. Som Gerd selv sier, tror hun ikke de ville gjøre situasjonen enda vanskeligere for henne ved å blande seg. I stedet viste de medfølelse og hjelp og støttet henne ellers.

Jeg kan kun spekulere i årsakene til at de som har visst om overgrepene i liten grad har gjort noe med det. Det kan være fordi de ikke vil blande seg i en vanskelig situasjon, eller det kan være ut fra et ønske om å beskytte offeret. Goffman kan nok også trekkes inn her. De som visste kan ha tenkt at stigmaet ved å være utsatt for overgrep er så sterkt at offeret vil få det enda vanskeligere dersom situasjonen ble allment kjent. Eller de kan ha vært redde for at overgriperen skulle finne ut at også andre visste, og begå ytterligere overgrep for å straffe

offeret som da kan mistenkes for å ha sladret. Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress har kommet med en rapport med tittelen ”En privatsak?” (Hjemdal og Juklestad 2006) etter en kvantitativ studie om overgrep med svar fra et representativt utvalg eldre i Norge. Her kom det frem at 70 % av alle eldre ville la vær å blande seg hvis de visste at en nabo var utsatt for overgrep fra et familiemedlem. I rapporten blir det konkludert med at mange rett og slett ser på denne typen ting som privat, og at det er noe en ikke skal blande seg i (Hjemdal og Juklestad 2006).

Det ser ut til at et nettverk rundt overgrepsofferet som kjenner offerets situasjon, kan slå ut både positivt og negativt. Nettverket kan være de som gir et ekstra ”spark bak”, eller den ekstra støtten og selvtilliten som trengs, og som får offeret til å be om hjelp til slutt, eller som ber om hjelp på offerets vegne. Men, slik jeg har beskrevet over, er det ikke alltid nettverket rundt ofrene tar tak i saken i det hele tatt. På denne måten kan nettverket snarere ha en negativ effekt på offerets prosess med å be om hjelp. Det at noen vet, uten å gjøre noe med det, kan forsterke offerets barrierer i forhold til et stigma og normer for ekteskap og familieliv. Når ofrene ser at andre vet men ikke handler ut fra denne kunnskapen, sender det et tydelig signal om at de normene som ofte hindrer offeret fra å be om hjelp, i aller høyeste grad er til stede. Et tydelig eksempel på dette kom fra Gerd som fortalte at familien hennes visste om overgrepene helt fra tidlig i ekteskapet, men at de aldri sa noen ting om det. Hun tror selv at de lot være å bringe temaet på bane fordi de ikke ville gjøre situasjonen enda vanskeligere for henne, men det var tydelig at de visste, og de trøstet og støttet henne så godt de kunne uten å ta tak i selve problemet. Her ser det tydelig ut til å være noe som holdt igjen, kanskje frykten for stigmatisering, som gjorde at familien ikke prøvde å hjelpe Gerd ut av situasjonen. Når hun visste at de visste men uten å gjøre noe direkte for å hjelpe henne, ble disse normene og faren for et stigma svært tydelig også for henne. Hun forstod hvorfor familien ikke ville få overgrepene ut i lyset, og visste at det var tabubelagt og stigmatiserende både å være offer for overgrep, og å være skilt.

Flere av informantene forteller at de har snakket med legen sin om overgrepene, og legen er ofte den eneste som vet noe, eller eventuelt den eneste offeret selv har beskrevet situasjonen for. Legen har taushetsplikt, og det er tydelig at dette er en hovedårsak til at ofrene betror seg nettopp til denne. Ved å snakke med en person som en vet normalt ikke kan bringe problemet videre, får en mulighet til å be om hjelp, eller be om trøst og få en å snakke med, uten at en trenger å være redd for stigmatiseringen mange frykter hvis de deler problemene sine med

andre fortrolige. Legen kan, i alle fall vanligvis, ikke si noe, dermed trenger en ikke frykte at historien skal spre seg.

Gerd: Jeg hadde, jeg hadde jo fastlegen min, da, og hun gikk jeg jo da gjennom en periode på nesten tredeve år var det vel, hvert fall så lenge hun praktiserte. Jeg var jo hos henne da senest, ja det var vel sommeren for noen år siden, for da, da skulle hun slutte.

Intervjuer: Åja. Visste hun om problemene deres?

Gerd: Ja jeg, henne fortalte jeg alt til, jeg fortalte aldri noe til andre, utelukkende til henne, for jeg tenkte at jeg må ha én sikkerhetsventil, og da vil jeg ha den hos en som støtter meg, som forstår meg, og en som har taushetsplikt og så videre sånn.

Spesielt kvinnene i ektefellesakene har helt tydelig følt seg nærmest forpliktet til å bite tennene sammen og tie om overgrepene. Det kommer klart frem hos begge to at de ikke *kunne* fortelle noen om mannens overgrep. Kvinnene måtte rett og slett holde masken, og gjøre det de kunne for å opprettholde fasaden om et normalt og godt familieliv. De følte seg forpliktet til dette, fordi de var gift. Rollen som gift kvinne, og normene for hvordan denne rollen skulle fylles, har gjort det vanskelig for kvinnene å involvere nettverket i sin situasjon. De kunne ikke fortelle noen om hva som skjedde, og de kunne ikke be om hjelp. Det ser ut til at disse to tingene i stor grad går ut på ett, og uansett om de ville fortelle bare for å få trøst og støtte, eller for å få konkret hjelp, risikerte de stigmatiseringen fra samfunnet rundt, som ville se ned på en kvinne som ikke klarte å opprettholde fasaden og fylle rollene som mor og kone på en tilfredsstillende måte.

I de sakene hvor overgriperen var offerets barn eller barnebarn var det ofte vanskeligere å holde problemene skjult, særlig hvis overgriperen var narkoman. Som Kjell beskrev det, var det vanskelig å unngå at naboer og familie fikk greie på hvordan forholdene var, når den narkomane sønnen kom og gikk i leiligheten. Selv om det kunne være et tabu med en narkoman sønn, og noe en ikke ville at folk skulle få greie på, var det rett og slett umulig å holde det skjult. I disse sakene var det altså ofte et større nettverk rundt ofrene som visste hva som foregikk, men det var nok allikevel ikke alle som visste om overgrepene, selv om de viste at barnet eller barnebarnet i familien hadde rusproblemer.

Det inntrykket jeg har fått av de som har visst om overgrepene, er kun basert på den informasjonen jeg har fått gjennom intervjuene med ofrene. Jeg kan derfor ikke vite noe sikkert om hvorfor mange ikke har gjort mer, eller om de har gjort noe i det hele tatt for å

hjelpe, eller om de eventuelt har prøvd å hjelpe uten at offeret vet det. Det ofrene selv beskriver som årsaker til at nettverket ikke gjør mer, er at de frykter å gjøre situasjonen vanskeligere for offeret, enten ved et stigma, ved at det å ta tak i problemene kan føre til at overgriperen hevner seg på offeret, eller fordi de ser på overgrepene som en privatsak.

Nettverket rundt ofrene kan også være direkte kritiske, og ikke tro på offeret hvis han eller hun forteller om overgrepene. Et slikt nettverk, som ikke støtter, men snarere kritiserer, vil neppe gjøre det enklere for ofrene å komme seg ut av overgrepssituasjonen. Historier om slike reaksjoner har imidlertid ikke kommet frem i intervjuene som er gjennomført til denne studien, men flere av informantene *fryktet* å ikke bli trodd. Denne frykten i seg selv kunne være sterk nok til at de ikke turte å fortelle eller å be om hjelp.

Det kan tenkes at et nettverk som vet, og som virkelig tar opp problemet direkte, kan være med på å gjøre det enklere å be om hjelp, men i mine intervjuer har nettverkene snarere hatt en motsatt virkning, også når de har forsøkt å støtte.

8.4 Å be om hjelp

Denne delen er todelt. For det første vil jeg se på *hva* som har fått respondentene til å til slutt be om hjelp. For det andre *hvordan* de gjorde dette.

Analysene over kan tyde på at én av hovedårsakene til at ofrene blir værende i overgrepssituasjonen så lenge, er deres definisjon av situasjonen. Med utgangspunkt både i Thomas-teoremet og Goffmans forståelse av situasjonsdefinisjonen, vil ikke ofrene handle som om de var utsatt for overgrep, og gjøre noe med overgrepssituasjonen, så lenge de ikke faktisk ser på det som skjer som overgrep. Hva er det så som får de til å endre sin definisjon av situasjonen, ofte etter mange år med overgrep?

I følge Goffman blir ikke situasjonsdefinisjonen fremforhandlet mellom samhandlingspartene i en hver situasjon hvor de møtes. Som regel bygger man på tidligere definisjoner fra lignende møter med den eller de samme samhandlingspartnerne (Lemert og Branaman 1997).

Samhandlingen er dermed preget av vaner. Det er tydelig at ofrene fortsetter å handle med utgangspunkt i en slik ”gammel” situasjonsdefinisjon, selv om overgriperne gjennom sine handlinger endrer samhandlingens karakter. Hvorvidt ofrene faktisk ikke ser, eller velger å

ikke se, denne endringen er vanskelig å si. Jeg vil anta at en kombinasjon gjør seg gjeldende hos de fleste av dem.

Gjennom intervjuene har jeg fått inntrykk av at en ny definisjon av situasjonen kan oppstå på to måter. Enten kommer den gradvis, eller så blir man tvunget til å omdefinere samværet i en dramatisk akuttsituasjon. I noen tilfeller kan det også være en kombinasjon av disse, som til slutt får offeret til å be om hjelp.

Begge kvinnene som ble utsatt for overgrep fra mennene sine beskrev hvordan de ganske tidlig i ekteskapet forstod at noe var galt. For Bjørg var forståelsen av at hun ble utsatt for overgrep noe som kom suksessivt. Hun forstod det ikke selv i begynnelsen, men litt etter litt, blant annet gjennom å høre om hvordan samhandling mellom ektefeller foregikk hos andre, forstod hun at hun var utsatt for overgrep. Hennes nye situasjonsdefinisjon ble konstruert gjennom en gradvis fremtredende ny forståelse av hvordan samhandlingen mellom henne og mannen foregikk. Situasjonen var noe annerledes for Gerd. Også hun forstod gradvis at forholdet mellom henne og mannen var preget av overgrep, men det var en alvorlig akuttsituasjon som fikk henne til å forlate mannen, og som virkelig åpnet øynene hennes for hvor alvorlig situasjonen var (jf. sitat i kapittel 6.3).

Også i sakene der overgriperen er offerets barn eller barnebarn ser jeg en lignende utvikling, til tross for at flere av disse fortsatt ikke vil kalle overgrepene for overgrep. Dette utgjør en forskjell i forhold til ektefellesakene. Den nye definisjonen av situasjonen gjør at ofrene enten ber om hjelp på overgriperens vegne, eller for seg selv i en akuttsituasjon hvor de frykter for eget liv. Det ser dermed ut til at de ikke nødvendigvis trenger en situasjonsdefinisjon hvor de ser seg selv som ofre for overgrep, men en definisjon av en situasjon som er alvorlig og vanskelig både for dem selv og overgriperen, hvor overgriperen trenger offerets hjelp. Også her finner jeg i noen av intervjuene en kombinasjon av disse utviklingene, for eksempel hos Arne som både ba om hjelp på vegne av sønnen ved flere anledninger, men som til slutt også ba om hjelp for seg selv i en alvorlig akutt situasjon. I noen tilfeller kan også en ny situasjonsdefinisjon oppstå i samarbeid med andre, ved at en person i offerets omgangskrets påpeker at det offeret opplever faktisk er overgrep.

Hvordan er det så respondentene ber om hjelp, enten etter å ha skjönt at de er utsatt for overgrep, eller er i en situasjon som er så alvorlig at noe må gjøres?

Det kommer tydelig frem i intervjuene at selv når respondentene ønsket å be om hjelp, møtte de barrierer i form av et fraværende eller vanskelig tilgjengelig hjelpeapparat. For mange av oss som ikke har opplevd overgrep i familien, vil det virke naturlig å kontakte politiet når man for eksempel blir slått eller frastjålet penger. Hos mine informanter er derimot kontakt med politiet noe de gjerne vil unngå. Enten tror de ikke overgrepene er alvorlige nok til at de er noe å bry politiet med, eller så ønsker de ikke å gjøre situasjonen enda vanskeligere for overgriperen enn den allerede er, ved å koble inn politiet og i ytterste konsekvens få satt sitt eget familiemedlem i fengsel. Inger fortalte hva som skulle til før hun ringte politiet:

Inger: Men den panikken og, nå skal, nå kan du dø, den gjør at vi må kontakte politiet.

Intervjuer: Mhm. Men det er det som må til, det er såpass sterke ting som må til før du gjør noe sånt?

Inger: Ja, det må det. Og da vil jeg ikke anmelde ham fordi at jeg ikke orker å tenke på at han skal sitte i cella.

Dette viser igjen tydelig noe av det jeg nevnt i forhold til foreldrerollen (kapittel 7.2): foreldrenes, eller i dette tilfellet bestemorens, streke ansvarsfølelse overfor barna, som utgjør en viktig del av foreldrerollen slik Goffman beskriver den.

Respondentene tar kun kontakt med politiet i de groveste akutte tilfellene, i situasjoner hvor de frykter for livet. Den hjelpen politiet kan tilby, er ofte hjelp ofrene ikke ønsker. Til tross for overgrepene, kommer det tydelig frem at de fleste av informantene tross alt er glade i overgriperne. De ønsker ikke å gjøre livet vanskeligere for overgriperen, særlig hvis overgriperen har rusproblemer. Disse har gjerne nok problemer, for eksempel med politiet, fra før av. I tillegg vil fengsel eller besøksforbud føre til at offer og overgriper ikke kan ha kontakt lenger, og dette er noe flere av ofrene har fryktet.

Inger, som kontaktet politiet i en slik akutt krise med barnebarnet, er nå utstyrt med voldsalarm, mens barnebarnet har fått besøksforbud. Da jeg spurte henne om hvordan hun syntes besøksforbudet fungerte, svarte hun:

”Fryktelig! Jeg syns det er helt forferdelig. Jeg har så lyst til å vite om han har det godt og om han er mett og om han har snusen sin og...”

Inger

I stedet for å være glad for at hun endelig slapp å bekymre seg for om hun hadde råd til mat, eller at han plutselig skulle ringe på i heroinrus og være voldelig, var hun redd for hvordan han hadde det. Også sønnen til Arne har hatt besøksforbud, men Arne lot etter hvert sønnen flytte hjem til seg igjen. Han ønsket ikke å bryte kontakten med sønnen, og syntes andres kommentarer om at det var lite lurt å la sønnen flytte hjem igjen var lite gjennomtenkte. Han visste jo at sønnen trengte han.

En del av informantene har også lett lenge etter et sted å få hjelp, og prøvd å henvende seg til for eksempel sosialkontor, leger og psykologer uten å få den hjelpen de har hatt bruk for. Andre lot være å be om hjelp i lang tid nettopp fordi de ikke syntes noen av disse stedene passet. Bjørg fortalte om hvordan hun var på utkikk etter et sted å henvende seg i flere år, etter at hun forstod at hun var utsatt for overgrep fra mannen:

”Hm... Jeg gikk og lette etter, faktisk, et sted å få hjelp, for da var jeg jo klar over, mere klar over forholdene, hvordan jeg hadde det. Og når jeg da leste om Vern for Eldre da tenkte jeg at det måtte være midt i blinken for meg. Og da var det så nytt, at det var helt... Nei de, verken de eller jeg visste hvordan det skulle gripes an, men det var sånn. Og før da, så, ja det var sånn at jeg visste aldri hvor jeg hadde ham...”

Bjørg

Det som til slutt får informantene til å be om hjelp, etter å ha levd med overgrep i lengre perioder, ser ut til å være to ulike faktorer. Den ene innebærer at ofrene har fått en ny definisjon av situasjonen, de ser at de er utsatt for overgrep, og handler med utgangspunkt i denne forståelsen. Dette er en prosess som kan ta lang tid, eller skje brått. De som søker hjelp på vegne av overgriperen, kan imidlertid ikke sees innenfor disse rammene. For disse har jeg inntrykk av at det å søke hjelp på vegne av overgriperen blir en ”enkel løsning”, eller kanskje den eneste muligheten de selv kan se de har til å få hjelp. Ved å henvende seg til et hjelpeapparat på denne måten trenger man ikke omdefinere situasjonen til en overgrepssituasjon, en trenger ikke innse at man faktisk er utsatt for overgrep fra en av sine nærmeste (jeg tror dette er en krass innsikt for de som får den, som kan være vanskelig å takle). På denne måten slipper de også å frykte stigmaet som følger med offerrollen. Å be om hjelp på vegne av overgriperen innebærer også en grad av inntrykksstyring, en kan fremstille seg selv som en god far eller mor som passer på og tar ansvar for sine barn. At det allikevel tar tid å be om hjelp også for disse, vil skyldes de øvrige barrierene de støter på, som de som ble beskrevet i kapittel syv. Faren her, som noen av informantene har fått erfare, er at

hjelpeapparatet ikke ser hvor alvorlig saken er, og legger mye av ansvaret for å hjelpe overgriperen tilbake på offeret.

8.5 Forklaringsmodeller

Med utgangspunkt i begrepene årsakshandlinger og viljeshandlinger vil jeg også kort beskrive hvordan ofrene selv forklarer overgriperens handlinger. Begrepene årsakshandlinger og viljeshandlinger er inspirert av Skjørtens doktorgradsavhandling om menn som mishandler, hvor hun skiller mellom årsaksforklaringer og hensiktsforklaringer på volden (Skjørtten 1993).

Det er et interessant skille i hvordan de to gruppene av ofre forklarer overgriperens handlinger. I barn/barnebarne sakene blir overgrepene forklart som årsakshandlinger.

Overgriperen handler som han gjør på grunn av bakenforliggende årsaker som gjør at han er i en vanskelig situasjon. Et eksempel kan være når foreldrene forklarer overgrepene med at overgriperen er narkoman (i foreldrenes øyne syk) og trenger penger for å finansiere et narkotikaforbruk han ikke har kontroll over. Overgrepene skyldes faktorer som i stor grad blir sett på som utenfor overgriperens kontroll. Overgriperen begår ikke overgrep fordi han er ”slem”, overgrepene er snarere et middel for å oppnå et mål om for eksempel penger.

Kvinnene som er utsatt for overgrep fra sine menn, har andre forklaringer på overgrepene. Kvinnene beskriver en situasjon der overgrepene er mer et mål i seg selv, ikke et middel for å nå et annet mål. Overgrepene er noe villet fra mannens side, og blir forklart med noe som kan sammenlignes med karakterdefekter i Goffmans beskrivelser av stigmaet. Det er noe galt med mannen, han begår overgrepene fordi han er en ”dårlig” person. Samtidig kaller kvinnene mennene for psykopater, og begge forteller at de ikke tror mennene skjønner at de gjør noe galt. Dette gir inntrykk av at de tillegger mannen en psykisk defekt, en form for sykdom, som dermed svekker forklaringen med viljeshandlinger. Slik blir mennenes handlinger også en form for årsakshandlinger, de handler som de gjør fordi de er psykopater, de lider av en form for sykdom. Det kan allikevel tenkes at kvinnene bruker ordet ”psykopat” med utgangspunkt i en mer ”allmenn” ikkepsykologisk forstand. Ord som ”psykopat” kan bli brukt nærmest som et skjellsord, og for å beskrive ondskap snarere enn en diagnose.

Når overgrepene blir sett på som årsakshandlinger blir det lettere å unnskyldte overgriperen, overgrepene blir noe utenfor personen. Dette kan sees på som en overlevelsesstrategi som

også Eisikovits m.fl. finner igjen i en av sine artikler (Eisikovits m.fl. 2002b). Hos kvinnene i ektefellesakene blir mer av skylden for overgrepene lagt direkte på mennene, overgrepene er i større grad mennenes ansvar. Inntrykket fra intervjuene er også at kontrollaspektet ved overgrepene var til stede i en helt annen grad hos ektefellene enn hos foreldrene. Slik overgrepene blir beskrevet hadde mennene et ønske om kontroll over ektefellen, mens barna og barnebarna ikke ønsket kontroll i samme grad, de hadde ofte andre mål med overgrepene (i hovedsak penger), eller begikk overgrep fordi de var syke, ikke med utgangspunkt i ”ondskap”. Det ser ut til at informantene mener at overgrepene fra barna er uttrykk for en tilstand, mens de hos mennene har utspring i en egenskap. Dette kan kanskje også forklare hvorfor ingen av konene ba om hjelp på mannens vegne, slik flere av foreldrene gjorde for barna.

8.6 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg gitt en analyse av forhold som har vist seg viktige i prosessen med å søke hjelp hos alle informantene. En av de helt sentrale faktorene for hvorvidt ofrene ber om hjelp eller ikke, ser ut til å være deres definisjon av situasjonen. For at de skal be om hjelp, er det avgjørende at de innser at situasjonen er så alvorlig at noe må gjøres. Den nye situasjonsdefinisjonen, hvor man innser at man er i en overgrepssituasjon, kan komme gradvis, over lang tid, eller oppstå som en brå erkjennelse i en akutt overgrepssituasjon. Spesielt for foreldrene er allikevel at de ikke alltid trenger å se overgriperen som en overgriper. Det kan være nok å innse at situasjonen er så vanskelig at et hjelpeapparat må kobles inn, og at de dermed må be om hjelp enten for overgriperen, eller på egne vegne.

Hvordan nettverket rundt ofrene reagerer på situasjonen er også av betydning. Et nettverk som ikke tar tak i overgrepssproblemer, selv om de kanskje hjelper i det små, vil bare bekrefte for ofrene hvilket stigma som følger med offerrollen. Dermed kan selv et støttende nettverk utgjøre en barriere mot å søke hjelp. Det går allikevel igjen i alle intervjuene at informantene har forsøkt å begrense hvor mange som vet om situasjonen i hjemmet, så nettverket som har visst om overgrepene har i de fleste tilfellene vært lite.

En svært viktig barriere i prosessen med å søke hjelp, har også vist seg å være et vanskelig tilgjengelig hjelpeapparat. Mange av informantene beskriver hvordan de ikke visste hvor de kunne henvende seg, eller om det var mulig å få hjelp i det hele tatt, før Vern for Eldre ble

opprettet. Flere av ofrene har vært i kontakt med ulike offentlige instanser uten å få den hjelpen de har hatt bruk for.

9. Avslutning

9.1 Innledning

Målet med denne studien har vært å gjennom kvalitative intervjuer finne ut hvordan det er for eldre overgrepsofre å be om hjelp mot overgrepene, når overgriperen er av offerets aller nærmeste. Jeg har sett på barrierene som gjør det vanskelig å søke hjelp, og hvordan ofrene allikevel har klart å be om hjelp til slutt.

I dette avslutningskapittelet vil jeg gi en oppsummering av hvilke funn som er gjort i løpet av studien. Jeg vil først ta for meg teorien, og dennes egnethet til å belyse og tolke mitt datamateriale. Videre vil jeg trekke frem de viktigste funnene jeg har gjort. Til sist diskuterer jeg verifisering og verdien av kunnskapen som er kommet frem gjennom dette prosjektet.

9.2 Teoriens bidrag

Det gjennomgående perspektivet i oppgaven har vært symbolsk interaksjonisme. Selv om datamaterialet er intervjuer, ikke observasjoner av interaksjon, mener jeg overgrep i sin natur er så preget av interaksjon og forholdet mellom offer og overgriper, at dette perspektivet passer godt for å illustrere og forstå emnet.

Teorien har utgjort mine verktøy for å forstå og analysere de dataene jeg har fått gjennom intervjuene. Det var vanskelig i starten å finne ut hvilken teoretisk retning, og hvilke teoretiske bidrag jeg ville bruke i denne prosessen. Hvilke teorier ville best belyse det jeg mente jeg så? Og hvilke teorier ville hjelpe meg til å forstå dataene, og gjøre det mulig å videreformidle hva informantenes historier egentlig handlet om? Beslutningen om å benytte symbolsk interaksjonisme, og hovedsakelig Goffman, var i stor grad intuitiv. Det var Goffmans begreper som umiddelbart etter intervjuene slo meg som mulige forklaringsmodeller.

Personlig har jeg alltid hatt sansen for Goffman. Han er en av dem som har skrevet ting jeg har kunnet nikke gjenkjennende til når jeg har lest dem. De av hans begreper som har vært særlig nyttige i analysearbeidet til denne oppgaven, har vært situasjonsdefinisjonen, stigmaet, roller og inntrykksstyring. Goffman viser hvordan samhandling mellom mennesker er velregulert og styres av sosiale regler og normer. Dette, kombinert med hvordan vi ofte handler med utgangspunkt i vane, ut fra en tidligere fremforhandlet situasjonsdefinisjon, kan forklare mye om hvorfor ofrene ikke gjorde noe med overgrepene tidligere.

Jeg synes disse begrepene har fungert godt for å forstå datamaterialet, de har utgjort gode verktøy som har hjulpet meg til å få et bredere perspektiv på hva informantene har snakket om, og å bringe forståelsen av intervjuene opp på et høyere analytisk nivå. Teori generelt blir for meg som student en verktøykasse hvor ulike verktøy kan hjelpe meg til å forstå ulike sider ved samfunnet. Noen ganger kan også ulike verktøy gjøre samme jobben. Mine data kunne nok vært analysert også ved hjelp av andre teoretiske begreper og retninger, det er alltid mulig å se ting fra flere vinkler. Jeg er allikevel fornøyd med at valget hos meg falt på Goffman. Hans begreper har gitt meg verdifull innsikt i emnet og vært en god hjelp for å forstå og analysere noe det i utgangspunktet nok er umulig å egentlig skjønne uten å ha opplevd det selv.

9.3 Sentrale funn

Allerede etter de første to intervjuene jeg gjennomførte, oppdaget jeg et tydelig skille mellom historiene jeg fikk høre fra de som var utsatt for overgrep fra et barn eller barnebarn, og de som var utsatt for overgrep fra ektefellen sin. Dette skillet ble mer og mer tydelig etter hvert som flere intervjuer ble gjennomført, og dermed følte det også riktig å legge et analytisk skille her. Kontrastene var såpass klare, samtidig som det også var en del trekk som gikk igjen i alle historiene. Dette dannet bakgrunnen for hvordan analysedelen i oppgaven er lagt opp.

Et av mine viktigste funn er nok nettopp det at det er et slikt tydelig skille mellom ektefelleovergrepene og overgrepene fra barn eller barnebarn. Det kommer klart frem at overgrepene oppleves og forklares på svært ulike måter, avhengig av forholdet mellom offer og overgriper.

Videre har jeg vist ulike faktorer som har påvirket mine respondenter i prosessen med å oppsøke hjelp og forsøke å komme seg ut av overgrepssituasjonen. Et viktig stikkord er normer, eller kanskje mer rolleforventinger. Hva som er ansett som ”riktig” oppførsel og ”godt familieliv” har påvirket alle informantene i stor grad, og har helt tydelig gjort det veldig vanskelig for mange av dem å oppsøke hjelp. Overgrep, og da kanskje spesielt innad i familien, er tabubelagt. Det bryter med normene for hva som er sosialt akseptert, og hva som er forventet av de ulike familiemedlemmene.

Jeg tror en del av disse normene stod sterkere da respondentene var yngre, enn det de gjør i vårt samfunn i dag. Dette er nok én av årsakene til at flere av dem har bedt om hjelp i den senere tid, etter å ha levd med overgrepene ofte i mange år. For eksempel er det større aksept for skillsmisser i dag enn det var da respondentene var yngre, og det er nok generelt en mindre tendens i samfunnet i dag enn tidligere til å legge deler av skylden for overgrepene på offeret.

Frykten for stigmatisering har vært en stor barriere mot å søke hjelp for så godt som alle informantene. Stigmatiseringen har kunnet gjøre seg gjeldene på mange områder: konene har fryktet stigmatisering som dårlig mødre og dårlige koner, foreldrene stigmatisering som dårlige foreldre. Ulike stigma kan virke sammen, og dermed utgjøre en enda større barriere mot hjelpesøking. Som nevnt i kapittel 6, opplevde konene et trippelt stigma knyttet til det å være skilt, å være et offer for overgrep, og å være en ”medskyldig”. Denne frykten for stigmatisering kan også bli forsterket av nettverket rundt ofrene, og deres håndtering av situasjonen.

For foreldrene har forholdet til barna (eller barnebarnet) kanskje vært det som har gjort det mest vanskelig å be om hjelp. Foreldrene vil beskytte barna, ta vare på dem, og ikke minst, ha kontakt med dem. Frykten for å skape problemer for barna, og kanskje i verste fall frykten for sanksjoner mot barnet som besøksforbud eller fengsel, har gjort at foreldrene lenge har unnlatt å søke hjelp mot overgrepssituasjonene.

Det mest vesentlige for å kunne be om hjelp, er imidlertid å forstå at man er utsatt for overgrep. Situasjonsdefinisjonen hindrer ofrene i å be om hjelp, fordi de ikke er bevisste på at de trenger hjelp. Å få en ny definisjon av situasjonen, og forholdet mellom offeret og overgriperen, er nødvendig for å kunne gjøre noe med overgrepene. Å innse at en er utsatt for

overgrep fra en av sine nærmeste er en tøff erkjennelse, særlig for foreldrene. I denne gruppen er det flere som har bedt om hjelp på vegne av barnet eller barnebarnet i stedet for seg selv. På denne måten kan en kanskje få hjelp selv også, uten å måtte innse fullt ut at en faktisk er utsatt for overgrep. Overgrepene blir heller sett på som uttrykk for andre problemer i overgriperens liv. For å kunne be om hjelp trengs altså enten en situasjonsdefinisjon der offeret innser at han eller hun er utsatt for overgrep, eller en erkjennelse av at situasjonen for barnet og en selv er så vanskelig at en må søke hjelp for begges skyld, selv om en kanskje gir uttrykk for at det er på vegne av barnet.

Det er også viktig å merke seg at flere av informantene trakk frem hvor vanskelig det var å finne et sted å henvende seg, selv når de ønsket å be om hjelp. For denne gruppen er det som vist vanskelig nok å søke hjelp for sine problemer i utgangspunktet, hjelpeapparatet bør ikke utgjøre ytterligere en barriere på veien mot hjelp.

9.4 Konklusjon

Målet med oppgaven har vært å lære mer om hvordan eldre offer for overgrep ber om hjelp: hva som gjør at det er vanskelig å søke hjelp, og hva som gjør at de allikevel klarer å gjøre det til slutt. Jeg synes dette målet i stor grad er nådd, gjennom studien har jeg fått mye kunnskap om prosessen med å oppsøke hjelp. Dermed er også kravet om validitet ivaretatt: hvis en bruker ordet ”måle” i vid forstand, vil jeg hevde at jeg gjennom dennes studien har klart å måle det jeg ønsket å måle, og at metodevalget har vært vellykket i så henseende.

Forhåpentligvis er kunnskapen jeg har fått gjennom arbeidet med denne oppgaven, kunnskap som kan tas med i betraktningene for eksempel ved utbygging av et bredere og bedre tilpasset hjelpetilbud til eldre overgrepsofre. De fleste steder i landet finnes det som vist ikke noe hjelpetilbud tilpasset denne gruppen. Jeg mener også det er viktig at alle som jobber med eldre er bevisst på problemer forbundet med overgrep i eldre år. For å forstå og kunne hjelpe ofrene, er det viktig med en viss innsikt i hindringene de møter på veien mot å gjøre noe med overgrepene og be om hjelp.

Siden dette er en kvalitativ studie, har det aldri vært noe mål å kunne generalisere fra mine funn. Da det allikevel var en del trekk som gikk igjen i alle intervjuene til denne oppgaven, vil jeg anta at også en del andre eldre som opplever overgrep, vil kunne kjenne seg igjen i

historiene jeg har formidlet. Uansett vil historiene gi kunnskap om hvordan overgrep oppleves av noen av ofrene. At alle har ulike tanker og erfaringer med overgrepene, og dermed at overgrep arter seg forskjellig og oppleves forskjellig av alle som er utsatt for det, er en viktig innsikt i seg selv.

Litteraturliste

- Album, Dag (1996), *Nære fremmede. Pasientkulturen i sykehus*. Oslo: TANO A.S.
- Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen (1997), *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Bergen: Tano Aschehoug
- Aschjem, Øivind (1990), *Lang, lang rekke... Om eldre- og familievold*. Bergen: Eide Forlag
- Biggs, Simon, Chris Phillipson og Paul Kingston (1995), *Elder Abuse in Perspective*. Buckingham: Open University Press
- Daatland, Svein Olav og Per Erik Solem (2000), *Aldring og samfunn. En innføring i sosialgerontologi*. Oslo: Fagbokforlaget
- De Nasjonale Forskningsetiske Komiteer (2006): ”Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi”. Tilgjengelig på URL: <http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/06> (Lesedato 07.02.2007)
- Eisikovits, Zvi, Zeev Winstok & Richard Gelles (2002a), “Structure and Dynamics of Escalation From the Batterer’s Perspective”. *Families in Society: the Journal of Contemporary Human Services*, volume 83, nummer 2: 129-141
- Eisikovits, Zvi, Zeev Winstok & Richard Gelles (2002b), “Structure and Dynamics of Escalation From the Victim’s Perspective”. *Families in Society: the Journal of Contemporary Human Services*, volume 83, nummer 2: 142-152
- Eiskiovits, Zvi & Tova Winterstein (2005), “The Experience of Loneliness of Battered Old Women”. *Journal of Women and Aging*, volume 17, nummer 4: 3-19
- Fog, Jette (2004), *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag
- Goffman, Erving (1990), *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books Ltd.
- Goffman, Erving (1974), *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Goffman, Erving (1976), *Gender advertisements*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Hightower, Jill, M. J. (Greta) Smith & Henry C. Hightower (2006), “Hearing the Voices of

- Abused Older Women". *Journal of Gerontological Social Work*, volume 46, nummer 3/4: 205-227
- Hjemdal, Ole Kristian og Olaug Nesje Juklestad (2006), *En privatsak? Eldres oppfatning av vold og overgrep og om å melde fra om overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S
- Houg, Tonje (1998), *Med Goffman på sykehjem. En studie av pasienters verdighetsarbeid*. Hovedfagsoppgave i sosiologi: Universitetet i Oslo
- Hydle, Ida og Sigurd Johns (1992), *Stengte dører og knyttede never. Når eldre blir utsatt for overgrep i hjemmet*. Oslo: Kommuneforlaget
- Hydle, Ida (red.) (1994), *Overgrep mot eldre*. København: Nordisk Ministerråd
- Johns, Sigurd og Olaug Nesje Juklestad (1995), *Vern for Eldre. Prosjekt under Sosial- og Helsedepartementet*. Oslo: Universitetsseksjonen, Geriatrisk avdeling, Ullevål Sykehus
- Juklestad, Olaug Nesje og Sigurd Johns (1997), *Vern for Eldre. Tiltak mot overgrep i hjemmet*. Oslo: Kommuneforlaget
- Juklestad, Olaug Nesje (2004): "Elderly people at risk: a Norwegian modell for community education and response". *The Journal of Adult Protection*, volume 6, nummer 3: 26-33
- Juva, Maija (2005), "Hva kan vi gjøre med egne reaksjoner". *Embla. Fagtidsskrift for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere*, nummer 8: 22-29
- Kvale, Steinar (2001), *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lemert, Charles & Ann Branaman (edt.) (1997), *The Goffman reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Levin, Irene og Jan Trost (2005), *Hverdagsliv og samhandling. Med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget
- Lundgren, Eva (2004), *Våldets normaliseringsprocess: Tre parter – tre strategier*. Stockholm: ROKS
- Manning, Phillip (1992), *Erving Goffman and modern sociology*. Cambridge: Polity Press
- Mead, George Herbert (1962) [1934], *Mind, Self and Society*. Chicago og London: The University of Chicago Press
- Møller, Mogens (2000), *I fars vold*. Oslo: Kommuneforlaget
- Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress (2004): "Overgrep mot eldre. Hva kan jeg gjøre? Hvem kan jeg kontakte?". Tilgjengelig på URL: <http://www.nkvts.no/Bibliotek/Publikasjoner/Publikasjonsliste.htm> (Lesedato 07.02.2007)

- Oslo Kommunes internettsider om "Vern for Eldre", URL: http://www.oslo.kommune.no/tjenestebelger/eldre/vern_for_eldre/ (Lesedato 07.02.2007)
- Silverman, David (2001), *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: SAGE Publications
- Skjørten, Kristin (1993), *Voldsbilder i hverdagen. –om menns forståelser av kvinnemishandling*. Doktorgradsavhandling i kriminologi: Universitetet i Oslo
- Skrede, Kari (1999), "Kvinnens levekår, livsløp og helse. Endringer i et generasjonsperspektiv". NOU 1999: 13, *Kvinnens helse i Norge*, vedlegg 2. Oslo: Statens Forvaltningstjeneste.
- Statistisk sentralbyrås internettsider, URL: <http://www.ssb.no> (Lesedato 07.02.2007)
- St.mld. nr. 25 (2005-2006), *Mestring, muligheter og mening. Framtidas omsorgsutfordringer*. Helse- og omsorgsdepartementet
- Stordalen, Fredrik (2000), *Du er verdens største idiot! En kvalitativ analyse av dørvaktens erfaringer med konflikter på utesteder*. Hovedfagsoppgave i sosiologi: Universitetet i Oslo
- Thagaard, Tove (2002), *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Oslo: Fagbokforlaget
- Thorjussen, Esben (2004), *Vårt rollespill til daglig. –normsosiologisk, interaksjonistisk sui generis eller rasjonelt-aktør teoretisk?.* Hovedfagsoppgave i sosiologi: Universitetet i Oslo
- Widerberg, Karin (2001), *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget
- World Health Organization (2002), "Abuse of the elderly". I Krug, E. , L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A.B. Zwi & R. Lozano (edt.) (2002), *World report on violence and health*. Geneve: WHO Press

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Oppgaven består av 37 604 ord.

Vedlegg

Tabeller

Tabell 1

Antall inngåtte ekteskap og skilsmisser

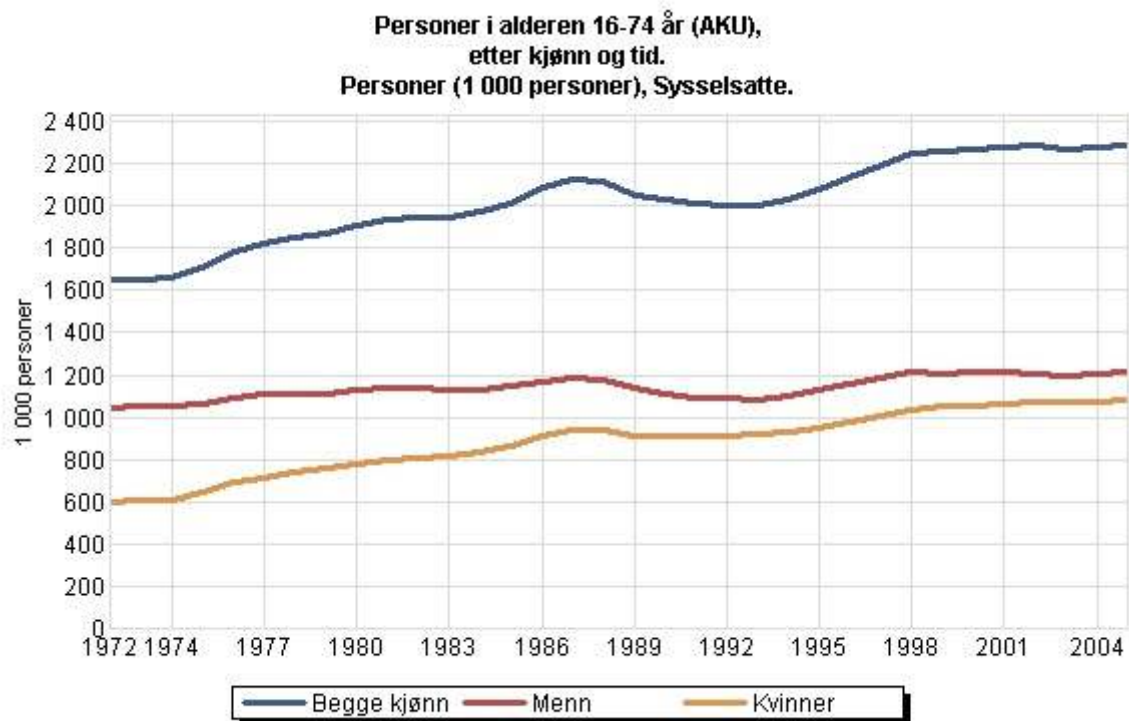

Tabell 2

Folkemengde etter sivilstand, tid og statistikkvariabel

	1950	1986	2006
Gift	655 113	1 847 260	1 684 489
Skilt	18 332	147 434	332 892
Separert		49 446	65 944
Andel skilte og separerte i forholdt til gifte	2,7982959	10,6579474	23,6769727

Tabell 3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tall og tabeller er hentet fra Statistisk Sentralbyrås internettsider (www.ssb.no).

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hørløym gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 90
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321 884

Arnlaug Leira
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Postboks 1096 Blindern
0317 OSLO

Vår dato: 07.03.2006

Vår ref: 14253/SM

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 08.02.2006. Meldingen gjelder prosjektet:

14253	<i>Vold mot eldre – hvordan eldre voldsoffer ber om og mottar hjelp</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Arnlaug Leira
Student	Astrid Solhaug

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

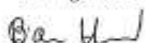
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldingen, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

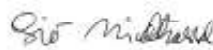
Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/endringskjema>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/register/>

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2006 rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Siv Midthassel

Kontaktperson: Siv Midthassel tlf: 55 58 83 34

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Astrid Solhaug, Rosenborggate 9B, leil. 1UB3, 0356 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-75 58 19 07. kjenn.ava@ntnu.no
TRAMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9007 Tromsø. Tel: +47-77 66 42 36. nsd@svf.uib.no

Informasjonsskriv

Masteroppgave om eldre som utsettes for overgrep

Jeg er en student som holder på med en mastergrad i sosiologi ved Universitetet i Oslo. En mastergrad er det samme som det som tidligere het hovedfag. I masteroppgaven min skal jeg ta for meg eldre som har vært utsatt for vold eller overgrep, og se på hvordan det oppleves å be om og motta hjelp for et slikt problem.

At også eldre personer er utsatt for overgrep er et problem som ikke er så godt kjent i samfunnet generelt. Derfor mener jeg det er viktig å få mer kunnskap om dette, som kanskje igjen vil kunne føre til at hjelpetilbudet til eldre overgrepsoffer forbedres.

For å få kunnskap om dette ønsker jeg å intervjuer åtte personer som har vært utsatt for overgrep i sitt eget hjem fra noen som står dem nær, og som har mottatt hjelp for dette gjennom Vern for Eldre. Hvert intervju vil vare ca. en times tid. Jeg har taushetsplikt, og det vil ikke være mulig å kjenne igjen noen av personene jeg intervjuer i oppgaven min når den er ferdig. Alle opplysninger av personlig art vil bli behandlet med stor forsiktighet, slik at alle som går med på å bli intervjuet skal være helt anonyme. Prosjektet er også tilrådd av personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Dersom du ønsker mer informasjon om prosjektet, er det bare å ta kontakt med meg eller min veileder Ole Kristian Hjemdal. Å delta i prosjektet er helt frivillig, og personer som melder sin interesse for å bli intervjuet, kan når som helst trekke seg fra prosjektet uten å måtte komme med noen begrunnelse for dette. Prosjektet skal etter planen være ferdig mot slutten av 2006, og da vil også all informasjon som kommer frem under intervjuene slettes.

Jeg hadde satt stor pris på din hjelp!

Med vennlig hilsen

Astrid Solhaug
Tlf: 905 12 237

Veileder for prosjektet:
Ole Kristian Hjemdal
Tlf: 22 59 55 02 eller 414 63 089

Intervjuguide

Innledning

- Kort informasjon om meg selv og om prosjektet/målet med oppgaven. Påminnelse om taushetsplikt, anonymitet og frivillighet.
- Jeg spør alle om det er greit at jeg tar opp intervjuet med diktafon. Hvis de godkjenner dette vil intervjuet altså bli tatt opp, men jeg skriver det ut på pc så raskt jeg kan, og sletter da lydopptakene, for å ta alle forholdsregler med tanke på personvern.

Kartlegging av problemet/situasjonen

- *Relasjon til voldsutøveren. Ektefelle, barn, annen.* Hva var det som gjorde at du tok kontakt med Vern for Eldre? Hvem var det du hadde problemer med da du kontaktet Vern for Eldre?
- Hvordan har forholdet til sønnen/mannen din vært tidligere, før problemene startet?
 - *Hvis passende:*
 - Når og hvor har en pleid å møtes?
 - Hvilke ting har en pleid å gjøre sammen?
- Når begynte overgrepene/problemene?
 - Når skjønnte du at dere hadde et problem?
 - Første konkrete overgrepshandling.
- Hvordan endret samværet/forholdet seg etter at problemene begynte?
- Hvor og når foregikk overgrepene?
- *Strategier for å unngå overgrepene.* Kunne du kontrollere overgrepene på noen måte før du ba om hjelp? Hadde du ting du gjorde som du visst ville hjelpe? *Eks. for å få overgriperen i godt humør, ting du vet irriterer, vite når han/hun kommer så du kan dra?*
- Kan du beskrive en typisk dag før du tok kontakt med Vern for Eldre?

- Snakket dere noen gang om problemene før du ba om hjelp? Hvorfor (ikke)? Hva ble sagt?
Hvem tok det opp?

Forklaringer på volden

- *Forklaringer for å skape mening i situasjonen?*

- *Hvordan tolker du det som hendte? Har du noen taker om hvorfor ting ble som de ble?*

- *Hva tror du er grunnen til at han/hun gjorde disse tingene? Hva er det som gjør at han slår?*

- *Hvordan vil du selv beskrive problemene du har hatt? Hvis du skal sette ett ord på det som har hendt, hva passer da best for å beskrive problemene du har opplevd?*

(Vold/overgrep/missbruk/ utnyttelse/uenighet...)?

- *Sosial arv. Hvordan var forholdet mellom dine/ektefellens foreldre, hvordan var faren/moren til barna i oppveksten? Eks, alkoholproblemer som går i arv. Økonomisk, fysisk, emosjonell avhengighet. Utsatt for overgrep tidligere i livet?*

- *Kartlegging av familiehistorien: Hvordan var han som barn? Hva slags venner hadde han? Hva slags utdannelse har han? Hva slags jobb har han (hatt)? Bor han hjemme? Hvordan er økonomien hans?*

- *Tror du det dere har opplevd er vanlig?*

- *Tenkte du noen gang på å skille deg? (Hvis passer)*

Å be om hjelp

- *Hvor lenge pågikk problemene før du ba om hjelp? (Hva var dråpen som fikk begeret til å renne over? Hvis det var noen dråpe...)*

- *Var det noen du tror visst om det som skjedde? Familie, naboer... Prøvde du å be disse om hjelp? Hint el.l. Hvis ikke: skjulte du det som skjedde? Hvordan?*

- *Prøvde du noen gang å be om hjelp uten at dette er ble oppfattet (hint til lege etc.)?*

- *Kjennskap til hjelpeapparatet fra tidligere?*

- *Var du i kontakt med noen andre hjelpeinstanser før du kontaktet Vern for Eldre?*

- *Hvis passende: Hvorfor tok det så lang tid før du tok kontakt med utenforstående for å få hjelp? Hva gjorde det vanskelig å be om hjelp?*

- *Frykt for represalier fra overgriper?*

- *Relasjonen/båndet til overgriper? Forsørgeransvar for barn/ved sykdom. Pliktfølelse/samvittighet.*

- *Frykt for stigmatisering/stempling? Har vært en dårlig mor/far el.l.*

- *Frykt for å ikke bli trodd?*

- *Håpet? Det var jo bare én gang, han er jo så snill når han ikke drikker etc.*

- *Så på overgrepene som fortjent? Eks hevn for dårlig barndom.*

- *Skam? Redd for oppfatninger av at vold ikke skjer uprovosert.*

- *Hva trodde du ville skje når du ba om hjelp, og hva håpet du ville skje?*

- *Redd for å ikke bli trodd/ tatt seriøst?*

- *Redd for hva som ville skje med overgriperen? Represalier? Straff?*

- *Frykt for at hjelpeapparatet ikke hadde noe å bidra med?*

- *Redd for byråkratisk papirmølle?*

Eller:

- *Tro på et hjelpeapparat som ville kunne bidra med gode løsninger?*

- *Hjelp både for en selv og for overgriper?*

- *Hvilke tilbud til hjelp har du fått? Har du brukt dem? Hvorfor (ikke)?*

- *Hva tror du kunne gjort det enklere å be om hjelp? Hvordan kunne hjelpen vært lettere tilgjengelig?*

- *Hva er hjelp for hjelpeapparatet og for offeret? Hvilken hjelp og hvilke råd har du fått, og hva føler du er god hjelp? Passer du inn i hjelpeapparatet?*

Etter hjelpen

- *Hvordan har forholdet til overgriperen endret seg?*

- *Skyldfølelse?*

- *Blir du klandret av overgriperen?*

- Har du gjort de tingene hjelpeapparatet har anbefalt deg å gjøre (*eks å bryte kontakt med overgriperen/flytte/kaste ut*)? Hvorfor (ikke)?

- Hvordan er din egen hverdag nå i forhold til før du ba om hjelp? *Roligere? Sluppet unna tidligere angst? Plaget av dårlig samvittighet?*

- Hvordan tror du sønnen/mannen din sin hverdag har endret seg etter at du kontaktet vern for eldre?

- Tror du det at du ba om hjelp har vært bra for overgriperen også?

Til slutt vil jeg bare si tusen takk for at du ble med på dette!